

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
KŪNO KULTŪROS IR SPORTO EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Aušra Rukšnienė

Kūno kultūros ir sporto edukologijos (specializacija: kūno kultūros edukologija)
magistrantūros studentė

**SPORTUOJANČIŲ MOKINIŲ SOCIALINIAI VAIDMENYS
IR JŲ RAIŠKA MOKYKLOS BENDRUOMENĖJE**

Magistro darbas

Darbo vadovė:
soc.m.dr. Laimutė Bobrova

Šiauliai, 2008

Darbas originalus ..... Aušra Rukšnienė
(parašas)

Turinys

SANTRAUKA	3
SUMMARY	4
ĮVADAS	5
1.SPORTUOJANČIŲ MOKINIŲ SOCIALINĖ-PEDAGOGINĖ SITUACIJA	9
1.1.Mokyklos kaip socialinio instituto reikšmingumas	9
1.2.Sportinės veiklos įtaka jauno žmogaus socializacijai	12
1.3.Sportinė veikla kaip asmenybės ugdymo priemonė	13
1.4.Mokinių tarpusavio santykius lemiantys veiksniai	16
1.4.1.Sportuojantys mokiniai kaip viena iš socialinių mokyklos bendruomenės grupių	18
1.4.2.Sportuojančių mokinių socialiniai vaidmenys ir jų raišką lemiantys veiksniai.....	19
1.4.2.1.Poreikių ir interesų suderinamumas	23
1.4.2.2.Bendravimo ir bendradarbiavimo situacijos kaip socialinių įgūdžių vertinimo erdvės	24
1.4.2.3.Saviraiška kaip savęs vertinimo rezultatas	27
1.4.2.4.Elgesys ir jį lemiantys asmenybės bruožai bei vertybinės orientacijos ...	28
1.5.Socialinio vaidmens kūrimo strategijos	33
1.6.Pedagogo įtaka mokinių socialinių santykių raidai	34
1.7.Sportuojančių mokinių ugdymo šeimoje ir mokykloje sąsajos	36
2.TYRIMO ORGANIZAVIMAS IR METODIKA.....	39
2.1. Tyrimo metodologinis pagrindas.....	39
2.2. Tyrimo metodai ir atranka	40
2.3. Tyrimo eiga	42
2.4. Tyrimo imtis ir tiriamųjų charakteristika	43
3. SPORTUOJANČIŲ MOKINIŲ SOCIALINIŲ VAIDMENŲ RAIŠKA: TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ IR APIBENDRINIMAS	45
3.1. Būdingiausių sportuojantiems mokiniams socialinių vaidmenų apžvalga	45
3.2. Su sportine veikla susiję sportuojančių mokinių socialiniai vaidmenys	48
3.3. Mokinių veiklos mokyklos aplinkoje sėkmingumas ir prestižiškumas	50
3.4. Sportinės veiklos įtakos vertinimas	52
3.5. Sportinės veiklos motyvai ir kitos sportuojančių mokinių interesų sritys	55
3.6. Požiūris į sportuojančius mokinius bei jų vertinimui aktualiausios asmenybės savybės	58
3.7. Sportuojančių mokinių vertybių sistemos suvokimas	62
3.8. Sportuojančių mokinių socialinių įgūdžių ir elgesio vertinimas	63
3.9. Sportuojančių mokinių socialinius vaidmenis ir jų raišką nusakančių požymių sąsajų analizė	67
IŠVADOS	69
REKOMENDACIJOS	71
LITERATŪRA	72
PRIEDAI	76

SANTRAUKA

Aušra Rukšnienė

SPORTUOJANČIŲ MOKINIŲ SOCIALINIAI VAIDMENYS IR JŲ RAIŠKA MOKYKLOS BENDRUOMENĖJE

Magistro darbas

Šio magistro darbo aktualumas buvo pagrįstas mokslininkų teiginiais apie tai, kad sportinė veikla apima visų aktualiausių žmonių gyvenimui sričių ugdymą, o jo rezultatai ryškiausiai atsispindi būtent mokyklos bendruomenėje, kuri turi suderinti ne tik ugdomąją, bet ir rengimo socialiniam gyvenimui funkcijas. Todėl tyrimo objektu tapo sportuojančių bendrojo lavinimo mokyklos 5-8 klasių mokinių socialinių vaidmenų mokyklos bendruomenėje įvairovė ir atlikimo ypatumai. Jurbarko miesto mokyklose organizuoto tyrimo tikslas- išaiškinti sportuojančių mokinių socialinius vaidmenis, apibendrinti juos nusakančias charakteristikas ir veiksnius, lemiančius tų vaidmenų atlikimą. Tyrimo metodologija pagrįsta humanistinio ugdymo nuostatomis, socialinio išmokymo perspektyva bei holistiniu požiūriu į asmenybę. Pirmiausia buvo apibendrinti teoriniai sportuojančių mokinių socialinius vaidmenis, bendrus mokinių savijautos, socialinio statuso ir mokyklos kaip bendruomenės funkcionavimo klausimus analizavusių mokslininkų teiginiai, sudarytas teorinis modelis. Jis tapo pagrindu tyrimo instrumentui – anketai sudaryti. Anketinės apklausos duomenys apdoroti naudojant **SPSS** (*Statisticat Package for Social Sciences*) programinę įrangą. Microsoft Office Excel programa naudota tyrimo metu surinktai informacijai iliustruoti. Tyrimo duomenys pateikiami lentelėse ir paveikslėliuose.

Apklausoje dalyvavo 425 Jurbarko miesto mokyklų mokiniai (167 jų lanko sporto mokyklas ar sportinius būrelius, o 258 domisi kita veikla). Atlikus sportuojančių mokinių sportinės veiklos analizę paaiškėjo, kad labiausiai mokinius domina lengvosios atletikos sporto šakos.

Pakankamai gausiai lankomi ir sportinių komandinių žaidimų, ypač krepšinio, užsiėmimai.

Tyrimo metu paaiškėjo, kad sportuojantiems mokiniams itin retai priskiriami neigiami, žemą socialinį statusą ir adaptacijos problemas žymintys vaidmenys. Ir patys sportuojantys mokiniai linkę save laikyti savotiškais linksmuoliais, „Klounais“, kurie kuria linksmą atmosferą klasės kolektyve. Kiti jų socialiniai vaidmenys sietini su tokiomis savybėmis kaip aktyvumas, energingumas, siekis būti dėmesio centre. Tokiam sportuojančių mokinių vertinimui daug įtakos turi ir pačios mokyklos bendruomenės, klasės kolektyvo nuostatos. Sportinė veikla tirtose bendruomenėse nėra laikoma nepopuliaria ar netinkama. Todėl pakankamai teigiamai yra vertinami ir sportuojančių mokinių socialiniai įgūdžiai, gebėjimas atitikti aplinkos keliamus reikalavimus. Problematiškais laikomi tik kai kurių sportininkų agresyvumas, siekis dominuoti.

SUMMARY

Aušra Rukšnienė

SOCIAL ROLES OF SPORTS PUPILS AND THEIR EXPRESSION IN SCHOOL SOCIETY

Master's thesis

The topicality of this master's paper was based on the scientists' propositions that sports activity involves the development of all main and most actual areas for people's life and its results most fall reflect in school society, which must coordinate not only the educational but also the planning for social life functions. That is why the variety of social roles in school society of the 5th – 8th formers who take part in sports and singularity of performance became the object of research.

The aim of the research held in Jurbarkas schools is to find out the social roles of sports pupils, to generalize the characteristics which specify them and determinants for performing these roles. The methodology of this research is based on the attitude of humanistic development, the perspective of social learning and holistic attitude to personality. First of all was made a generalization of theoretical scientists, who analyses the social roles of sports pupils, general their feeling, social status and school's as community's working questions, propositions. The theoretical model was formed and it become the basis for the instrument of the research, it become the basis for making the questionnaire. The results of questioning were handled using **SPSS** (*Statistical Package for Social Sciences*) software. Microsoft Office Excel programmed was used for illustration of the research material. The research data is given in the tables and pictures.

425 pupils of Jurbarkas schools took part in the research (167 of them attend the sports schools or sports clubs, 258 of them are interested in other activities). After the analysis of sports pupils' sports activities, it became claret that most of all pupils are interested in track and field sports. Measurable large number of pupils attends team sports, particularly basketball trainings.

On the ground of the research, one can say that negative, with low social status and with the problems of adaptation social roles are rarely referred to sports pupils. Sports pupils are minded to keep themselves as merry-makers, "Clowns", who create a merry atmosphere in the classroom. The other social roles of sports pupils are referred with such qualities as activity, energy, seeking to be in the focus of attention. The attitude of school society and class collective has a lot of influence for the evaluation of sports pupils. The sports activity in strong societies is not concerned as unpopular or unsuitable. That is why social skills and ability to fulfill all the requirements of the environment of sports pupils are evaluated positively. Only the aggressiveness, attempt to dominate of some sportsmen are concerned as problematic.

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Šiandieninės švietimo sistemos plėtojimo sąlygomis ypatinga reikšmė tenka sportinei ugdytinių veiklai. Tai aktualus mokyklos bendruomenėje socialinis reiškinys, neatsiejamas nuo pačios visuomenės kultūros (Miškinis, 2000). P.Karoblis (1999) pastebi, kad sportinės veiklos suvokimas yra priklausomas nuo laikmečio tendencijų. Nūdienos sporto sąvoka įdomi tuo, kad yra laikoma tam tikru tarpusavio bendravimo būdu, žmogaus intelektualinio ir fizinio tobulėjimo priemone, sveikatos stiprinimo veiksmu, skatinančiu fizinį ir dorovinį žmogaus brendimą. S.Stonkus (1998) akcentuoja, kad visapusiškas ugdymas remiasi protinio lavinimo, dorovinio auklėjimo ir fizinių galių plėtotės harmonija, kuri ypatingą išraišką įgauna būtent sportinėje veikloje. Sportinė veikla apibūdinama ir intensyvia socialine sąveika, be kurios neįsivaizduojamas adaptyvios asmenybės rengimas. Tik teisingai suprastos sporto vertybės padeda žmogui save pažinti, tinkamai įvertinti bendruomeniniame kontekste, išmolti ir priimto socialiai priimtinių vaidmenų atlikimo strategijų.

Tyrimo problema. Sportuojantys mokiniai yra priskiriami ypatingai mokyklos bendruomenės narių kategorijai. Jie yra įtraukiami į sudėtingas sąveikas ir yra įgalinti suderinti gan skirtingus mokytojų, bendramokslių, tėvų, trenerių reikalavimus taip, kad tai padėtų jiems siekti aukštų sportinių rezultatų. Taigi, siekiant suvokti sportuojančių mokinių situaciją mokyklos aplinkoje, būtina įvertinti tuos procesus, kurie veikia patį ugdymo procesą. Individo ir visuomenės reikalavimų santykis kaip mokyklos aplinkos, ugdymo kokybės rodiklis yra gana dažnas mokslinių tyrinėjimų objektas (Virbalienė, 2004, Monkevičienė, 2006, Barkauskaitė, 2001). Mokslinėje literatūroje galima aptikti ir svarstymų, kaip remiantis humaniško, liberalumo idėjomis sportinės veiklos metu auklėti socialinio gyvenimo moralines normas gerbiantį, aktyvų pilietį (Jančiauskas, 2005). Todėl tampa svarbus ir aktyvaus, įvairiomis psichologinėmis ir pedagoginėmis žiniomis disponuojančio kūno kultūros mokytojo, trenerio rengimo poreikis (Malinauskas, Žalienė, 2006). Pastaruoju metu analizuojamos ne tik sąlygos, reikalingos kiekvieno individo optimaliam ugdymui, bet ir tie socialinio gyvenimo aspektai, kurie apibūdina nusikalsti linkusios asmenybės formavimąsi (Šukys, 2003). Daugelį sportuojančių mokinių vaidmenų atlikimo ypatumų yra atskleidžiama per jų elgsenos sportinės veiklos metu stebėjimą. Analizuojamas jų gebėjimas bendradarbiauti (Bagdonienė, Blauzdys, 2005), formuoti tam tikras gyvensenos nuostatas (Balevičiūtė, Poteliūnienė, 2006), vertybines orientacijas (Šukys, 2003). Svarbus mokinių adaptacijos ir jų atliekamų socialinių vaidmenų įvairiose mokykloje egzistuojančiose formaliose ir neformaliose grupėse atlikimą įtakojantis veiksnys yra santykiai šeimoje. Paauglių gyvenimo šeimoje sąlygų, savęs vertinimo ir santykio su aplinka ypatumus nagrinėjo I. Tilindienė (2006), G.Butkienė, A.Kepalaitė (1998). Mokslininkams aktualu ir tai,

kaip sportinė veikla įtakoja mokinių būdo bruožus, jų savęs vertinimą kitų mokyklos bendruomenės narių nuostatų kontekste (Dailidienė, 1997).

Apibendrinus pedagogų, psichologų ir kitų mokslinių sričių atstovų mintis akivaizdu, kad sporto pedagogika yra aktuali mokslinių tyrinėjimų kaip jauno žmogaus asmenybę ir jo vietą bendruomenėje lemiantis veiksnys. Tačiau vis dar trūksta duomenų, kurie leistų sukonkretinti ir apibendrinti sportuojančių mokinių vaidmenų įvairiapusiškumo ir suderinamumo problemas bendrojo lavinimo mokyklose, išaiškinti tuos socialinės sąveikos aspektus, kurie labiausiai lemia jų gerą savijautą sportuojant ir mokantis. Nors sportuojantys mokiniai dažnai vadinami problemine ir išskirtine socialinių santykių mokyklos bendruomenėje laukų dalyve, visgi dar nėra apibendrintai nusakytos tos jų vaidmenų kategorijos, kurios padeda atitikti aplinkos reikalavimus ar priešingai – lemia šios mokinių grupės savotišką atskirtį. Sportuojančių mokinių socialinių vaidmenų ir juos lemiančių pačių sportininkų asmenybės bruožų sąsaja ir sudaro šio tyrimo **problemiškumo** pagrindą. Todėl remiantis teoriniais užsienio bei Lietuvos mokslininkų samprotavimais bei empirinių tyrimų duomenimis formuluojamas šio magistro darbo tikslas, keliama hipotezė, numatomi uždaviniai, organizuojama tyrimo procedūra.

Tyrimo objektas: sportuojančių bendrojo lavinimo mokyklos 5-8 klasių mokinių socialinių vaidmenų mokyklos bendruomenėje įvairovė ir atlikimo ypatumai.

Tyrimo hipotezė: sportuojantys mokiniai mokyklos bendruomenėje įgyja aktualius, išskirtine raiška pasižyminčius socialinius vaidmenis.

Tyrimo tikslas: ištirti sportuojančių mokinių socialinių vaidmenų įvairovę mokyklos bendruomenėje, apibendrinti juos nusakančias charakteristikas, apibūdinančias indentifikuotus vaidmenis, ir veiksnius, lemiančius tų vaidmenų atlikimą.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti mokslinėje literatūroje pateikiamus sportuojančių 5-8 klasių mokinių socialinius vaidmenis, jų įvairovę bei raišką lemiančius veiksnius.
2. Išaiškinti, kurie socialiniai vaidmenys dažniausiai tenka sportuojantiems 5-8 klasių mokiniams.
3. Įvardinti sportuojančių ir nespportuojančių mokinių nuomonių apie indentifikuotų socialinių vaidmenų reikšmingumą skirtumus.
4. Nustatyti, kokie sportinės veiklos vertinimo mokyklos bendruomenėje aspektai labiausiai lemia vaidmenų sportuojantiems mokiniams priskyrimą.

5. Nustatyti, kokie bendravimo mokyklos bendruomenėje ypatumai lemia sportuojančių mokinių socialinių vaidmenų įvairovę bei raišką.

Tyrimo metodologija:

Tyrimas atliktas, remiantis šiomis metodologinėmis nuostatomis:

- Humanistinio ugdymo nuostatomis, kuriomis siekiama harmoningos asmenybės formavimo, akcentuojant įgimtų ir įgytų gabumų, galių plėtojimą, individualų saviraiškos siekį ir gebėjimą funkcionuoti demokratinėje visuomenėje (Lepeškienė, 1996).

- Socialinio išmokymo perspektyva: vaikas stebėdamas aplinką, suvokdamas teigiamus ir neigiamus paskatinimus, mokosi socialinių vaidmenų bei susiformuoja jų vertinimo kriterijus (Kvieskienė, 2005).

- Holistiniu požiūriu į asmenybę, kuris apibūdina asmenybės siekį pasiekti vidinę darną, pasireiškiančią vidiniu stabilumu, pozityviais santykiais su pasauliu ir pačiu savimi (Tilindienė, 2006).

Tyrimo metodai:

- Teorinė analizė ir apibendrinimas.
- Anketinė apklausa.
- Statistinė analizė.

Tyrimo imtis: tyrime dalyvavo 167 sportuojančių (sporto mokyklas ar sportinius būrelius lankančių) 5-8 klasių mokinių (69 berniukai, 98 mergaitės), 258 jų klasės draugų (154 berniukai, 104 mergaitės). Iš viso išaiškinta 425 5-8 klasių mokinių nuomonė.

Tyrimo etapai.

Pirmasis etapas. Tyrimo idėjos formulavimas: siekta teoriškai pagrįsti sportuojančių mokinių socialinių vaidmenų įvairovę, apibendrinti jų funkcionavimą mokyklos bendruomenėje lemiančius veiksnius.

Antrasis etapas. Tyrimo probleminių klausimų formulavimas: tyrimo objekto, hipotezės, tikslo, uždavinių nusakymas, tyrimo metodikos kūrimas.

Trečiasis etapas. Tyrimo organizavimas ir atlikimas: Jurbarko miesto bendrojo lavinimo mokyklose atliktas tyrimas, kurio metu buvo siekta išsiaiškinti sportuojančių mokinių socialinių vaidmenų įvairovę bei tų vaidmenų atlikimą lemiančius veiksnius.

Ketvirtasis etapas. Kiekybinė duomenų analizė bei interpretavimas: susisteminti ir apibendrinti tyrimo metu gauti duomenys, parengta tyrimo ataskaita, suformuluotos išvados bei rekomendacijos.

Darbo naujumas, teorinis bei praktinis reikšmingumas. Tyrimo metu gauti rezultatai padės aiškiau įvardinti sportuojančių mokinių padėtį mokyklos bendruomenėje, vyraujančias jų socialinių vaidmenų atlikimo tendencijas. Šios grupės mokinių išskirtinumas, lemiamas sportinės veiklos, kaip asmenybės ugdymo priemonės, gali turėti tiek teigiamos, tiek neigiamos įtakos atskirų individų adaptacijai, socialinių ryšių kūrimui ir plėtotei. Sportuojančių mokinių socialinių vaidmenų įvairovės ir raiškos apibendrinimas gali tapti prielaida ne tik išsamesniems šios mokinių grupės tyrinėjimams, bet ir leisti numatyti jų ugdymo, pedagoginės ir sportinės veiklos organizavimo tobulinimo kryptis.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įvadas, 3 skyriai, išvados, literatūros sąrašas (81 šaltinio, iš jų 74 lietuvių kalba ir 7 užsienio kalba), 3 priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 16 paveikslų, 7 lentelės. Prieduose pateikiami tyrime naudotos anketos pavyzdys, 227 paveikslai, 14 lentelių.

1.SPORTUOJANČIŲ MOKINIŲ SOCIALINĖ-PEDAGOGINĖ SITUACIJA

1.1.Mokyklos kaip socialinio instituto reikšmingumas

R. Lassahn (1999) pastebi, kad nesvarbu, koks būtų mokslas, jis nebepasieina be teiginio apie tai, jog žmogus yra socialinė būtybė. Tapimas ja yra daugiasluoksnis ir kompleksinis procesas (Lassahn, 1999). Žinojimas, kaip elgtis konkrečioje socialinėje situacijoje ateina per socializacijos – socialinės aplinkos pažinimo, žmonijos kultūros perėmimo (Psichologijos žodynas, 1993), individualaus ir kolektyvinio darbo įgūdžių įgijimo, individo tapsmo visuomeniniu žmogumi (Leonavičius, 1993) procesą. Socializacijos pagrindu laikoma šeima. Mokykla šiuo požiūriu yra suvokiama kaip kur kas didesnė, daugiau socialinio gyvenimo aspektų apimanti struktūra, kurioje susikerta valstybės, šeimos, visuomeniniai politiniai, ekonominiai, idėjiniai procesai.

Kaip tik todėl, kad visuomenė yra suinteresuota tam tikru savo nario, piliečio ugdymu, didelė dalis atsakomybės už mokymą yra institucinė. Mokymo įstaigoms bendrija perduoda savo švietimo sąvoką ir tikisi jai palankaus rezultato. Žymiausių įvairių epochų atstovų projektuose, netgi menininkų kūryboje bendri vaizdiniai apie tai, koks turi būti mokymas tapti socialine būtybe, yra išrutuliojami netgi iki teorinių refleksijų (Lassahn, 1999). Šių dienų švietimas prisiėmė išpareigojimą tapti pagrindiniu visuomenės raidos veiksniu, socialinių reformų pamatu, netgi lemti bendrąją visuomenės raidą ir dėl savo svarbos prašėsi būti pripažįstamas prioritetine valstybės veiklos sritimi (Bruzgelevičienė, 2002). Švietimo sistema taip pat yra įgalinama įgyvendinti pakankamai sudėtingus uždavinius. Jos gebėjimas: „spartinti (...) vieningos demokratinės bendruomenės kūrimąsi, siekti darbščios, išmintingos, (...) visuomenės, grindžiamos laisva asmens iniciatyva ir lygiateisišku bendravimu“ laikomas esmine tobulėjimo sąlyga (Butkienė, Kepalaitė, 1996, p.15). Mokykla turi tapti aktyvia socialiai teisingų sąlygų kūrėja (Targamadzė, 1996). Auginantys asmenybei reikia išsąmoninti save kaip socialinės sistemos dalį, gebėti nuolat vertinti pateikiamus reikalavimus ir savo galimybes juos atitikti, savo išskirtinumą ir poreikius atskleisti veiklos su kitais žmonėmis dėka (Barkauskaitė, 2001). Akivaizdu, kad ugdymo sąvoka nebegali būti siejama vien su dalykinės informacijos pateikimu. Šių dienų ugdymas yra orientuotas į jauno žmogaus socialinės kompetencijos tobulinimą. Mokykla kaip esminė švietimo sistemos dalis skatinama siekti tiek fizinių, tiek dvasinių ugdytinio sugebėjimų lavinimo, kad jis būtų pajėgus gyventi ir veikti nuolatinės visuomeninės kaitos sąlygomis. Tačiau net ir konceptualiai pagrindus naujos švietimo sistemos kūrimą, jai keliamus uždavinius, paaiškėjo, kad švietimo raida reikalauja nuoseklios kontrolės ir išsamios padėties analizės, kuri leistų išspręsti naujas problemas (Želvyš, 2003). Lietuvos švietimo

sistemos kūrėjai vis dar svarsto, kurie ugdymo principai turi būti akcentuojami, kaip būtų galima užtikrinti ugdymo turinio ir dalyvaujančių pedagoginiame procese tarpusavio santykių humanizavimą, įtvirtinti, o ne tik deklaruoti šioje institucijoje demokratijos vertybes (Grincevičienė, 2000).

Augančiam žmogui mokymasis reiškia tai, kad jis pradeda dalyvauti įvairių grupių veikloje. „Kuo kultūringesnis ir įvairesnis grupės gyvenimas, tuo žmogus įgis daugiau ir išsamesnių žinių, turės galimybių sukaupti įvairiapusišką patyrimą“ (Lassahn, 1999, p.7). Tačiau ne vien ugdymas formuoja žmogų. Žmogaus sąmonė kaip savimonė yra paties žmogaus pastangų, o ne išmokimo rezultatas. Anot P.L.Berger (1995), mokymosi ir mokymo procesai yra tarpiai susiję, nes juose atsiskleidžia visuomenės ir individo tarpusavio veikimo mechanizmai. Mokykla po šeimos ir ikimokyklinio ugdymo įstaigos yra pirmoji institucija, kurios paskirtis – parengti žmogų gyvenimui (Vaitkevičius, 1995), taigi svarbiausia šių dienų ugdymo funkcija tampa ne tik formalus žinių perteikimas, o socialinė integracija (Vasiliauskas, 2001). A.Rynas, J.L.Kolominskis (1999) (А.Реш, Я.Л.Коломинский) pastebėjo, kad švietimo funkcijos yra orientuotos į tam tikrų asmenybės sričių lavinimą, apibendrinančių jauno žmogaus intelektualinę ir socialinę raidą. Be intelekto vystymosi didelis dėmesys skiriamas ir ugdytinio emocinei sferai, jo gebėjimui įveikti stresines situacijas, pasitikėjimo savo sugebėjimais ugdymui. Labai svarbiu laikomas ir pozityvių santykių su aplinka kūrimas, išlaikant pakankamą asmenybės savarankiškumą ir autonomiškumą, sudarant sąlygas mokinio saviaktualizacijai ir raiškai. G.Poderienė, N.Janonytė (2006) pastebi, kad socialinės sąveikos problemos žmogų lydi visą gyvenimą. Tačiau mokyklinio amžiaus vaikams šie klausimai yra itin aktualūs todėl, kad jau pats atėjimas į mokyklą yra naujos gyvensenos, naujos veiklos, visai kitokių santykių su suaugusiais ar bendraamžiais pradžia. Labai svarbu, kad mokyklos aplinkoje vaikas turėtų pakankamai galimybių išreikšti save, savo žmogiškąją esmę, sistemingai lavintų savo intelektą ir kitus sugebėjimus, ugdytų valią, jausmus, susidarytų tokią vertybių sistemą, kuria remdamasis sėkmingai įaugtų į visuomenę. Socializacija - ne tik ilgalaikis, bet ir nuolat pasikartojantis, kintantis procesas, padedantis ne tok tapti pilnaverčiu visuomenės nariu, bet ir įgyti tam tikrą socialinį statusą, suformuoti esminius savo socialinius vaidmenis, o kartu ir nusakantis, kaip keisti nepalankią individui padėtį (Poderienė, Janonytė, 2006). Jauno žmogaus socializacijos procesas yra tiesiogiai priklausomas nuo tokių mokyklos kaip vieno svarbiausių socialinių institutų įgyvendinamų funkcijų (Broom ir kt., 1992):

- 1) Kultūros perdavimas susijęs daugiau su formaliuoju švietimu, kurio metu auganti asmenybė įsisavina savo kaip visuomenės nario pareigas ir teises, yra supažindinamas su ankstesnių kartų patirtimi ir laimėjimais.

- 2) Socialinės integracijos procesu, kuris apibūdina žmogaus ir visuomenės ryšius. Mokykla

ir supažindina su reikalingais bendram gyvenimui atributais (pvz., kalba, savo tautybės suvokimu) bei leidžia pajusti jų funkcionavimą. Ji įtraukia į didelį socialinių santykių tinklą.

3) Atranka ir paskirstymas nusako mokinių stratifikacijos sąlygas. Mokykloje kaip socialinėje struktūroje taip pat galima išvelgti tam tikrą hierarchiją. Bet kuri socialinė sistema atsirenka tuos individus, kurie puikiai vykdo jos reikalavimus (pvz., gerų mokymosi rezultatų siekimas) ir vienaip ar kitaip atmeta tuos, kurie jai netinka (nelankančių mokinių pašalinimas) (Berger, 1995). Mokinių įvertinimas dažnai siejamas ir su tokiu jų asmenybinių savybių įvertinimu kaip “etikečių klijavimas” (moksluokas, tiksliukas ir pan.), kas taip pat apsprendžia jo veiklos kryptį po mokyklos baigimo.

4) Asmenybės vystymasis: mokykla ne vien diegia savo auklėtiniams pareigų ir reikalavimų supratimą. Ji taip pat turi išmokyti ir siekti savo individualių tikslų, sėkmingai bendrauti ir bendradarbiauti.

A. Juodaitytė (2004) teigia, kad ikimokyklinio ir mokyklinio amžiaus vaikų socializacijos procesai yra itin sudėtingi dėl jų socialinės patirties įvairovės. Jie privalo atrasti sudėtingus ryšius jungiančius šeimą, visuomenę ir ugdymo instituciją. Be to, vaikai nėra nepriklausomi socialiniai veikėjai, nes pirmiausia jie yra tam tikrų socialinių institutų nariai, atliekantys juose pakankamai apibrėžtus vaidmenis (šėimos vaikas, ugdytinis, mažas vaikas visuomenėje). Anot L. Jovaišos (2001), ateities pedagogams bus keliamas uždavinys išryškinti ugdymo visuotinumą: aprėpti absoliučiai visas individo savybes – kūno ir dvasios linijas, nepamirštant ir saviraiškos. Vadinasi, vis dažnesnis bus reikalavimas rasti optimalias individo saviraiškos sričių proporcijas, būtinas darniai asmenybei ugdyti. Šis autorius išskiria tokius ugdymo visapusiškumo aspektus:

- 1) Asmenybės ir bendravimo su ja visapusiškumas, apibūdinamas ne tik išsilavinimo visapusiškumu, bet ir aukšta dvasios kultūra. Greta tinkamo auklėjimo turi būti palikta erdvės ir paties individo poreikiui save formuoti.
- 2) Visapusiškas ugdymo turinys, padedantis visapusiškai pažinti tikrovę per jos studijas, pagrįstas specialiuju, bendrųjų mokslų žiniomis ir praktika.
- 3) Visapusės ugdymo priemonės ir metodai yra patirties, glūdinčios pačiame žmoguje ir už žmogaus esančioje kultūroje, rezultatas, kasdien tikslingai naudojamas ir tobulinamas visapusiškos asmenybės tapsmui.

Akivaizdu, kad šių dienų mokykla turi įgyvendinti tokius sudėtingus uždavinius, kurie įgalina praplėsti pačią ugdymo sąvoką. Tiesioginio intelektualinio ugdymo jau nebepakanka. Pastaruoju metu vis daugiau dėmesio skiriama ir popamokinei veiklai, siekiant įtakoti jaunų žmonių pozityvius interesus. Kaip tik todėl siekiama plėtoti muzikinius, meninius, sportinius gebėjimus. Jaunus žmones rengti gyvenimui, stiprinti jų intelektualines bei dvasines galias padeda ir daugybė užmokyklinio ugdymo institucijų. Įvairių jaunimo organizacijų veikla

domimasi kaip moksliniu objektu (Vaitkevičius, 1995). Todėl ugdymo sąvoka yra nuolat plečiama, įtraukiant vis įvairesnius metodus, siekiant sudaryti kuo palankesnes sąlygas kiekvieno individo polinkiams ir poreikiams tenkinti.

1.2.Sportinės veiklos įtaka jauno žmogaus socializacijai

S.Šukys (2002) mano, kad sportinė veikla ir yra vienas tų aktualių socialinių reiškinių, padedančių kitaip pažvelgti į žmogaus gebėjimų tobulinimą. Tai ne tik fizinių galimybių plėtra. Sportinė veikla neatsiejama ir nuo socialinių santykių – būdų, kuriais vienu individų socialiniai veiksmai veikia kitus visuomenės narius, sukuria jų tarpusavio priklausomybę. Jos poveikio sritys tokios plačios, kad įgalina sportą sieti su kultūros sąvoka. Pagrindiniai sportinės veiklos kaip kultūros reiškinio bruožai yra šie (Šukys, 2002):

- Įsitikinimai (idėjos apie tai, kas buvo ar bus ar apie tai, kas privalėtų būti).
- Vertybės (bendri kriterijai, kuriais remiamasi vertinant žmogaus elgesį).
- Ideologija (siekis paaiškinti visuomeninio gyvenimo principus).
- Normos (taisyklės, įstatymai ir nereglamentuotas suvokimas apie teisingą elgesį).

„Sportinė veikla sukūrė specifinę savo kultūrą, surado savo vietą mokyklose bei universitetuose, į kasdienį gyvenimą plačiai paplito su sportine veikla susijusio elgesio modeliai“ (Šukys, 2002, p.13). Ji kaip sociokultūrinis produktas yra priklausoma nuo tam tikros kultūros normų, vertybių. J.Coakley (1990) pastebi, kad sportinė veikla yra susijusi pirmiausia su teigiama įtaka žmogaus gyvenimui ir jos negalima pakeisti jokia kita ribota veiklos sritimi. Sportinės veiklos įtaka visuomenei yra apibūdinama tokiomis formomis (Šukys, 2002):

- Sportinė veikla atspindi visuomenės ir kultūros vertybes, normas, įsitikinimus.
- Sportinė veikla tarnauja kaip socialinės nelygybės stiprinimo priemonė.
- Sportinė veikla gali prieštarauti toje visuomenėje priimtoms normoms ir vertybėms.

Taigi sportinė veikla, kaip ir bet kuris kitas reiškinys visuomenėje, gali įgauti tiek teigiamų, tiek neigiamų aspektų. Todėl labai svarbu, kad jauno žmogaus socializacija nebūtų vienakryptė, o pasižymėtų įvairiapusiškumu, leidžiančiu jam tinkamai pasirinkti.

P.Tamošauskas (2000) taip pat akcentuoja, kad sportinė veikla yra sudėtinė bendražmogiškos kultūros dalis. Tačiau tai, kiek ji veiksminga jauno žmogaus raidai, labai priklauso nuo pačios visuomenės, o ypač ugdytojų, požiūrio. Didelė šio vertybinio potencialo dalis taip ir lieka nepanaudota todėl, kad į fizinį ugdymą žiūrima tradiciškai, kaip į gana siaurą veiklos sritį.

P.Tamošauskas (2000) teigia, kad reikia kalbėti ne apie atskirų žmogaus gebėjimų ugdymą, o apie ugdymą kaip visumą, kurią įtvirtina holizmo principas. Jis, remdamasis R.Millerio darbais, siūlo susieti intelektinį (gebėjimą priimti ir suvokti informaciją, ją kritiškai apmąstyti, panaudoti

problemų sprendime), emocinį (gebėjimą spręsti vidinius ir išorinius konfliktus, siekti pusiausvyros tarp savo ir aplinkos interesų), fizinį (gebėjimą save išreikšti, siekti savo ištvermės didinimo), socialinį (gebėjimas funkcionuoti savo socialinėje aplinkoje), estetinį (gebėjimas suteikti savo idėjoms ir jausmams išraišką) bei dvasinį (gebėjimas kurti ir palaikyti vidines nuostatas) asmenybės pradus į vieningą ugdymo sistemą.

P.Karoblis (1999) sportą laiko vienu svarbiausių tarpusavio bendravimo būdų, žmogaus intelektualinio ir fizinio tobulėjimo priemone, sveikatos stiprinimo veiksniu, skatinančiu fizinį ir dorovinį žmogaus brendimą. Sportinė veikla tampa žmogaus dvasios, fizinės jėgos ir valios reiškimosi arena, kurioje visi jauno žmogaus rengimo aspektai atsispindi jo kaip sportininko asmenybėje.

1.3.Sportinė veikla kaip asmenybės ugdymo priemonė

Anot R.Jančiausko (2005), mokykla kiekvienam savo ugdytiniui turėtų padėti suvokti save, rasti savo gyvenimo tikslą, tapti iniciatyviu ir atsakingu piliečiu. Todėl bet kuri veikla turėtų būti planuojama ir organizuojama atsižvelgiant kaip tik į šiuos reikalavimus. Ir nors kūniškojo komponento lavinimas labiausiai sietinas su specifiškumu, jau ne vieną kartą įrodyta, kad apsiribojus vien fizinių galių lavinimu, neugdant kitų žmogaus raiškos būdų, bręsta vienpusiška, netgi asociali asmenybė. Vadinasi, jei fizinio lavinimo sistemoje įsigali judamasis komponentas, o socio-kultūriniam ugdymui teikiama menka reikšmė, tai pedagoginis vyksmas praranda humanistinį kryptingumą, kultūrinę ir dvasinę prasmę (Jančiauskas, 2005). Anot R.Jančiausko (2005), šių dienų kūno kultūra turėtų remtis didesne moraliai pateisinamų judėjimo formų įvairove, atsižvelgiančia į mokinių raidos dėsningumus, pripažįstančia ir vertinančia dvasios ir kūno vienovę, socialinius ir kultūrinius dėsnius.

Sportinė veikla yra susijusi ne tik su fiziniu, psichologiniu ir socialiniu asmenybės tobulėjimu, bet ir su pergalės būtinybe, siekiu patirti pasitenkinimą veikla, siekiu džiaugtis veiklos rezultatais. Šioje situacijoje treneris kaip ugdytojas turi pirmiausia pats apsispręsti, kuriam iš tikslų– laimėjimui ar džiaugsmo patyrimui – jis skirs daugiausia dėmesio (Martens, 1999). Toks apsisprendimas laikytinas treniravimo pedagogikos šerdimi. Lengviausia padėti įvertinti sėkmės ar nesėkmės kategorijomis ir pagal jas skirti išorinį ir žymų atpildą. O tikslą siejamą su įvairiapusišku sportininko tobulėjimu yra ganėtinai sunku charakterizuoti: žmogaus asmenybės brendimas yra ilgalaikis ir sudėtingas procesas, todėl nevertėtų stengtis jo išprausti į per ne lyg siaurus sėkmės ir nesėkmės apibrėžimus (Martens, 1999).

Sportas kaip veikla yra galingas asmenybės ugdymo veiksnys. Pirmiausia todėl, kad apima ne tik fizinių žmogaus gebėjimų lavinimą. Ne mažiau svarbus yra psichologinis sportininko

parengimas, jo socialinių įgūdžių tobulinimas. Tačiau, anot S.Šukio (2002), sportą pirmiausia reikia vertinti kaip įvairiapusę veiklą, kurios įtaką ne visada galima sukontroliuoti, išprausti į rėmus, numatyti poveikio jauno žmogaus raidai aspektus. Socialinės sąveikos dažnai yra apibūdinamos nenuspėjamais rezultatais. Teigiama sportinės veiklos įtaka yra nusakoma tokiais reiškiniais (Šukys, 2002):

- Fizinų gebėjimų plėtotė ir asmeninio pasitenkinimo šaltinis.
- Aplinkinių žmonių pripažinimas.
- Orientacija į harmoningos sportininko asmenybės ugdymą.
- Sveikos gyvensenos, taisyklių laikymosi nuostatų ugdymas.
- Priklausomybės grupei, kolektyvui ir optimalių santykių kūrimo tradicijos.
- Pozityvios asmens nuostatos į save kūrimas.
- Kūrybiškumo, kritinio mąstymo skatinimas.

Netinkamai organizuojamos sportinės veiklos sąlygojami neigiami reiškiniai:

- Agresijos, apgaulės formų ir asocialaus elgesio formų skatinimas.
- Sportinės konkurencijos skatinamas priešiškus, pavydas, nepasitikėjimas.
- Sportininkų menkesnis moralinių samprotavimų subrendimo lygis.
- Konkurencijos vyravimas prieš bendradarbiavimo principus sportinės kovos metu.
- Fizinės jėgos kultas.
- Sportininko ir kitų socialinių vaidmenų nesuderinamumas.
- Sportininkų interesų ribotumas.

L.Jovaiša (2001) asmenybe vadina konkretų socialinį-istorinį žmogaus individą. Didžiausią įtaką asmenybės formavimuisi turi jo socialinės aplinkos ypatumai, sąlygos atsirandančios veikiant tą aplinką ir patiriant jos poveikį. Paprastai asmenybės vertingumas yra matuojamas, atsižvelgiant į jos socialumo lygmenį, t.y. į tai, kiek visuomenei jis yra parankus dėl mokėjimo atsižvelgti į esminius socialinio funkcionavimo elementus. Tačiau L.Jovaiša (2001) akcentuoja ir autonominių asmenybės gyvenimą, kuris leidžia ir jam pačiam save vertinti ir net save formuoti. „Derėtų nepamiršti, kad asmenybė iš prigimties yra laisva ir vientisa individualybė, taip pat kintantis jautrus subjektas kaip socialinė vertybė, bręstanti ar subrendusi savo epochos kultūroje, aktyviai, kūrybingai veikianti būtybė“ (Jovaiša, 2001,p.41).

L.Jovaiša (2001) išskiria tokius esminius, ugdymui svarbius, asmenybės požymius:

- Įgimta, vientisa ir laisva individualybė;
- Bręstanti ar subrendusi dvasinė epochos kultūra;
- Socialinė vertybė;
- Aktyvi ir kūrybinga būtybė;
- Kintantis subjektas.

Taigi ugdymas yra orientuotas į asmenybės, kuri suvokiama kaip reali laisvo žmogaus individualybė, atsiskleidžianti per savo laikmečiui aktualiausias socialines, kultūrinės ir dvasines vertybes, aktyviai ir kūrybingai dalyvaujanti veikloje, skirtoje gyvenamajai aplinkai tobulinti (Jovaiša, 2001). Ugdymo uždaviniu tuomet tampa individualių savybių tobulinimas kuo efektyvesnio socialinio pritaikymo linkme. Šio uždavinio įgyvendinimas tiesiogiai priklauso nuo asmenybės savybių pažinimo ir ugdymo metodų taikymo meistriškumo.

K.Miškinis, E. Skyrius (2005) išsamiau nagrinėjo sportininkų asmenybės bruožus. Šie autoriai laikosi nuomonės, kad asmenybės bruožai geriausiai yra apibūdami jos nuostatomis į įvairius aplinkos reiškinius. Tai pirmiausia nuostatos į kitus žmones (nuoširdumas, jautrumas, reiklumas ir kt.), darbą, treniruotes (darbštumas, pareigingumas, atsakingumas), daiktus (tvarkingumas, nevalyvumas), patį save (kuklumas, išdidumas, savikritiškumas ir pan.). Sportinėje veikloje kai kurie sportininko asmenybės bruožai yra itin svarbūs, kadangi neugdant jų vargu ar galima bus pasiekti kokių nors didesnių rezultatų (Miškinis, Skyrius, 2005).

Asmenybės ugdyme svarbi sąvoka yra asmenybės brandumas. Ši samprata yra reikalinga apibūdinti idealui, kuriuo žmogus turi tapti arba kuriuo turi sekti ugdydamas save. Kad ir kaip būtų paradoksalu, asmenybės brandumas visada tėra tik siekiamybė (Plužek, 1996). Įvairiose teorijose galima aptikti įvairių teiginių, apibūdinančių žmogaus brandą. Tai ir intelektualinis išsivystymas, ir socialinių normų suvokimas. Tačiau nemažai svarbus ir emocinis asmenybės brandimas. Z.Pluzek (1996) pateikia Menningerio emocinės brandos kriterijus:

- Sugebėjimas veikti sudėtingose situacijose.
- Sugebėjimas keistis.
- Įveikti nerimą ir baimę, kaltės ir neapykantos jausmus.
- Palaikyti draugiškus santykius su aplinkiniais.
- Patenkinti meilės bei pripažinimo poreikius.

Anot R.Martens (1999), sportininkams streso įveikimo įgūdžiai reikalingi todėl, kad jie atima labai didelę dalį energijos, reikalingos sportiniam tobulėjimui užtikrinti. Bet kurios varžybos yra toji sudėtinga situacija, kai sportininkui reikia pademonstruoti savo kaip asmenybės emocinį stabilumą. Negebėjimas greitai orientuotis sudėtingose situacijose sukelia tarpusavio ir vidinius konfliktus, tampa įvairių traumų priežastimi ir net gali sąlygoti sportininko karjeros ankstyvą pabaigą. K.Miškinis, E.Skyrius (2005) teigia, kad sudėtingose situacijose atsiskleidžia sportininko kaip ugdytinio socialumo lygis: jo žinios apie socialiai vertingą elgesį ir gebėjimas tomis žiniomis pasinaudoti.

K.Miškinis, E.Skyrius (2005) akcentuoja, kad emocijos ir jausmai, priešingai nei pažinimo procesai, yra ne pačių tikrovės daiktų ar reiškinių atspindys, bet žmogaus tiesioginio santykio su objektyvios tikrovės daiktais ir reiškiniais atspindys, pasireiškiantis tam tikrais išgyvenimais ir

susijęs su poreikių tenkinimo vertinimu. Didelis nerimas, baimė, nuoskauda, kančia, liūdesys yra priskiriamos asteninėms, t.y. slopinančioms ir trukdančioms pasiekti gerų rezultatų emocijoms. Šios neigiamos emocijos labai dažnos įvairių varžybų metu. Jos menkina sportininko pasitikėjimą savo jėgomis, mažina jo mąstymo aštrumą, sukelia priešvaržybines apatiją, silpnina sportininko valią ir kt. Gebėjimas neigiamas psichines būsenas teigiamomis yra vienas iš brandžios asmenybės gebėjimų ir tuo pačiu tai trenerio kaip ugdytojo siekiamybė. Sportininkas taip pat turi ugdyti socialiniam gyvenimui aktualią vertybių sistemą. „Vertybinės orientacijos – tai išugdytas sąmonės gebėjimas reguliuoti veiklą ir elgesį pagal įsitikinimus, dorovines normas ir gyvenimo perspektyvas, atskirti, kas nevertinga ir priešiška asmenybės ir visuomenės gyvenime“ (Miškinis, Skyrius, 2005, p.52). Sportinėje veikloje, kur nuolat reikia spręsti laimėjimo ir žmogiškumo, žmogiškų vertybių kaip prioritetų klausimus, dorovinis ugdymas atsiduria šalia veiksmų, padedančių žmogui įveikti sudėtingas situacijas. Jaunojo sportininko doroviniai jausmai rodo gebėjimą vertinti savo ir kitų poelgius, būti sąžiningam pagal visuomenės teisingumo principus.

1.4.Mokinių tarpusavio santykius lemiantys veiksniai

B.Bitinas (2004) mokinių tarpusavio santykiuose mato tokią struktūrą:

- Dalykiniai santykiai (tarpusavio bendravimo prievolių ir priedermių reglamentuojami santykiai).
- Asmeniniai santykiai papildo dalykinius santykius, leisdami pasiekti didesnio veiklos ir bendradarbiavimo veiksmingumo.

M.Barkauskaitė (2001) teigia, kad kiekvienam jaunam žmogui svarbu save kaip asmenybę realizuoti bendraamžių bendruomenėje. Tiriant dalykinius ir asmeninius paauglių santykius grupėje, nustatyta, kad bendraamžių atstumti, izoliuoti, klasės draugų ir mokytojų nemėgiami ar ignoruojami paaugliai, protestuoja prieš tokių negatyvų požiūrį elgdamiesi šurkščiai, provokuojančiai, nevengia grasinimų, fizinės jėgos ar net smurto demonstravimo. Paauglių santykių pobūdžiui reikšminga išvaizda, lytis, amžius, charakteris, temperamentas, gabumai, pažangumas, inteligencija kaip šeimos poveikio rezultatas. Prie išorinių elgesį lemiančių veiksnių priskiriami grupės ypatumai, bendravimo su mokytojais, draugais ir šeimos nariais aspektai.

Anot Č.Kalendos (1997), bendravimo ir bendradarbiavimo dorovinė prasmė reiškiasi tuo, kad skirtingai, o kartais net prieštaringai apibūdinami asmenys mokyklos veiklą galėtų padaryti bendradarbiavimo veikla. Pagrindine veikla mokyklos erdvėje yra laikomas mokymasis. Mokinys turi įsisavinti tam tikrą standartais apibrėžiamą žinių kiekį, įgyti atitinkamus

mokėjimus. T.Stulpinas (2005) išvelgia tris sferas mokyklos gyvenime: pažintinę veiklą, tarpusavio santykius ir pramogavimą. Šios veiklos aktualumas kinta, mokiniui pereinant iš vieno amžiaus tarpsnio į kitą: tyrimais patvirtinta, kad pradinių klasių mokiniai daugiausia malonumą patiria pažintinėje veikloje, o paaugliams svarbiausias įvairių santykių pobūdis. Tačiau kaip tik tarpusavio santykiai, mokyklos režimas ir aplinka tampa didžiausiais įtampos šaltiniais.

A.Spindžiūnas (2000) savo tyrimuose daugiausia dėmesio skyrė tolerancijos apraiškų mokinių elgesyje ir išsakytuose vertimuose paieškoms. Po surinktų duomenų analizės paaiškėjo, kad vyresniųjų klasių mokiniai vienu reikšmingiausių santykių aspektų laiko gebėjimą išklausti. Mokiniai aktyviai ieško vertingų dalykų kitų žmonių nuomonėse, elgesyje, stengiasi suvokti aplinkinių poreikius. Tyrimo metu taip pat paaiškėjo, kad kai kurias savo suvokiamas tiesas didelė dalis mokinių siekia įtvirtinti jėga: jauni žmonės manė, kad bendravimas, priėmimas ne visada yra efektyvi priemonė sprendžiant konfliktus. B to, pastebėta, kad mergaitės dažniau stengiasi su savo bendraamžiais elgtis dėmesingai, lanksčiai vertinti situacijas.

V.Vaicekauskienė (2002) išsamiau tyrinėjo pagalbos reiškinį mokinių tarpusavio santykiuose. Paaiškėjo, kad daugiau nei pusė apklausoje dalyvavusių vaikų mano, jog pagalba yra geras elgesys, padedantis gerinti santykius su bendraamžiais. Tačiau dar labai dažnas ir atsisakymas padėti. Mokslininkė daro išvadą apie tai, kad vaikai yra skatinami už pagalbą, tačiau nesmerkami ir už atsisakymą padėti. V.Vaicekauskienė savo tyrimų metu rinko duomenis ir apie mokinių požiūrį į mandagų elgesį. Anot jos, mokiniai labiau linkę vertinti konkrečias elgesio apraiškas. Pavyzdžiui, išsakomas labai neigiamas keikimosi, nepaklusnumo mokytojams vertinimas.

L.Bagdonienė, V.Blauzdys (2005) remdamiesi įvairių mokslininkų teoriniais ir tiriamaisiais darbais daro išvadą, jog bendradarbiavimas nėra savaimė atsirandantis reiškinys.

Bendradarbiavimo reikia mokyti. Jų atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad kūno kultūros pamokos yra itin aktuali šio socialinio įgūdžio lavinimo erdvė. Sportinė veikla, organizuojama bendradarbiavimo pagrindu, skatina skirtingą socialinį statusą turinčių grupės narių draugiškumą, toleranciją, pagarbą, padeda ugdyti gebėjimus išklausti kito nuomonę, kritiškai vertinti pateikiamus argumentus, siekti susitarimo ir priimti atsakomybę ne tik už save, bet ir už kitą asmenį. Šie autoriai savo tyrimais įrodė, kad mokymas(is) bendradarbiaujant per kūno kultūros pamokas teigiamai veikia ir vaikų požiūrį į šio dalyko pamokas ir į sportinę veiklą. Nustatyta, jog efektyviausia ir vaikams daugiausia teigiamų emocijų sukianti veiklos forma yra darbas nedidelėse grupelėse. Akivaizdu, kad toks užduočių atlikimo būdas turėjo įtakos mokinių savarankiškumo, kūrybingumo, sąžiningumo, pareiškimo ir atsakingumo ugdymui. Paaiškėjo, kad mažose grupelėse paaugliai jaučia kur kas didesnę pasitikėjimą savo jėgomis nei sportuodami vieni ar kartu su visa klase. Panašūs ir L.Bobrovos, N.Brazaitienės (2002) atliktų

tyrimų duomenys. Mokslininkės teigia, kad tie mokiniai, kurie lanko sportinius būrelius, aktyviai sportuoja, daug geriau sugeba atlikti įvairaus pobūdžio komandines užduotis nei jų nesportuojantys bendraamžiai.

J.Kasiulis ir V.Barvydienė (2001)mano, kad grupės narių santykius galima apibūdinti dvylika kategorijų, išskirtų R.F.Bales, atsižvelgiant į socialinį emocinį ir užduočių vertinimo aspektus.

- A. Socialiniai emociniai pozityvūs santykiai.
  - 1. Solidarumas, tarpusavio pagalba, efektyvi skatinimų sistema.
  - 2. Įtampos mažinimo strategijos, humoras, atvirai išsakomas pasitenkinimas.
  - 3. Pasyvus pritarimas, sutikimas, supratimas.
- B. Užduoties lemiami, orientuoti į atsakymus klausimai.
  - 4. Duodami tiesioginiai patarimai, daroma įtaka kitų narių autonomijai.
  - 5. Pateikiama nuomonių analizė, reiškiami norai.
  - 6. Siūloma orientacija, aptariami galimi variantai.
- C. Užduoties lemiami, orientuoti į klausimus santykiai.
  - 7. Orientacijos paieška, informacijos perdavimas.
  - 8. Prašoma įvertinimo, pasikeitimo jausmais.
  - 9. Klausama galimų veikimo būdų, prašoma patarimo.
- D. Socialiniai emociniai negatyvūs santykiai.
  - 10. Nepritarimas, formalumų laikymasis, pasyvus atmetimas.
  - 11. Įtampos situacijos, pagalbos reikalingumas.
  - 12. Uždarumas, savisauga, kitų statuso neįvertinimas.

1.4.1.Sportuojantys mokiniai kaip viena iš socialinių mokyklos bendruomenės grupių

A.Suslavičius (1998) pastebėjo, kad žmonių tarpusavio santykiai yra grindžiami įvairiomis reakcijomis. M.Gailienė ir kt. (2002) bendravimo procese ypatingai reikšmingu laiko vykstantį vertinimą-tapatinimą. Žmogus suvokdamas bendravimo partnerį pirmiausia tapatina save su juo, lygina ir atsižvelgdamas į lyginimo rezultatus renkasi bendravimo su tuo žmogumi būdą. Šis suvokimo procesas nėra subjektyvus: jis lemiamas žmogaus poreikių, nuostatų, stereotipų, asmenybės savybių. A.Suslavičius (1998) teigia, kad identiškumas gali būti dvejopas: asmeniškasis ir grupės. Daugelio mokslininkų nuomone, šiuos du asmenybės vaizdinius atskirti nėra jau taip lengva. “Grupės arba asmens identiškumas reiškia, kad kraštutiniu atveju žmonės gali bendrauti kaip individai, maksimaliai atsiriboję nuo savo grupių konteksto, arba jie

bendruja kaip grupių nariai, ir asmeninių charakteristikų įtaka yra minimali” (Suslavičius, 1998, p.119).

P.Karoblis (1999) mano, kad sportininkas – ypač sudėtinga, veržli, jautri, o neretai ir aikštinga bei užsispyrusi asmenybė. Sportininką išugdyti ryškia ir talentinga individualybe- ilgas kūrybinis darbas, tiesiogiai priklausantis nuo trenerio fizinių, intelektinių ir dvasinių savybių. P.Karoblis (1999) teigia, kad sportinė veikla suformuoja savitą, atskirą asmenybės tipą, kuris savitai reaguoja ne tik į savo veiklos rezultatus, bet ir į aplinkos reiškinius. Sportininko asmenybės aktyvumą skatinantys veiksniai yra:

- Valia (siekiant tikslo).
- Motyvai (kodėl siekiama sportinių rezultatų).
- Intelektas (gebėjimas mokytis ir išmokti).
- Emocijos (tiesioginis aplinkos reiškinių ir situacijų reikšmių išgyvenimas).

Mokslininkas mano, kad sporte slypi neribotos jauno žmogaus tobulėjimo galimybės. Sportas moko darbštumo, ugdo valią, skatina nuolat siekti užsibrėžto tikslo, tobulėti, skiepija atsakomybę, moko kryptingai planuoti savo laiko išteklius (Karoblis, 1999). R.Malinauskas (2002) taip pat sportininko asmenybės raidą vertina kaip procesą, kuris apima visuomeninio ir kultūrinio patyrimo, gyvenimo normų ir taisyklių suvokimą, patirties įgijimą atliekant įvairius socialinius vaidmenis, o kartu ir asmenybės savybių (charakterio, gebėjimų) raidą. Asmuo, atlikdamas sportininko socialinį vaidmenį, kaupia ne tik sportinę, bet ir gyvenimo patirtį, geriau pažįsta ir optimaliau vertina save patį, o kartu ir savo galimybes. R.Malinauskas (2002) mano, kad sportininko statusas yra tiesiogiai priklausomas nuo jo sportinės kvalifikacijos.

1.4.2.Sportuojančių mokinių socialiniai vaidmenys ir jų raišką lemiantys veiksniai

Vaidmuo – tai užimamo statuso sąlygojamų poelgių, požiūrių, įsitikinimų, kuriuos asmenybė realizuoja palaikydama santykius su kitomis asmenybėmis, visuma (Barkauskaitė, 2001).

Vaidmeniu vadinama tam tikrų asmens veiksmų visuma, tam tikras elgesys, kurio tikimasi iš asmenų, atsižvelgdami į jų socialinę padėtį. V.Kučinskis, R.Kučinskienė (2000) vaidmeniu laiko veiklos ir elgesio programų vykdymą pagal savo ar kitų sukurtą modelį. A.Suslavičius (1998) pastebėjo, kad vaidmuo nebūtinai yra kokia nors veikla. Vaidmeniu apibūdinami ir ryšiai su kitais žmonėmis. J.Kasiulio ir V.Barvydienės (2001) nuomone, žmogaus vaidmuo turi dvejopą paskirtį:

- 1) Apibrėžti, kaip turi būti elgiamasi konkrečioje situacijoje.
- 2) Nurodyti, ko galima tikėtis iš viena ar kita vaidmenį atliekančio asmens.

1 lentelė

Vaidmenų atlikimo priklausomybė nuo socialinės situacijos pobūdžio

(Pagal J.Kasiulį, V.Barvydienę, 2001)

<i>Orientacija į užduoties atlikimą</i>	<i>Orientacija į grupės palaikymą</i>	<i>Orientacija į paties individo veiklą</i>
<i>Iniciatorius</i>	<i>Skatintojas</i>	<i>Agresorius</i>
Siūlo idėjas, veiklą, pokyčius	Siekia, kad grupės nariai vieni kitiems padėtų, kuria pasitikėjimo atmosferą	Kritikuoja grupės veiklą, jos darbo principus
<i>Informatorius</i>	<i>Harmonizuojantis</i>	<i>Blokuotojas</i>
Labai greitai gauna reikalingos informacijos	Sprendžia grupės konfliktus, mažina priešpriešą	Nuolat grįžta prie praeitų veiklos ar santykių etapų su negatyvia nuostata
<i>Koordinatorius</i>	<i>Vartininkas</i>	<i>Pagalbos siekėjas</i>
Bando suderinti skirtingus požiūrius, veiklas	Siekia visiems grupės nariams sudaryti galimybę išsakyti savo nuomonę	Manipuliuoja savo sutrikimu siekdamas aplinkinių dėmesio
<i>Vertintojas</i>	<i>Grupės komutatorius</i>	<i>Nuostabusis</i>
Nuolat išsako nuomonę apie grupėje vykstančius procesus	Siūlo atkreipti dėmesį į procesus, kurie galėtų pagerinti grupės narių tarpusavio sąveiką	Trukdo savo puikavimusi, menkina kitus grupės narius

Mokslininkai laikosi nuostatos, kad individo padėtį grupėje pirmiausia nulemia turima kompetencija, tam tikros asmenybės savybės (gebėjimas bendrauti, principai, požiūris į kitus grupės narius) bei subjektyvus savo pozicijos suvokimas (kiek gerai asmuo jaučiasi tam tikrame vaidmenyje). J.Kasiulio ir V.Barvydienės (2001) nuomone, vaidmenys yra apibrėžiami atsižvelgiant į socialinę situaciją, todėl gali būti orientuoti į užduoties atlikimą, grupės palaikymą ar į paties individo veiklą. Vaidmenų priklausomybės nuo situacijos pobūdžio analizė pateikiama 1 lentelėje. Pastaroji grupė susijusi su akivaizdžiu individu nesugebėjimu adaptuotis ar su atviru grupės atstūmimu.

A.Jacikevičius (1994) socialiniu vaidmeniu laiko tam tikrą grupių gebėjimą pasidalyti funkcijomis, valdžia, t.y. susiskirstyti pagal aktualius kriterijus. Yra skiriami tokie svarbiausi vaidmens atlikimo aspektai:

- Lūkesčiai vaidmens atžvilgiu (visuma tam tikrų reikalavimų, išreiktų ir formaliomis, ir neformaliomis formomis, žmogui, užimančią socialiai aktualią poziciją).
- Vaidmens suvokimas (individo išivaizdavimas apie tai, kokio elgesio, susijusio su vaidmens atlikimu, yra iš jo tikimasi).
- Vaidmens atlikimas (realūs individo veiksmai, skirti socialiniam vaidmeniui realizuoti).

Pastarasis vaidmens aspektas labai susijęs su asmens motyvacija, temperamentu, charakteriu, gabumais, patyrimu, todėl net ir toje pačioje pozicijoje esantys individai, panašiai suvokiantys socialinio vaidmens esmę, jį atlieka pakankamai skirtingai. Be to, socialiniai vaidmenys dažnai persipina, tiesiog papildo vieni kitus, todėl dažnai tenka išgyventi vaidmenų konfliktus ar suvokiama vaidmenų sumaištis (Gailienė, Bulotaitė, Surlienė, 2002). Socialiniai vaidmenys gali būti nusakomi tiek remiantis visuomeninėmis kategorijomis (pvz., profesija), tiek socialinės grupės nustatytais kriterijais.

G. Butkienė ir A. Kepalaitė (1996) pastebėjo, kad klasėje moksleiviai gali prisiimti įvairius vaidmenis, siekdami užimti kuo palankesnę poziciją. Tačiau ne visada jie būna konstruktyvūs. Dažniausiai skirstomi šie neproduktyvūs vaidmenys klasėje:

- Monopolistas – itin aktyvus moksleivis, savo veikla siekiantis užgožti klasės draugus.
- Atpirkimo ožys- moksleivis, kuris yra apkaltinamas dėl nesėkmių.
- Moralistas- asmuo, kuris jaučiasi visuomet teisingas ir savo nuostatą aktyviai deklaruoja.
- Numylėtinis siekia nuolatinės globos.
- Klounas savo išskirtiniu elgesiu siekia sumažinti tvyrančią įtampą arba sulaukti dėmesio.
- Tylenis atrodo nedalyvaujantis bendravimo procese.
- Atstumtasis – tas, su kuriuo niekas nenori bendrauti.
- Nesimokantis – mokinys, niekada nepadarantis namų darbų, klaidingai atliekantis užduotis.

R. Malinauskas (2003), remdamasis N. Gosudarevo asmenybės tipologija, siūlo sportininkus ir jų vaidmenis apibūdinti pirmiausia remiantis jų sportinių gabumų lygiu (2 lentelė). Pirmajam veiklos modeliui priklauso asmenybės tipai, kuriems būdingi didžiausi sportiniai laimėjimai. Antroji grupė pasižymi aukšto lygio sportine motyvacija, stipria orientacija į laimėjimus. Trečioji tipologijos grupė nusako sportininkų, pasižyminčių stipriu organizuotumu ir racionalumu, galimus vaidmenis. R. Malinauskas (2003), taip pat akcentuoja, kad skirtingų sporto šakų sportininkų asmenybės skiriasi. Tačiau negalima paneigti ir to, kad net ir tos pačios sporto šakos atstovai pasižymi pakankamai dideliais asmenybiniais ir padėties visuomenėje skirtumais. Sportinei veiklai ir sportiniams rezultatams svarbiausia yra tai, kiek esamas veiklos ir gyvenimo stilius padeda atskleisti asmenybės privalumus ir užmaskuoti trūkumus.

Anot V. Targamadžės (1996), mokyklos bendruomenėje pirmiausia reikia išskirti du itin svarbius vaidmenis: mokytojo ir mokinio. Tyrimo, atlikto Kauno miesto mokyklose, metu paaiškėjo, kad tiek mokytojai, tiek mokiniai ne iki galo supranta, kaip jų vaidmuo yra suvokiamas kitų bendruomenės narių, todėl ne visada patenkina vieni kitų lūkesčius. Autorė daro išvadą, kad tinkama vaidmenų samprata padėtų išvengti vaidmenų dviprasmiškumo, tinkamai

įgyvendinti institucijos misiją. Mokytojo ir moksleivių vaidmenų suvokimas aktuali problema atrodo ir L.Šiauščiukėnienei (1998). Visuomenėje, kuri dar tik mokosi gyventi pagal demokratijos principus, mokytojui vis dar sunku atsisakyti pasyvaus politikos pateikėjo vaidmens. Nors vis aiškiau yra išreiškiamas poreikis mokytoją matyti kaip konsultantą, patarėją, aktyvų ugdymo proceso dalyvį, kuris per sąveiką su moksleiviu ir pats siekia tobulėti.

2 lentelė

N.Gosudarevo asmenybės tipologijos teorijos pagrindu suformuluoti sportininkų vaidmenys

(Pagal R.Malinauską, 2003)

I veiklos modelis:	II veiklos modelis:	III veiklos modelis:
<i>Akselerantai</i>	<i>Bjaurieji ančiukai</i>	<i>Universalieji</i>
Stiprūs, bet gana vaikiški sportininkai	Sporto dėka stiprina pasitikėjimą savimi	Puikūs analitikai, geri savo sporto šakos ekspertai
<i>Mašinos</i>	<i>Kovotojai</i>	<i>Vidutiniokai</i>
Puikių rezultatų pasiekia dėl atitinkamos kūno sandaros	Būdinga drąsa ginti savo nuomonę, atsparumas kliūtims	Patikimi, emociškai pastovūs
<i>Milžinai</i>	<i>Nerimastingieji</i>	<i>Darbininkai</i>
Valingi, fiziškai stiprūs ir išstvermingi	Būdingas didelis noras nugalėti, nerimas	Pergalės siekia valios pastangomis
<i>Aktoriai</i>		<i>Pirmūnai</i>
Siekia pademonstruoti savo kūrybiškumą		Būdingas poreikis nuolat save tobulinti
<i>Atominės elektrinės</i>		<i>Veteranai</i>
Stebina savo energingumu, pozityvumu		Pasikliauja savo patirtimi
<i>Optimistai</i>		
Greitai atgauna pasitikėjimą savimi po nesėkmių		
<i>Kaskadininkai</i>		
Demonstruoja naujas technikas, šaltakraujiškumą		
<i>Vunderkindai</i>		
Anksti išryškina savo sugebėjimus ir išsaugo vaikišką požiūrį		
<i>Talentai</i>		
Turi įvairių fizinių ir psichinių		

M.Barkauskaitė (2001) mano, jog paauglio socialinis statusas yra vienas svarbiausių asmenybės formavimo veiksnių. Nuo paauglio įgyto statuso priklauso ir jo vaidmuo, o jį atlikdamas paauglys laikosi ir visuomenės reikalavimų. Jis gerai suvokia ir įsisąmonina tam vaidmeniui būdingas elgesio normas ir taisykles, bet laikosi tik tų, kuriomis ne kartą rėmėsi veikloje, kurios diferencijavosi ir įsitvirtino jo sąmonėje. Mokslininkė daro prielaidą, kad, atlikdamas mylimo ar nemylimo mokinio vaidmenį, paauglys ugdo tam vaidmeniui būdingus bruožus, savybes, o šie vėliau tampa įgūdžiais, nes yra įtvirtinami bendroje veikloje. Klasės atstumti paaugliai neretai jaučia nepasitenkinimą, išgyvena savotišką psichologinę izoliaciją. Tokie neigiami išgyvenimai pastūmėja juos rinktis nepalankiai vertinamas elgesio formas, sudaro sąlygas formuoti neigiamoms asmenybės savybėms. Galima teigti, jog aplinkos suteiktas mokiniui statusas pirmiausia reiškiasi atitinkamu elgesiu, požiūriais ir nuostatomis.

M.Barkauskaitė, L.Žadeikienė (2006) organizuodamos savo tyrimus laikėsi nuostatos, kad nepriimtinas elgesys dažniausiai rodo tai, kad mokinys tyri tam tikrų sunkumų, kuriuos suaugę turėtų suvokti kaip pagalbos šauksmą. Mokslininkės remiasi D.Olweus atliktais tyrimais ir jų rezultatų pagrindu išskirtais vaidmenimis, kurie išryškėja destruktivaus elgesio (pasikartojančios fizinės ar emocinės prievartos) situacijoje:

- Šalininkas (aktyviai dalyvauja, bet pats nepradedą netinkamai elgtis).
- Neutralus stebėtojas (stebi, kas vyksta, bet pats nesiekia įtakoti padėti).
- Galimas gynėjas (mano, jog reikia padėti, smerkia netinkamą elgesį, bet nieko nesiima).
- Aukos gynėjas (stengiasi tinkamais būdais padėti aukai).
- Auka (nukentėjusi destruktivaus elgesio puse).
  - Pasyvios aukos (fiziškai silpnesni vaikai, pasižymintys menka saviverte).
  - Agresyvios aukos (vaikai, pasižymintys neigiamu savęs vertinimu, impulsyvumu, agresyvumu).

1.4.2.1.Poreikių ir interesų suderinamumas

A.Juodraičio (2004) nuomone, norint įvertinti socialių vaidmenų socialiniuose kolektyvuose pobūdį, reikia įvertinti jo tenkinimų poreikių reikšmę, kaip postūmį adaptyviam elgesiui. Poreikiu vadinama psichofiziologinė individo būseną, nervinė įtampa, kurią sukelia sąlygų,

reikalingų jo egzistavimui, trūkumas, bet jis nėra tiesioginė aktyvumo paskata (Jacikevičius, 1994). Poreikis įtakoja tam tikrų vaizdinių susidarymą, kurie ir lemia veiklos paieškas.

Pagrindinis poreikių bruožas – keistis atsižvelgiant į poreikį patenkinančius objektus. Anot G.Navaičio (2001), mokykliniu periodu žmogui labai aktualūs socialiniai poreikiai, t.y. trokštama surasti būdų, kurti draugiškus santykius su savimi ir kitais, suvokti savo vaidmenį bendruomenėje, formuoti atitinkamą elgseną.

L.Jovaiša (2001) elgesio tinkamumo ir netinkamumo apibūdinimus sieja su asmenybės ir visuomenės poreikiais. Elgesio pobūdis priklauso nuo asmenybės poreikių ir aktualios situacijos sąveikos. V.Aramavičiūtė (2005) tyrė vyresniųjų klasių mokinių emocinius išgyvenimus ir pastebėjo, kad šios amžiaus grupės mokiniai emociškai reikšmingiausiais laiko socialinių ir asmeninių poreikių patenkinimą. Be to, šie mokiniai išgyvena dėl kitų žmonių problemų ir elgesio. Beveik dešimtadaliui jų būna liūdna, kai jų aplinkos žmonės vieni su kitais elgiasi netinkamai: nenuoširdžiai (veidmainiauja, apkalba), nejautriai (nesistengia suprasti, užjausti), nesąžiningai (apgaukinėja, meluoja), būna agresyvūs. Pedagoginės psichologijos atstovai N.L.Gage, D.C. Berliner (1994) taip pat išskiria bendravimo, valdžios poreikius, tačiau mano esant reikalinga pabrėžti aplinkinių žmonių palankumo poreikį. Šie autoriai tokias nuostatas grindžia atliktais tyrimais, kurių metu paaiškėjo, kad turinčių stiprų bendravimo motyvą mokslo pažangumas yra aukštesnis tose klasėse, kuriose yra didesnis bendrumas.

P.Tamošauskas (2000) atliko tyrimus, kuriais buvo susieti jauno žmogaus psichologinės, socialinės ir fizinės sveikatos ypatumai. Jo surinkti duomenys leidžia teigti, kad fizinės pratybos sudaro prielaidas geriau tenkinti aukštesnio lygmens poreikius. Gerai išlavintas savireguliacijos mechanizmas, aukštesnė bendravimo kultūra, platesnių interesų ratas, geresnė socialinė adaptacija buvo susieti reikšmingame ugdymo rezultatų kontekste. Be to, akivaizdų sportinės viklos poreikį išsiugdę jaunuoliai, parodė kur kas aukštesnius gebėjimus racionaliai paskirstyti savo laisvalaikį, realizuoti kitus socialinius, kultūrinius savo poreikius nei tie, kuriems būdingas fizinis pasyvumas. Galima spėti, kad pirmoji jaunų žmonių grupė propaguojamos sportinėms vertybėms skiria daugiau laiko ir energijos. Mokslininkas daro išvadą, kad sportinė veikla yra reikšminga ne tik fizinei, bet ir dvasinei kultūrai puoselėti. Be to, sportinė veikla ir pati yra lemiamą fiziologinių, socialinių (meilė, pripažinimas), psichologinių (saviraiška) poreikių (Cratty, 1989).

Mokykla kaip institucija yra siejama ir su tam tikrų institucinių poreikių sistema. Dabar ji vadinama besimokančia organizacija, kuriai taip pat reikia adaptuotis prie nuolat kintančių ekonominių, socialinių ir politinių sąlygų. Tai padaryti padėtų tikslingas vadovavimas, mokytojų dalyvavimas, mokyklos bendruomenės narių sutelktumas, gerai organizuotas mokymosi procesas, darbinga aplinka, maksimalus mokytojų ir moksleivių bendravimas, tėvų dalyvavimas

(Hopkins ir kt., 1998). Taigi individualūs ir organizacijos poreikiai papildo vieni kitus.

Poreikių pagrindu formuojasi asmenybės interesai. J.Lapė, G.Navikas (2003) interesą apibrėžia kaip asmenybės požiūrį į tikrovės daiktus ir reiškinius. Jis yra sukeliamas sąmoningo ypatingos reikšmės priskyrimo, emocinio patrauklumo. Interesai nukreipia žmogaus veiklą į dominančio objekto kryptimi, turi teigiamos įtakos jo mokymuisi ir darbui, yra viena svarbiausių kūrybinės veiklos sąlygų. Sportinė veikla taip pat gali būti suvokiama kaip interesų objektas, kuriam skiriama tiesioginė, netgi socialinė reikšmė.

1.4.2.2. Bendravimo ir bendradarbiavimo situacijos kaip socialinių įgūdžių vertinimo erdvės

M.Barkauskaitė, L.Žadeikaitė (2006) pastebi, kad tarpusavio santykių fenomenalumą pripažįsta viso pasaulio mokslininkai ir praktikai. Žmogaus kaip didžiausios vertybės pripažinimas, jo saugumo visose socialinėse aplinkose siekimas patvirtina, kad žmonių tarpusavio santykiai yra ne tik pagrindinis veiksnys žmogui tampant socialine būtybe, bet ir jo socialinės bei fizinės sveikatos, saugumo, saviraiškos ir kitų aktualių reiškinių pagrindas. Tarpusavio santykiams priskiriamos didžiausios ugdomosios galios.

L.Meidus (2005) pabrėžia, kad pats bendravimo procesas turėtų būti vertinamas iš trijų pagrindinių pozicijų:

- Komunikacijos kokybiškumo;
- Interakcijos strategijų (kooperacijos ar konkurencijos);
- Percepcinių kito žmogaus vaizdinių.

Šis autorius sportininkų situaciją laiko išskirtine, nes jie savo bendravimo įgūdžius lavina ne tik šeimos, mokyklos aplinkoje, bet ir jų sportinę veiklą organizuojančioje institucijoje.

Tarpasmeninį bendravimą sportiniuose žaidimuose lemia žaidėjų sąryšio, jų fizinio, techninio, taktinio pasirengimo, bendros veiklos stažo, vaizdinių suvokimo visuma (Meidus, 2005).

Individualiose sporto šakose sportininkų veiksmų suderinimas nėra toks svarbus, todėl sportininkų tarpusavio sąveika yra bendros grupinės veiklos dalis. Bendrąją prasmę, sporto veikla yra individualių, grupinių bei komandinių veiksmų ir tarpasmeninio bendravimo visuma.

L.Meidus (2005) apibendrinamas teigia, kad sportininkų bendravimas yra sąlygojamas tokių veiksmų:

- Veiklos sėkmės (emocinis faktorius, intensyvinantis arba slopinantis bendravimą).
- Priešininkų pajėgumo (stiprus priešininkas sėkmingiau suardo žaidėjų sąveiką).
- Sportininkų pasirengimo (pastovus partnerių bendravimas skatina tarpasmeninio pažinimo įgūdžius, gebėjimą užmegzti kontaktus, juos išlaikyti kaip sėkmingos veiklos garantą).

- Tarpasmeninių santykių (dalykiniai ir asmeniniai).

Pastebėta, kad dažniausiai aukščiausią statusą sportininkų grupėje turi aktyvūs ir patyrę žaidėjai, o žemiausią – naujokai arba atsarginiai žaidėjai. Draugiškose porose bendravimas vyksta intensyviau, produktyviau. Asmeniniai santykiai sėkmingų varžybų atveju dažnai nublinksta, bet neigiami vertinimai dažniausiai išlieka ir yra siejami su asmeniškai nepatraukliais partneriais (Meidus, 2005).

Efektyvaus bendravimo prielaidomis laikomas pakankamai dažnas, individo poreikius atitinkantis bendravimas, kuomet individas yra atviras, turi pakankamai tarpasmeninio bendravimo įgūdžių, gauna ir teikia jam reikšmingą informaciją, yra socialinių sąveikų objektas ir subjektas. Bendravimo procese individas gauna informacijos apie tai, ko iš jo tikisi aplinka ir kokiomis priemonėmis jis galėtų adaptuotis (Kasiulis, Barvydienė, 2001). Asmenų, dalyvaujančių bendravime, poveikis gali būti nevienodas. A.Suslavičius (1998) išskyrė šešias tokio poveikio rūšis:

1. Legalus poveikis- teisė liepti, reikalauti, prašyti.
2. Paskatų poveikis – pastiprinimo taikymas. Jis gali būti ir nematerialus.
3. Bausmės poveikis – sąlygų kėpą nors įgyti ar prarasti sudarymas.
4. Pasitikėjimo poveikis - žmogaus, kuriam jaučiamas palankumas, poveikis.
5. Kompetencijos poveikis – tikima žmogumi, turinčiu aptariamojo srityje pakankamai patirties.
6. Simpatijos poveikis – patinkantys žmonės dažniau sulaukia atleidimo už klaidas nei tie, kuriems visai nejaučiama simpatijos.

Bendradarbiavimui būtina pasitikėjimo atmosfera (Teresevičienė, Gendvilienė, 2003). Tuomet atviriau reiškiamos mintys, jausmai, nuoširdžiau reaguojama į grupėje vykstančius procesus. “Kada pasitikėjimo nėra arba jis menkas, mokiniai jaučiasi sukaustyti, elgiasi nesąžiningai ir išsisukinėja”. L.C.Johnson (2001) psichologinį grupės darbo klimatą laiko vienu svarbiausiu veiklų: “Idealus grupės klimatas skatina aktyvų dalyvavimą; grupės bendravimo aplinka turi būti draugiška ir priimanti, palaikanti, atliepanti individų poreikius. Turi būti skatinama saviraiška ir inovacijos. Pabrėžiamas priklausymas ir pasitikėjimas. Nariai siekia bendradarbiauti.” (Jonson L.C., 2001, p.184). M.Teresevičienė ir G.Gendvilienė (2003) esminiais pasitikėjimo komponentais laiko atvirumą ir dalijimąsi, skatinamus grupės pritarimo ir palaikymo. Kad grupė būtų vadinama bendradarbiaujančia, būtina jos veikloje išskirti penkis elementus:

1. Teigiamą tarpusavio priklausomybę, kuri pasiekama nustatant visiems suprantamus ir aiškius tikslus, pasiskirstant vaidmenimis ir pasidalinant reikalingais ištekliais.

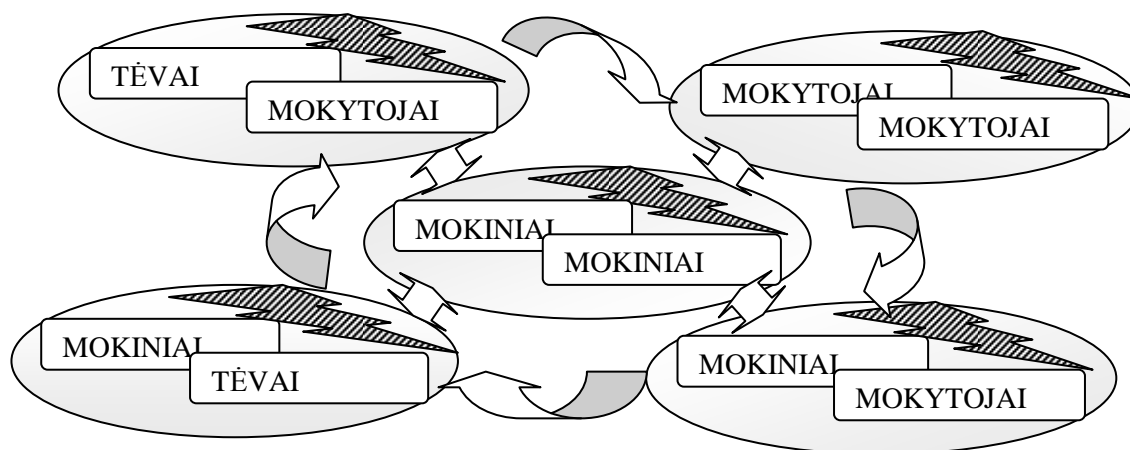
2. Skatinančią darbą sąveiką: šioje situacijoje didelė klasės auklėtojo, mokytojo, trenerio vaidmuo. Jis gali skatinti grupę pozityviai bendradarbiauti, kiekvienam jos nariui išsakant savo nuomonę, skatinant tarpusavio supratimą ir toleranciją.

3. Individualią atsakomybę.

4. Socialinius gebėjimus: bet kuriai grupei funkcionuoti reikalingi bendravimo, vadovavimo, sprendimų priėmimo, konfliktų sprendimo įgūdžiai.

5. Grupinius procesus.

M. Barkauskaitė (2001) mokymąsi laiko formalia veikla, kurios pagrindu formuojasi mokytojų, mokinių, jų tėvų emociniai santykiai. Emociniai kontaktai tokie aktualūs veiklai, kad keičia ir dalykinį bendravimą: anksčiau susiformavę dalykiniai ryšiai išlieka nepakitę tiek, kiek atitinka esamą asmeninių santykių struktūrą (draugiškus ryšius, elgesio normas, simpatijas, abipusę pagarbą). Žmogiškajam bendravimui būdinga labai plati jausmų skalė (nuo draugystės, susižavėjimo iki neapykantos, pasibjaurėjimo). Įdomūs bendravimo aspektai atskleidžiami konfliktinėse situacijose. Klaidinga manyti, kad konfliktai yra neigiamas reiškinys. Priešingai: nesutarimus, nuomonių susidūrimus galima vertinti kaip veiklos, santykių efektyvinimo priemonę. Kokią prasmę įgaus konfliktas labai priklauso nuo to, kaip -produktyviai ar destruktiviai- jis bus išspręstas. S. Ignatavičius, G. Gendvilienė (1996) išskyrė penkias grupes mokyklos bendruomenėje, tarp kurių kyla konfliktų (1 pav.).

1 pav. Įtampos mokyklos bendruomenėje sritys (pagal S. Ignatavičių, G. Gendvilienę, 1996)

S. Ignatavičius, G. Gendvilienė (1996) teigia, kad prevencinė priemonė destruktiviems konfliktams yra tarpasmeninis bendravimas, kuris teikia naudos visiems dalyviams. Tada bendravimas perauga į aukštesnį lygį – bendradarbiavimą, reikšmingą kiekvieno individo

saviraiškai. Kad toks perėjimas įvyktų, reikalinga saugi bendravimo aplinka: saugumas teikia laisvę ir sudaro sąlygas efektyviai bendrauti (Teresevičienė, Gendvilienė, 2003).

1.4.2.3.Saviraiška kaip savęs vertinimo rezultatas

Saviraiška - dar vienas aktualus, žmones į grupes telkiantis poreikis. Asmuo, kuris pažino savo socialinę aplinką ir yra pakankamai gerai adaptuotas, tokioje aplinkoje geba siekti savo tikslų per jam aktualią veiklą ir yra nuoširdus, parodo tikrąjį savo "Aš". Gebėjimas tokiu pobūdžiu realizuoti savo interesus gali būti laikomas aukščiausiu žmogaus poreikių lygiu, sietinu su visų kitų poreikių patenkinimo rezultatais (Gage, Berliner, 1994). Save išreiškęs žmogus yra atviras, jam nebereikia savo asmenybinius ypatumus slėpti gynybiniais mechanizmais, jis yra patenkintas savimi ir savo aplinkos žmonėmis, nėra agresyvus, pabrėžia savo autonomiškumą ir kūrybiškumą, jo bendravimas su aplinka grindžiamas nuoširdžiu domėjimusi. Ir priešingai: tie, kurių savęs vertinimas neatitinka jų įsivaizdavimo apie aplinkos reikalavimus, nuolat patiria nerimą ir įtampą (Higgins, 1987). Tai, kaip žmogus sugeba patenkinti savo bendravimo, narystės poreikius priklauso ir nuo to, ar jis adekvačiai save vertina ir ar moka informaciją apie save efektyviai pateikti grupei bei formuoti atitinkamą nuomonę apie save. H.R.Markus, S.Kitayama (1991) pastebi, kad savęs vertinimo ir savęs realizavimo procesai turėtų būti interpretuojami tik per tam tikros kultūros prizmę.

Sportas laikomas kaip tik tokia veikla, kuri padeda išreikšti savo galimybes, parodyti savo interesus. Kaip teigia R.Malinauskas (2002), sporte pergalės, gerų veiklos rezultatų neįmanoma pasiekti be pasitikėjimo savo jėgomis. Tačiau, nors sportininkai suvokia pasitikėjimo savimi svarbą, daugeliui nepakanka asmeninių pastangų kontroliuoti šią savo savybę. Didelės dalies trenerių nuomone, pasitikėjimui savimi reikalingos pergalės. Labai svarbus informacijos ir elgesio atspindžio socialinėje aplinkoje šaltinis sportininkams yra treneriai, komandos draugai. Sporto pedagogai, psichologai dažnai diskutuoja ir apie optimalaus pasitikėjimo savo jėgomis ugdymą. Pastebėta, kad pasiekti reikšmingų rezultatų trukdo ne tik abejojimas savo galimybėmis, bet ir perdėtas savo galimybių, sėkmės tikimybės vertinimas. Tik optimaliai save vertinantys sportininkai deda viltis į savo asmenines pastangas, kryptingai siekia savo tikslo, o ne tikisi stebuklo (Malinauskas, 2002).

D.Augienė (2001) mokyklą vadina tokia aplinka, kurioje itin išryškėja išorinio vertinimo aspektas: kiekvieną dieną yra vertinamos mokinių žinios, elgesys. Mokiniai nuolat vertina savo konkurencines galimybes. Todėl nenuostabu, kad veiklos mokyklos aplinkoje sėkmingumas yra tiesiogiai susijęs su jo savigarba, vieta klasės, bendruomenės, asmeninių santykių sistemoje. L.G.Katz (1993) mano, jog tinkamam savivertės ugdymui itin svarbu teigiamas atgalinis

aplinkinių ryšys, kuris tiesiogiai veikia vaiko interesus ir pastangas. Tinkamas savęs vertinimas formuojamas aplinkoje, kurioje vaikas pats gali daryti sprendimus, kurti kriterijus ir vertinti savo veiklą. Tai ypač reikšminga jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikų raidai (Lisina, Silvestru, 1983). Savęs vertinimo procesas yra aiškinamas, aptariant įvairias asmenybės struktūros traktuotes. Pastebėta, kad visų amžiaus grupių žmonės daug objektyviau vertina kitus nei save (Suslavičius, 1998, Jacikevičius, 1995). Be to, kuo darnesnė darbo aplinka grupėje, tuo aukščiau save vertina jos nariai. Mokyklos praktikoje savęs vertinimas sutapatinamas su kolektyvo vertinimu, todėl savęs vertinimo formavimas – subtilus procesas, kuris prasideda nuo klasės kolektyvo nuomonės formavimo. Čia labai svarbus mokytojo vaidmuo: mokiniams mokytojo pozicija yra visuomet reikšminga. Anot I. Tilindienės (2007) adekvatus savęs vertinimas yra vienas svarbiausių vidinės darnos rodiklių, pozityvių santykių su savimi ir aplinka prielaida.

Moksliniais tyrimais įrodyta, kad vaikų savęs vertinimas priklauso nuo aplinkinių vertinimų, emocinės patirties artimiausioje aplinkoje, t.y. nuo tėvų bendravimo su vaiku stiliaus (Dailidienė, 1997). Žmogaus savęs vertinimo ypatumai susiję ir su pereinama raidos faze, temperamento ir būdo ypatumais. Savęs vertinimas, kaupiantis gyvenimiškai patirčiai, išsilaisvina nuo išorinio vertinimo ir tampa nuolatinio vaiko elgesio reguliuotoju. Šis faktas labai svarbus organizuojant ugdymo procesą: pakankamai adekvatus vertinimas leidžia vaikui įsisavinti pateiktą informaciją ir drąsiai, su pasitikėjimu, imtis kitų užduočių ar savo žinias pritaikyti praktiškai.

1.4.2.4. Elgesys ir jį lemiantys asmenybės bruožai bei vertybinės orientacijos

V. Kučinskas, R. Kučinskienė (2000) žmogaus elgesį skirsto pagal tai, kaip jis atitinka socialinio gyvenimo normas. Išskiriamas prosocialus ir asocialus elgesys. Asocialus elgesys siejamas su didesniais ar mažesniais visuomenės, valstybės gyvenimo normų pažeidimais. I. Leliūgienė (2002) kaip ypatingą elgesio atmainą išskyrė agresyvų elgesį. Juo vadinami veiksmai, kurių tikslas sukelti moralinį arba fizinį poveikį kitam žmogui. Tai nėra atkalumas, kuriuo žmogus gina savo teises. R. Prakapas (2001) pastebėjo, kad agresijos ypač daug paauglių tarpusavio santykiuose. Ji siūlo prievartos ieškoti ne tik šeimoje, bet ir itin daug lemiančioje mokyklinėje aplinkoje. Agresyvus elgesys pasireiškia atviru stojimu prieš autoritetingus asmenis, daiktų gadinimu. Agresyvių paauglių mokymosi rezultatai dažnai yra prastesni nei galėtų būti, jų socialiniai įgūdžiai per menki, kad leistų efektyviai bendrauti su bendraamžiais, mokytojais.

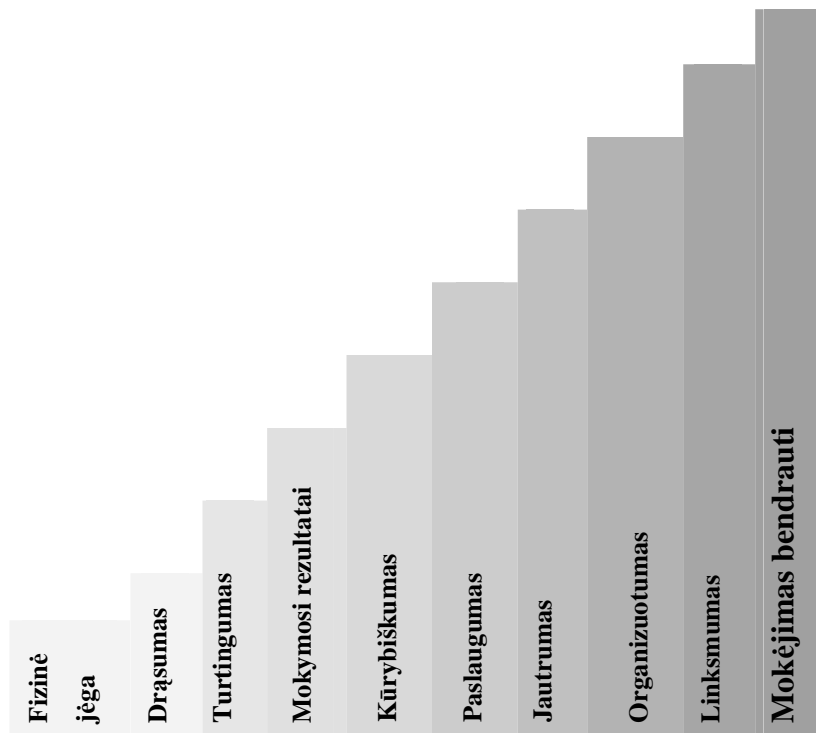
R. Malinauskas (2002) charakteriu vadina individualias ir santykinai pastovias savybes, kurios lemia tam tikrą žmogaus elgesį. Manoma, kad charakterio bruožams galima priskirti tas asmenybės ypatybes, kurios atskleidžia ryškesnius, labiau būdingus elgesio akcentus.

Sportininko charakterio bruožų pažinimas reiškia jo elgsenos tam tikrose pratybų, varžybų, kitų

socialinių situacijų metu numatymą. Šis pažinimas sudaro sportininkų rengimo pagrindą (Malinauskas, 2002). Charakteris nėra nekintanti sistema. Priešingai - aktualizavus tam tikrus motyvus, galima išugdyti aktualius ir socialiai priimtinus sportininko bruožus (atidumą, mandagumą, garbingumą ir t.t.).

Sporto psichologijoje atlikta nemažai tyrinėjimų, kuriais siekta išskirti tuos sportininkų asmenybės bruožus, kurie yra sąlygojami sportinės veiklos, nepriklausomai nuo socializacijos kitose socialinėse grupėse krypties. Manoma, kad sportininkai labiau nei nesportuojantys pasižymi aukštu motyvacijos lygiu, emociniu pastovumu, pasitikėjimu, agresyvumu, ekstraversija, tvirta valia ir savikontrolė. Šios savybės laikomos socialiai priimtinomis ir padedančiomis integruotis į įvairias socialiai aktualias grupes (Malinauskas, 2002).

M.Barkauskaitė (2001) mano, jog mokinio socialinio vaidmens vertinimas, jo kokybinė išraiška veikloje yra didžia dalimi susijusi su svarbiausių grupių, susiformavusių klasės kolektyve, pasirinkimu, tam tikrų tarpusavio santykių išraiška laisvalaikio formose, socialinių kontaktų gausoje. Mokslininkė mano, jog vienas iš rizikos būti priskirtam neigiamų vaidmenų atlikėjams yra mokymosi sunkumai. Pastebimas ir atvirksčias reiškinys: mokiniai, neįtraukiami į pedagoginę sąveiką dažniau linkę ieškoti palankesnių kontaktų neformaliose grupėse.

2 pav. Palankaus mokinių vertinimo kriterijai

(pagal M.Barkauskaitę, 2001)

M.Barkauskaitė (2001) apibendrina svarbiausius kriterijus, lemiančius palankų vertinimą (2 pav.). Mokslininkė tyrimų duomenimis pagrindė tendenciją, jog vienu svarbiausiu paauglių

bendravimo faktorių yra laikytinas gebėjimas bendrauti taip, kaip to reikalauja atliekami socialiniai vaidmenys.

Pedagoginės psichologijos atstovai N.L.Gage, D.C.Berliner (1994) svarbiausiu asmenybės sąvokos akcentu laiko elgesį. Elgesys jau yra tokia kategorija, kurią įmanoma pamatuoti, įvertinti ir net koreguoti. Ir netgi daugelis asmenybės savybių įgauna elgesio išraišką, todėl jau gali būti vienaip ar kitaip pavadinamos. „Elgesio pavadinimai – sąžiningas, agresyvus, karštakošis, linksmas, ramus, naivus, kūrybiškas – dažnai yra tie patys žodžiai, kuriuos vartojame asmenybės apibūdinimui.“ (Gage, Berliner, 1994, p.122). Šiems mokslininkams reikšminga elgesio būdų formavimosi sąlyga atrodo išmokimas, sąlygojamas modelio stebėjimo. Modelis svarbus ir naujo elgesio mokymuisi, ir jau išmuktų elgesio būdų palengvinimui bei išmokto elgesio, kuris laikomas netinkamu, slopinimui. Tačiau šioje situacijoje vėlgi reikšminga įvertinti individo savireguliacijos galimybes ir asmeninius elgesio vertinimo kriterijus, kurių dėka numatomos tokio elgesio pasekmės (Gage, Berliner, 1994).

S.Šukys (2003) pastebi, kad sportininkų integraciją grupėje dažnai lemia jų suvokiamos moralinės normos. Sportinėje veikloje ugdomi moraliniai principai tiesiogiai priklauso nuo trenerio nuostatų ir darbo metodų. Mokslininkas teigia, kad sportininkai ne visuomet suvokia moralinius principus arba tokių principų reikalingumą, o tai lemia atitinkamą bendruomenės, komandos ar grupės požiūrį ir vertinimą.

L.Meidus (2005) teigia, kad sportininkai savo dalyvavimo grupinėje veikloje įgūdžius lavina ne tik klasės kolektyve, bet ir tarp sportininkų. Sportininkams būtinas socialinis palaikymas, skatinamos informacijos pateikimas, ypač nesėkmės atveju. Sportininkų komandos savo išskirtinumą pažymi tokiais atributais kaip sportinė apranga, pasisveikinimo ritualai ir pan. Tokios tradicijos, išskirtinumas stiprina komandos narių vienybę, gerina psichologinį klimatą. L.Meidus (2005) akcentuoja, kad sportininkų komanda yra grupė, tačiau komanda ši grupė tampa tik tuomet, kai susiformuoja tarpasmeniniai santykiai, sąlygojami bendros jos narių veiklos, kai visi nariai pripažįsta, jog juos jungia bendros vertybės, tikslai, uždaviniai.

3 lentelė

Sportinės veiklos vertybės (pagal S.Šukį, 2003)

<i>Vertybės, susijusios su sportinės veiklos aktualizavimu</i>	<i>Komandos narius siejančios vertybės</i>	<i>Vertybės, susijusios su moralaus elgesio siekiamybe</i>
Sportinio tikslo siekimas	Rūpinimasis	Sąžiningumas
Gera kova	Draugystė	Susitarimų laikymasis
Sveikata, fizinis pajėgumas	Džiaugsmas	Garbingumas

Sportinis kilnumas	Pritapimas/suderinamumas	Paklusnumas
Savęs aktualizavimas	Komandos sutelktumas	
Laimėjimas, pergalė	Tolerancija	
Gebėjimų rodymas	Viešas įvaizdis	

Anot S.Šukio (2003), sportinė veikla yra kartu ir galimybė suvokti veiklą kaip garbingą, teisingą visuomeninio pasaulio bei tarpusavio bendravimo tarp besivaržančių šalių modelį. Nors kaip tik sportinės vertybės gali būti visai kitokios nei tos, kurios dominuoja atskirose socialinėse grupėse. S.Šukys (2003) pateikia apibendrintą vertybių, kurias propaguoja sportinė veikla sąrašą.

Dažniausiai jos laikomos padedančiomis funkcionuoti sportininkams ir kituose socialiniuose kolektyvuose (3 lentelė). S.Šukys (2003) eksperimentu, atliktu Kauno miesto sporto mokykloje, įrodė, jog savaime sportinė veikla negarantuoja tinkamos vertybinės orientacijos. Čia itin reikšmingas ugdomasis poveikis. Jis padeda pasiekti ryškesnių sportuojančių paauglių vertybinių nuostatų pokyčių. Pedagoginės veiklos priemonėmis išryškinama tokių vertybių ir savybių kaip savikontrolė, pažinimas, vystymasis naudingumas, sąžiningumas svarba. Panašiai formuojamos ir garbingos kovos nuostatos, padedančios išvengti tokių neigiamų reiškinių kaip agresija, atviras nepakantumas, netolerancija.

P.Karoblis (1999) akcentuoja, jog sportinėje veikloje labai svarbu išsiugdyti tokias elgesio savybes:

- Lemiančias požiūrį į treniravimosi tikslą (darbo tikslingumas, iniciatyvumas, žinių troškimas, principingumas, optimistinis nusiteikimas, drąsa rizikuoti).
- Lemiančias požiūrį į treniravimosi procesą (stropumas, atkaklumas, punctualumas, tikslumas, sąžiningumas, savarankiškumas, noras eksperimentuoti).
- Lemiančias požiūrį į sportavimo vietą bei inventorių (tvarkingumas, rūpestingumas, atsargumas, taupumas, atidumas).
- Lemiančias požiūrį į sportavimo drausmę (disciplinotumą).

S.Šukys (2003) pastebi, jog ugdomoji sporto funkcija vis dar yra aktyvių mokslinių diskusijų objektas. Vieni mokslininkai laikosi tokių nuostatų, kurios sportinę veiklą sieja išimtinai tik su socialaus elgesio, adaptyvius vaidmenis prisiimančios asmenybės ugdymu. ir visgi pakankamai daug empirinių tyrimų liudija apie tai, kad ilgalaikis sportavimas yra susijęs su žiaurumo, agresyvumo ne tik varžovų, bet ir aplinkinių žmonių atžvilgiu, savanaudiškumo, taisyklių nepaisymo ir kitų aktualių reiškinių atsiradimu.

Moralinio elgesio motyvacija yra kuriama paskatinimais ir sankcijomis (Vaicekauskienė, 2002). Tyrimų metu paaiškėjo, kad tai, kokią sankciją ar kokią paskatinimą renkasi suaugęs žmogus auklėdamas vaiką priklauso nuo jo asmeninės negatyvios patirties. V.Vaicekauskienė (2002)

pastebėjo, kad suaugę, atlygindami vaikams už tinkamą elgesį, dažnai renkasi materialinius skatulius (žadama nupirkti saldumynų ir pan.), tačiau vaikams ypač aktualios naujos bendravimo situacijos (eiti kartu pramogauti ir kt.). Pastebėta, jog tėvai ir mokytojai laiko vaikus klystančiais daugiau dėl nežinojimo, o ne dėl blogų kėslių.

A.Palujanskienės (2005) tyrimais buvo siekiama pagrįsti neadaptyvaus, su neigiamais socialiniais vaidmenimis susijusio elgesio priklausomybę nuo tam tikrų charakterio bruožų, o tiksliau akcentuacijų – itin ryškių ir dominuojančių asmenybės bruožų, kurie gali skatinti asocialų elgesį, nepageidaujamą asmenybės kryptingumą, per menką atsparumą neigiamai aplinkos įtakai. Paaiškėjo, kad ryškiausiai iš visų galimų agresijos formų reiškiasi verbalinė agresija, o priešiško pasireiškimo stiprumas visiškai negali būti siejamas su lyties faktoriumi. Priešiskumas labiau pasireiškia vaikinams, turintiems užstigusio afekto charakterio akcentuacijas. Merginoms dažniau būdingas perdėtas jautrumas, hipertemiškumas, labilumas. Šios akcentuacijos labiausiai išryškėja paauglystėje.

S.Šukys (2003) pastebi, kad nepaisant visų tų moralinių vertybių, kurios turėtų orientuoti sportininkus į adaptyvų ir socialų elgesį, visgi dažnai kalbama ir apie sportininkų agresiją. Sportinėje veikloje agresyvus elgesys apibrėžiamas kaip tie veiksmai, kuriais siekiama pakenkti priešininkui, jį sužeisti. Jis taip pat suvokiamas ir kaip neleistas taisyklių laužymas. Agresija sportinėje veikloje yra klasifikuojama pagal pastiprinančių agresyvių veiksmus reiškinius:

- Instrumentinė agresija (iš anksto apgalvoti ir paruošti veiksmai, reikalingi kaip strategija tam tikrai naudai sportinėje kovoje pasiekti).
- Priešiška arba nedraugiška agresija (elgesys, susijęs su emocinėmis sportininko reakcijomis).

S.Šukys (2003) akcentuoja, jog bet koks elgesys traktuojamas kaip sportinis atkaklumas tol, kol atliekamas be pykčio, neprieštaraujant sportiniams susitarimams. Agresija sportinėje veikloje yra iššaukiama jau matytų pavyzdžių, vyraujančių „vyriškumo“ standartų, moralinių samprotavimų rezultatų.

Anot M.Barkauskaitės, L.Žadeikienės (2006), destruktiviai elgiamasi todėl, kad:

- Nežinoma, koks yra socialiai tinkamas elgesys, nes nėra susiformavęs teigiamo elgesio modelis.
- Turima žinių apie tinkamą elgesį, bet nėra išlavėję tokio elgesio įgūdžiai.
- Yra susiformavusios neadekvačios nuostatos apie destruktivyvų elgesį kaip apie teisėtą ir priimtina elgesio būdą.
- Dėl fiziologinių priežasčių, vystymosi sutrikimų

1.5.Socialinio vaidmens kūrimo strategijos

Anot J.Kasiulio ir V.Barvydienės (2001) organizacijai ir jos veiklai svarbu labai, ar tiksliai yra nustatomos realijos, kuriomis žmogus gali save pristatyti bendruomenei. Tada pateikiama informacija, padedami tiksliai identifikuoti naują žmogų institucijoje. Žmogus, žinodamas, kad yra kitų žmonių reagavimo objektas, gali siekti aplinkinių reakcijas padaryti kuo naudingesnes sau (Suslavičius, 1998). Tokį elgesį gali skatinti įvairūs tikslai.

Socialinėje psichologijoje yra išskirtos savo vaizdinio kūrimo strategijos:

- Įsiteikimo strategija (siekiama paremti kitus, išklaudyti, elgiamasi konformistiškai tam, kad aplinkiniai mėgtų ir laikytų patraukliu).
- Įbauginimo strategija (siekiama sukelti kitų žmonių baimes ir tokiu būdu įgauti valdžios, naudotis savo pranašumais).
- Savęs aukštinimo strategija (stengiamasi parodyti savo geriausias savybes, kompetenciją, demonstruoti tikrus ir pagražintus savo sugebėjimus).
- Pavyzdžio strategija (stengiamasi sukurti “žmogaus be priekaištų” įvaizdį, demonstruojamos tik teigiamos, doroves normos atitinkančios savybės. A.Suslavičius (1998) pastebi, kad toks itin stipriai socialines vertybes atitinkantis elgesys gali būti ir įspūdžio apie save kūrimo dalis ir natūralus individo elgesys.).
- Kentėjimas (akcentuojant savo neigiamas savybes, priklausomybę, siekiama atkreipti dėmesį, sulaukti užuojautos, pagalbos).

Vienas iš būdų suvokti kitą žmogų ir nustatyti jo statuso bei socialinio vaidmens reikšmingumą yra įvertinti grupę, kuriai tas individas priklauso. Šis reiškinys vadinamas socialine kategorizacija. Asmuo identifikuojasi su grupe, jei grupė aplinkinių yra vertinama teigiamai. Jei žmogus nenori priklausyti vienai ar kitai grupei, jis gali palikti grupę ir stengtis užmegzti santykius su prestižiškesnės grupės nariais. V.Legkauskas (2000) savo darbuose kaip adaptaciją įtakojantį faktorių mini ne tik individualų tapatinimą. Socialinio vaidmens priskyrimo, priėmimo ir vertinimo procesui reikšminga ir tai, kaip asmuo identifikuojasi su grupės pateikiamais reikalavimais: “Jei tapatumą sukūręs žmogus patenka į aplinką, kuri yra sunkiai suderinama su jo savęs suvokimu ir jo vertybėmis, jis patirs konfliktą.” (Legkauskas, 2000, p.55). Taip teigdamas mokslininkas remiasi užsienio autorių nuomone, kad patrauklesni grupėms yra tie žmonės, kurie jau turi susikūrę tapatumo schemas nei tie, kurie patiria sumaištį būvį. Ypač tai pasakytina apie mokyklos bendruomenę.

Apibendrinant galima išskirti tokius svarbiausius vertinimo proceso aspektus (Barkauskaitė, 2001) :

- Fizinis patrauklumas.
- Pirmas įspūdis.

- Teigiami ir neigiami lūkesčiai.
- Išankstinės nuostatos.
- Asmens vertybių ir grupės elgesio normų suderinamumas.

1.6. Pedagoگو įtaka mokinių socialinių santykių raidai

M. Barkauskaitė, L. Žadeikaitė (2006) akcentuoja, jog asmenybės ugdymo procese šalia šeimos, bendravimo, tarpusavio santykių, elgsenos problemos yra itin reikšmingos ir ugdymo institucijose, kuriose vaikas, prisiėmęs auklėtinio, mokinio vaidmenį, jį realizuodamas išmoksta ne tik prisiimto vaidmens, bet ir suvokia kitiems vaidmenims būdingas savybes. Todėl humaniški santykiai, humaniškas elgesys yra tokie reikšmingi asmenybės tapsmui.

R. Malinauskas, I. Žalienė (2007) teigia, kad socialiniai įgūdžiai sporto pedagogams labiau reikalingi kaip gebėjimas reaguoti į sudėtingas mokinių tarpusavio bendravimo problemas.

Socialiniai trenerių, kitų sporto pedagogų įgūdžiai yra vertinami pagal šiuos kriterijus:

- Emocinis ekspresyvumas (gebėjimas spontaniškai išreikšti išgyventas emocijas).
- Emocinis jautrumas (pastabumas kitų žmonių siunčiamiems emociniams signalams).
- Emocinė kontrolė (gebėjimas reguliuoti savo emocijas bei nežodinę jų išraišką).
- Socialinis ekspresyvumas (gebėjimas save išreikšti ir įtraukti kitus žmones į socialinę sąveiką).
- Socialinis jautrumas (gebėjimas dekoduoti ir suprasti žodinę informaciją, pagal vyraujančią simbolių sistemą).

Pedagogui yra keliamas uždavinys kurti tokius tarpusavio santykius su ugdytiniu, kuriuose ryškėtų teigiamos vaiko savybės. Neigiamos mokinio nuostatos taip pat turi būti keičiamos įgyjant auklėtinio pasitikėjimą, nuoširdžiai bendraujant (Bitinas, 2004). Mokytojas ir mokinys lygiateisiškai dalyvauja elgsenos kultūros ugdymo procese ir yra partneriai, ieškantys atsakymų į tuos pačius aktualius klausimus (Maciulevičienė, 1997). Visuomet geresnes emocijas sukelia ta veikla, kuri orientuota į pasisekimą. Vertybiniu požiūriu ugdytojui tenka gretinti savo teigiamas vertybes – dorines žinias, nuostatas, elgsenos modelius – su ugdytinio turimomis, įveikti nepageidaujamas elgsenos apraiškas (Stulpinas, 2005). L. Jovaiša (2001) daugelio mokslininkų ir publicistų atliktus tyrinėjimus apibendrina teigdamas, kad šių dienų ugdymo situacijoje mokytojo ir mokinio santykiai yra apibrėžiami labai skirtingomis charakteristikomis.

V. Juodsnukienė (1997) teigia, kad mokytojo ir mokinio bendravimą įtakoja šie veiksniai:

- ◆ Pedagogikos, psichologijos ir etikos žinias apjungiantis išsilavinimas.
- ◆ Mokytojo inteligentiškumas kaip jo išsiauklėjimo atspindys.
- ◆ Elgsenos kultūros taisyklių įvaldymas.

- ◆ Domėjimasis mokiniu ne tik kaip ugdymo objektu, bet ir kaip asmenybe.

R.Martens (1999) teigia, kad visgi sportininkų ugdymas yra siejamas su kiek kitokių tikslų siekimu. Anot šio sporto pedagogo, sportinė veikla yra susijusi su ne tik su fiziniu, psichologiniu ir socialiniu asmenybės tobulėjimu, bet ir su pergalės būtinybe bei siekiu patirti pasitenkinimą veikla, siekiu džiaugtis veiklos rezultatais. R.Martens (1999) mano, kad treneris kaip ugdytojas turi pirmiausia pats apsispręsti, kuriam iš tikslų – laimėjimui ar džiaugsmo patyrimui – jis skirs daugiausia dėmesio. Šis apsisprendimas ir yra treniravimo pedagogikos šerdis. Žinoma, teorija nuo praktikos dažnai skiriasi. Reali situacija dažnai parodo, kiek svarbi yra konkurencija, nes ji yra susijusi su kiekvieno sportininko, kiekvieno mokinio poreikių patenkinimu. Laimėjimas kaip tikslas yra konkretus, greitai pasiekiamas ir aiškiai apibrėžiamas. Lengviausia padėtį įvertinti sėkmės ar nesėkmės kategorijomis ir pagal jas skirti išorinį ir žymų atpildą. O tikslą siejamą su įvairiapusišku sportininko tobulėjimu yra pakankamai sunku charakterizuoti. Jis nėra taip greitai pasiekiamas ir sėkmę ar nesėkmę čia pamatyti gana sudėtinga. Tačiau kaip tik šis tikslas yra orientuotas į patį sportininką, o ne į trenerio ar ugdytojo asmeninio ego patenkinimą. Žmogaus asmenybės brendimas yra ilgalaikis ir sudėtingas procesas, todėl nevertėtų stengtis jo supaprastinti ugdymo prasme ir įsprausti į per ne lyg siaurus sėkmės ir nesėkmės apibrėžimus. Tokia filosofija iš trenerio reikalauja atitinkamos nuostatų strategijos. Ją R.Martens (1999) apibrėžia šiais teiginiais:

- Treniravimas turi vykti atsižvelgiant į ugdytinio interesus, o ne į trenerio pergalės suvokimą.
- Ugdymas ir treniravimas turi vykti remiantis optimaliausio paruošimo principu, saugojant kiekvieno sportininko fizines ir psichines galias.
- Ugdytojas turi prisiminti, kad varžybos nėra jo asmeninė kova ar jo asmeninio vertingumo kriterijus.
- Ugdymo procese svarbu akcentuoti sportininkų atsakomybę už savo tobulėjimą, leidžiant jiems patiems pasirinkti.

F.Hetzberg (1996) taip pat akcentavo didžiulį trenerio kaip pedagogo indėlį, ugdant jaunąją sportininkų kartą. Anot jo, itin svarbūs yra palaikymo santykiai grupėje: treniruotės sąlygos, sportininko ir trenerio santykiai, santykiai su komandos nariais, atlyginimo už nuopelnus sistema. Dauguma šių veiksnių yra tiesiogiai priklausomi nuo sporto pedagogo nuostatų ir veiklumo. R.Jančiauskas (2006) sporto pedagogus laiko galinga jėga, kuri labai svarbi siekiant įveikti neigiamus reiškinius mokyklos aplinkoje. Todėl šiuolaikinei kūno kultūrai keliamas reikalavimas remtis žymiai didesne moraliai pateisinamų judėjimo formų įvairove, atsižvelgiančia į lyties, amžiaus tarpsnius bei pripažįstančia, gerbiančia ir vertinančia dvasios ir kūno vienovę, socialinius, kultūrinius dėsnius. Kaip tik todėl pedagogams reikėtų humanizuoti

kūno kultūros pamokų organizavimą taip, kad silpni ir mažiau jaudrūs vaikai nebūtų skriaudžiami ar ignoruojami. R.Jančiausko (2006) nuomone, efektyviausiai šis tikslas įgyvendinamas ne įprastų pamokymų pagalba, o kardinaliai pertvarkant kūno kultūros pamokų organizavimą taip, kad visos mokinių grupės jaustų pasitenkinimą atliekama veikla, o kartu turėtų galimybę akcentuoti savo privalumus, jausti komandinio darbo privalumus. Nenuostabu, kad esant tokiai didelei mokytojo svarbai, atrastas ir tarpusavio ryšys tarp agresyvaus elgesio per kūno kultūros pamokas bei mokytojo darbo kokybės, pasirinktų darbo metodų, veiklos organizavimo tipo. Nepakankamai tolerantiškas, nekantrus, nuolat kritikuojantis, neteikiantis reikšmės veiklos rezultatams, nesudarantis galimybės vaikui didžiulius savo laimėjimus suaugusiųjų elgesys stiprina vaiko menkavertiškumo jausmą. S.Šukys (2003) savo darbuose taip pat mini tik deklaratyvų sportinių vertybių demonstravimą. Visgi dar dažni atvejai, kai treneriai, nors ir suprasdami moralinių vertybių, garbingos kovos principų reikšmę, realioje praktikoje jiems paprasčiausiai neskiria reikiamo dėmesio, ar apskritai nesuvokia vertybių įsisavinimo ir ugdymo procesų. Mokslininko nuomone, sportininkų moralinių vertybių ir garbingos kovos nuostatų formavimas jokia būdu neturėtų likti tik teorinių svarstymų objektu. Šia problemą įvardija ir M.Barkauskaitė (2001): “visuomenė, ypač pedagoginė, kaip individo socializaciją veikianti jėga, neišnaudoja turimų galimybių paauglio ugdymo kokybei gerinti: bendrojo švietimo politikoje pasigendama visus ugdomuosius veiksmus integruojančios programos, kurios tikslas- visybiškas paauglio ugdymas, deramai neįvertinta paauglių, kaip „sunkios“ socialinės grupės, reikšmė visuomenei, jos kaitai, nuodugniau nesidomėta paauglio sąveika su pačiu savimi, aplinka, mokykla, kintančiomis vertybėmis, neįvertinta santykių, bendravimo svarba nestabiliu permainų laikotarpiu (Barkauskaitė, 2001, p.16).

1.7.Sportuojančių mokinių ugdymo šeimoje ir mokykloje sąsajos

S.Šukys (2002) sportinę veiklą vadina elementu, kuris apjungia visų šeimos narių gyvenimą. Tai labiausiai išryškėja analizuojant laisvalaikio formas. Šiuo aspektu sportinė veikla labai artima tokioms kultūros sritims kaip pramoga ar žaidimas. R.Jančiausko (2006) tyrimais pagrįstas ryšys tarp sportinės veiklos kaip tėvų ir vaikų laisvalaikio formos bei vaikų pasitenkinimo savo laisvalaikio veikla.

M.Barkauskaitė (2001) teigia, kad tėvų materialinė padėtis, vaiko psichologinis saugumas šeimoje, bendravimo patirtis lemia santykių su kitais mokiniais kokybę, todėl šeimos faktorius negalima palikti nuošalyje. I.Tilindienės (2007) atlikti tyrimai leidžia teigti, kad svarbiausia yra ne tai, ar pilnoje šeimoje vaikai auga. Ši autorė remiasi užsienio mokslininkų studijomis apie tai, kad vaikai įvairaus tipo šeimose gali augti sveiki, laimingi. Skirtumai išryškėja tik įvertinus

socialinę žalą, kuri didele dalimi priklauso nuo bendro visuomenės požiūrio, išankstinių nuostatų formavimo. Lietuvoje vis dar gajūs griežti stereotipai apie šeimą ir jos gyvenimą. Galbūt tai iš dalies galima susieti su faktu, jog mokiniai, gyvenantys su abiem tėvais pasižymi pakankamai aukštu savigarbos lygiu. Kita vertus, paaugliai iš nepilnų šeimų turi labiau išreikštą saviraiškos poreikį. Panašias išvadas savo darbuose pateikia ir O.Monkevičienė (2005): šių dienų socialinės sąlygos, švietimo sistema sudaro tam tikras prielaidas jaunam žmogui keisti savo socialinius vaidmenis ir jų vertinimą bendruomenėje, tačiau daugelis jo aspiracijų priklauso nuo socialinio kapitalo, kurį jis gauna kaip tik šeimoje. Pagrindas tam, kaip žmogus save vertins, kokiais vertinimais jis bus sutiktas, labai priklauso nuo to, kokia būtent patirtis yra įgyta šeimoje. Pirmiausia bet kuri šeima savo vaikui suteikia tam tikrą finansinį kapitalą (apmokamas kokybiškas išsilavinimas, įvairių technologijų įvaldymo ir kiti kursai, padedantys įgyti papildomas kompetencijas, parama įsitvirtinant darbo rinkoje), socialinį kapitalą (platus socialinių ryšių tinklas, perduotos aukštos aspiracijos, reikalingos elgsenos stimuliavimas), kultūrinį kapitalą (padeda suprasti daugumos kultūros raišką, padeda reflektuoti vaiko gyvenimo patirtį, parenka išsilavinimą, plėsti savo akiratį kultūros renginiuose). A.Dumčienė (2002) mano, jog šiuo metu akivaizdi Lietuvos žmonių bendra problema - menkai suvokiama fizinio kapitalo reikšmė. Atlikti tyrimai įrodė, jog dauguma mokinių paprasčiausiai neturi tinkamai suformuoto požiūrio į socialinį aktyvumą, o nepalanki socialinė aplinka tiesiog nesudaro sąlygų įtvirtinti fizinio aktyvumo įpročių, susiformuoti sveikos gyvensenos nuostatų.

A.Gaižauskienė (1998) šeimą laiko socialine bendrija, kuri atlieka individo ir visuomenės jungimo funkciją. Šeimos narių svarba individo socializacijai įvairiais amžiaus tarpsniais yra skirtinga. Paauglystė kaip žmogaus raidos tarpsnis ypatingas tuo, kad šiuo laikotarpiu norisi labai didelės veiklos įvairovės. Šiuo laikotarpiu itin labai domimasi savo asmenybe, o pažinimui svarbūs šalia esantys žmonės. Problematiška, jei šeimoje paauglio asmenybės pažinimui, jo poreikių, norų, siekimų ir išgyvenimų supratimui skiriamas per menkas dėmesys. Tuomet jaunas žmogus išgyvena vidinius konfliktus, sunkiai adaptuojasi socialiose grupėse. A.Gaižauskienė (1998) pabrėžia šeimos atkuriamąją funkciją: šeimos nariai rūpinasi vienas kito sveikata, dvasine pusiausvyra, darbingumo palaikymu, turiningu poilsio organizavimu. Ši funkcija geriausiai realizuojama laisvalaikiu.

Mokslininkės atliktų tyrimų rezultatai liudija, kad susidomėjimas sportu ir kūno kultūra priklauso nuo tradicijų šeimoje. Pastebėta, kad nemaža dalis paauglių savo laisvalaikį sieja su lankymusi sporto salėse, klubuose. Tačiau taip pat nustatyta, kad tėvai neturi ženklios įtakos laisvalaikio formų pasirinkimui ir tik labai maža jų patys renkasi su kūno kultūra susijusią veiklą. Todėl paauglystėje itin akivaizdžiai didėja vaikų ir tėvų atskirtis. M.Gaigalienė, L.Lukšienė (2002) nustatė, kad sporto centrai yra dažniausiai lankomos paauglių papildomo ugdymo

institucijos. Ši veikla labiausiai domina berniukus. Tokį pasirinkimą paaugliai sieja su savo gabumų ugdymu, pasitikėjimo savimi bei teigiamu emocijų skatinimu. Mokslininkės teigia, jog sportinė veikla yra itin priimtina tiems moksleiviams, kurie yra laikomi savotiškai mokyklinės drausmės trikdytojais ir dėl to nuolat patiriantys nerimą dėl konfliktų namuose bei mokymosi institucijoje. Tyrimais įrodyta, jog sportinės veiklos, kaip ir kitų laisvalaikio formų, pasirinkimas labiausiai yra sietinas su paties vaiko susidomėjimu ir veiklos vertingumo kriterijais. Mokytojų ir tėvų iniciatyva šioje situacijoje yra reikšminga tik kaip papildomas motyvacinis reiškinys.

Apibendrinant mokslininkų teorinius ir praktinius tyrimus, galima teigti, kad sportuojančių mokinių socialinių vaidmenų kūrimo reiškinys yra suvokiamas kaip bendra mokyklos bendruomenės santykių dalis, kuri apjungia visų jos dalyvių tarpusavio sąveikas, nuostatas, veiklos ypatumus ir daugybę kitų jos realybę nusakančių reiškinų. Remiantis šiomis teorinėmis nuorodomis ir buvo organizuojamas tiriamasis darbas.

2.TYRIMO ORGANIZAVIMAS IR METODIKA

2.1. Tyrimo metodologinis pagrindas

Tyrimo organizavimui turėjo įtakos šios metodologinės nuostatos:

- **Humanistinio ugdymo idėjos.** Anot P.Tamošausko (2000), humanistinės idėjos padeda eliminuoti iš ugdymo šaltą akademiškumo komponentą. Svarbu pastebėti kiekvieno jauno žmogaus individualybę, jo poreikius ir skatinti jo unikalią raidą, kuri aktuali visai visuomenės egzistencijai (Lepeškienė, 1996).

- **Socialinio išmokimo perspektyva.** Žmogaus socializacija nusakoma įvairiomis visuomenės sukauptos patirties parėmimo ir individualaus tapsmo kategorijomis (Kvieskienė, 2006). Socialinio išmokimo perspektyva leidžia jauno žmogaus pasaulį suvokti kaip tam tikrą suaugusiųjų gyvenimo atkartojimą, pagrindinių vertybių, moralinių normų atspindį.

- **Holistinis požiūris.** Žmogus – jo vidiniai išgyvenimai ir socialinių santykių struktūros – yra neatsiejamai susijusios ir įsikūnijusios asmenybės sąvokoje (Tilindienė, 2006). Holistinis požiūris ugdyme reiškia tai, kad nebesiekama apsiriboti vienu ugdymo tikslu, o siekiama ir fizinio, ir dvasinio, ir socialinio jauno žmogaus tobulėjimo (Stonkus, 1998).

Tyrimo, kuris buvo atliktas Jurbarko bendrojo lavinimo mokyklų 5-8 klasėse, duomenys buvo apdoroti naudojant kiekybinius tyrimo metodus. B.Bitinas (1998) pastebi, kad ugdymo tyrimuose tokie metodai turi prasmę tik tuomet, kai mokslininkas jau turi duomenų apie tiriamą

reiškinį. Tuomet kiekybine analize jau bus galima turimą informaciją apibendrinti, išskirti esminius jos aspektus ir tokiu būdu transformuoti į mokslinę informaciją.

2.2. Tyrimo metodai ir atranka

Sportuojančių mokinių socialinių vaidmenų įvairovės ir raiškos išaiškinimas buvo atliekamas anketinės apklausos – struktūrinės respondentų apklausos procedūros - būdu. Tyrimo metu gauti rezultatai analizuojami ir lyginami tarpusavyje.

Pagrindas tyrimo instrumentui – klausimynui- sudaryti buvo literatūros šaltinių teorinės analizės pagrindu sudarytas sportuojančių mokinių galimą socialinių vaidmenų įvairovę ir raišką nusakantis teorinis modelis. Jame siekta apibendrinti sportuojančių mokinių socialines sąveikas mokyklos bendruomenėje analizavusių autorių teorinius teiginius ir tyrimų rezultatus (4 lentelė). Ji susieja psichologinius sportininkų asmenybės ypatumus su bendravimo mokyklos aplinkoje vertinimais bei tų vertinimų priklausomybę nuo paties sportavimo fakto.

4 lentelė

Sportuojančių mokinių socialiniai vaidmenys ir jų raiška mokyklos bendruomenėje: teorinis modelis

SPORTINĖS VEIKLOS IR AMŽIAUS LEMIAMY YPATUMAI	S.Šukys (2002), P.Karoblis (1999), M.Barkauskaitė (2001)	Sportinės veiklos sėkmingumo asmeninis vertinimas			
		⇒ <i>Susikaupimo ugdymas</i>	⇒ <i>Laiko planavimas</i>	⇒ <i>Simpatijų identifikavimas</i>	
		Sportinės veiklos prestižiškumas mokyklos bendruomenėje			
		Sportinės veiklos įtaka santykiams			
		⇒ <i>Su tėvais</i>	⇒ <i>Su mokytojais</i>	⇒ <i>Su bendramoksliais</i>	
		Skatinimo sportuoti šaltinis			
		⇒ <i>Paties mokinio susidomėjimas</i>			
		⇒ <i>Mokytojų, tėvų nuomonė</i>			
		⇒ <i>Trenerio raginimas</i>			
		NUOMONĖ APIE SPORTININK	K.Miškinis, E.Skyrius (2005), S.Šukys	Asmenybės savybės	
⇒ <i>Sąžiningumas</i>	⇒ <i>Ižūlumumas</i>			⇒ <i>Nepaklusnumas</i>	⇒ <i>Pagarbumas</i>
⇒ <i>Taktiškumas</i>	⇒ <i>Agresyvumas</i>			⇒ <i>Kuklumas</i>	
⇒ <i>Ramumas</i>	⇒ <i>Išsiblaškytas</i>			⇒ <i>Kūrybiškumas</i>	

		Vertybinė orientacija, akivaizdžiausios vertybės		
		⇒ <i>Teisingumas</i>	⇒ <i>Sveikata</i>	⇒ <i>Žinios</i>
		⇒ <i>Pirmavimas</i>	⇒ <i>Grožis</i>	⇒ <i>Aplinkinių nuomonė</i>
		⇒ <i>Draugystė</i>	⇒ <i>Jėga</i>	
		Interesų siaurumas/platumas		
		⇒ <i>Tik sportas</i>	⇒ <i>Muzika</i>	
		⇒ <i>Technologijos</i>	⇒ <i>Dailė</i>	
		⇒ <i>Renginių organizavimas</i>	⇒ <i>Šokis</i>	
		⇒ <i>Moksliniai tyrinėjimai</i>		
		Sportininkų privalumų/silpnybių vertinimas		
		⇒ <i>Mokymosi pasiekimai</i>	⇒ <i>Jėga</i>	
		⇒ <i>Mokytojų simpatijos</i>	⇒ <i>Išvaizda</i>	
		⇒ <i>Bendramokslų simpatijos</i>		
SPORTUOJANČIŲ MOKINIŲ SOCIALINIAI ĮGŪDŽIAI	P.Karoblis (1999), J.Kasiulis, V.Barydyienė (2001), K.Miškinis, E.Skyrius (2005) ir kt.	Gebėjimai palaikyti optimalius grupės santykius		
		⇒ <i>Veiklos pasiūlymai</i>	⇒ <i>Kritikavimas</i>	
		⇒ <i>Gebėjimas surasti žinių</i>	⇒ <i>Išeidumas</i>	
		⇒ <i>Tarpininkavimas</i>	⇒ <i>Pagalbos reikalavimas</i>	
		⇒ <i>Nuomonės išsakymas</i>	⇒ <i>Savo sugebėjimų aukštinimas</i>	
		⇒ <i>Tarpusavio pagalbos skatinimas</i>		
		⇒ <i>Skatinimas išsakyti nuomonę</i>		
		Gebėjimai reaguoti į mokyklos bendruomenės poreikius		
		⇒ <i>Rūpinimasis mokyklos prestižu</i>	⇒ <i>Ribotas bendravimo ratas</i>	
		⇒ <i>Parama, pagalba</i>	⇒ <i>Agresyvumas</i>	
		⇒ <i>Išreikštas noras bendrauti</i>	⇒ <i>Konfliktiškumas</i>	
		⇒ <i>Jaukios atmosferos kūrimas</i>	⇒ <i>Nepagarba aplinkiniams</i>	
		⇒ <i>Kuklus savo pasiekimų vertinimas</i>	⇒ <i>Dėmesio reikalavimas</i>	
⇒ <i>Siekis pirmauti ir pamokose</i>				
SPORTUOJANČIŲ MOKINIŲ SOCIALINIAI VAIDMENYS	R.Malinauskas (2007), M.Barkauskaitė (2001), G. Butkienė, A. Kepalaitė (1996) ir kt.	Vaidmenys klasės kolektyve		
		⇒ „ <i>Pats svarbiausias</i> “	⇒ „ <i>Klounas</i> “	
		⇒ „ <i>Atpirkimo ožys</i> “	⇒ „ <i>Tylenis</i> “	
		⇒ „ <i>Pamokslautojas</i> “	⇒ „ <i>Atstumtasis</i> “	
		⇒ „ <i>Numylėtinis</i> “	⇒ „ <i>Nežiniukas</i> “	
		Vaidmenys, susiję su sportine veikla ir sportininkų elgesiu		
		⇒ „ <i>Aktorius</i> “	⇒ „ <i>Vunderkindai</i> “	

		⇒ „Atominė elektrinė“	⇒ „Kaskadininkai“
		⇒ „Optimistai“	⇒ „Kariai“

Anketos struktūra apima klausimų blokus, kurie orientuoti į esmines sportuojančių mokinių charakteristikas ir santykių su kitais mokyklos bendruomenės nariais ypatumus (5 lentelė). Dauguma anketos klausimų yra uždaro tipo. Tačiau siekiant gauti kuo išsamesnius tyrimo duomenis, dalyje klausimų prašoma įrašyti atsakymą, jei pateikti variantai neatitinka respondentų nuomonės, arba yra susiję su tam tikrais respondento veiklos faktais (pvz., klasė, kurioje mokosi moksleivis, labiausiai dominanti sportinė veikla ir pan.). Tyrimo duomenims sugrupuoti naudojamos šios anketos klausimų skalės:

- Nominalinė skalė (duomenims apie respondentų klasę, lytį, lankomus sportinius užsiėmimus surinkti).

- Ranginė skalė (sportuojančių mokinių galimų socialinių vaidmenų ir jų atlikimą įtakančių veiksnių raiškai įvertinti). Kiekvienoje klausimų grupėje respondentai prašomi įvertinti teiginio teisingumą ar priimtinumą ir pasirinkti vieną iš penkių atsakymų (Ne – tvirtas nepritarimas; Gal ne- nepritarimas; Nežinau – nuomonės apie tiriamą reiškinį nebuvimas; Gal taip – pritarimas, Taip- tvirtas pritarimas) ar pasirinkti tinkamiausią atsakymą iš trijų variantų („Taip, Ne, Abejoju“ ar „Dažnai, Retai, Ne“). Jurbarko bendrojo lavinimo 5-8 klasių mokiniai taip pat vertino balais tas mokyklos gyvenimo sritis, kuriose jiems labiausiai sekasi ir tuos dalykus, kurie yra labiausiai vertinami mokyklos bendruomenėje, t.y. susiję su socialiniu prestižu. Vertinama buvo nuo 1 iki 6, didesnę balą reikšmingesnėms sritims.

Anketoje pateikiamas ir kreipimasis į mokinius, kuriame paaiškintas tyrimo tikslas, prašoma atvirai ir nuoširdžiai atsakinėti į pateiktus klausimus, atsakymų žymėjimo pavyzdys.

5 lentelė

Tyrimo instrumento-anketos sudarymo ypatumai

Klausimų blokai	Klausimo numeris	Tiriami reiškiniai
I. DEMOGRAFINIAI DUOMENYS.	1-3 klausimai	Lytis, lankoma klasė, sportavimo faktas, lankoma sporto šaka.
II. SPORTO KAIP VEIKLOS VERTINIMAS	6-8 klausimai	Sportinės veiklos sėkmingumas, prestižiškumas mokyklos bendruomenėje, sportinės veiklos kaip asmenybės lavinimo priemonės suvokimas, sportinė

		veikla kaip socialinis interesas.
III. NUOMONĖ APIE SPORTININKŲ ASMENYBEI BŪDINGUS BRUOŽUS	9-11 klausimai	Sportininkų interesų platumas, sportininkų savęs vertinimas ir aplinkinių nuomonė, sportininkų būdo bruožai, labiausiai pastebimos vertybės.
IV. SPORTUOJANČIŲ MOKINIŲ SOCIALINIAI ĮGŪDŽIAI	13, 17 klausimai	Tarpininkavimo, pagalbos, teigiamų tarpusavio santykių palaikymo, savo vietos grupėje suvokimo įgūdžiai, gebėjimas atitikti bendruomenės reikalavimus, padėti įgyvendinti bendrus siekius.
V. SPORTUOJANČIŲ MOKINIŲ SOCIALINIAI VAIDMENYS	14-15 klausimai	Klasės kolektyve dažniausiai atliekami socialiniai vaidmenys, su sportine veikla susiję socialiniai vaidmenys.

Tyrimo duomenys buvo apdoroti naudojant **SPSS** (*Statistical Package for Social Sciences*) programinę įrangą. Metodai, leidę susisteminti ar apibendrinti tyrimo metu gautus duomenis pagal aprašomosios statistikos rodiklius (moda, dažnis, reitingas, aritmetinis vidurkis, patikimo koeficientas). Tyrimo metu siekta nustatyti ir koreliacinius kintamųjų ryšius. Tyrimo rezultatus apibendrinantys statistiniai dydžiai pateikiami 6 lentelėje. Microsoft Office Excel programa naudota tyrimo metu surinktai informacijai iliustruoti. Tyrimo duomenys pateikiami lentelėse ir paveikslėliuose.

6 lentelė

Tyrimo rezultatus apibendrinantys statistiniai dydžiai
(pagal V.Čekanavičių, G.Murauską, 2000)

<i>Statistinis rodiklis</i>	<i>Statistinio rodiklio apibūdinimas</i>
Reitingo pozicijos numeris	Reitingo pozicijos numeris parodo, kelintą vietą konkretus respondentų įvertintas objektas užima sąraše, sudarytame įverčių mažėjimo tvarka.
Dažnis	Skaičius, nusakantis, kiek imtyje yra nagrinėjama savybe pasižyminčių objektų.
Santykinis dažnis	Skaičius, nusakantis, kurią imties dalį sudaro nagrinėjama savybe pasižymintys objektai.
Įverčio modalinė reikšmė (moda)	Moda (Mo) - dažniausiai pasitaikanti požymio reikšmė.

Įverčio aritmetinis vidurkis	Aritmetinis vidurkis (M), - gaunamas sudedant visus įverčius ir padalijant juos iš atsakiusių skaičiaus.
Standartinis nuokrypis	Standartinis nuokrypis (SD) yra matuojamo požymio sklaidos matas, parodantis, kaip stipriai pavienės požymio reikšmės svyruoja apie vidurkį. Kuo SD reikšmė mažesnė, tuo respondentų nuomonė nagrinėjamu klausimu yra vieningesnė.
Požymių koreliacija	Tyrimo metu siekiamų analizuoti reiškinių sąsajoms atskleisti naudojamas dydis. Koreliacija matuota Pirsono koeficientu (r). Jis išreiškiamas skaitinėmis reikšmėmis nuo 0 iki 1, nusakančiomis ryšio stiprumą.

Tyrimo dalyviai buvo atrenkami netikimybiniais tiriamųjų grupių pasirinkimo būdais. Tyrime pakviesti dalyvauti Jurbarko miesto bendrojo lavinimo mokyklų 5-8 klasių mokiniai.

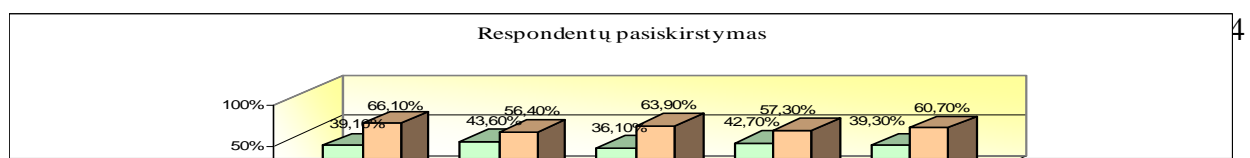
2.3. Tyrimo eiga

Anketinė apklausa buvo atliekama 2008m.vasario-kovo mėnesiais Jurbarko miesto bendrojo lavinimo mokyklose. Tyrimo atlikimas buvo suderintas su mokyklų administracija. Prieš pradėdant tyrimą klasėse mokiniams paaiškintas tyrimo atlikimo tikslas, anketos sudarymo ypatumai, paprašyta nuoširdžiai bendradarbiauti.

2.4. Tyrimo imtis ir tiriamųjų charakteristika

Tyrimo dalyvavo 425 Jurbarko miesto mokyklų mokiniai. Pirmojoje mokykloje į klausimus atsakinėjo 75 sportuojantys ir 127 nesportuojantys mokiniai. Antrojoje mokykloje apklausoje sutiko dalyvauti 92 sportinius būrelius ar sporto mokyklas lankantys ir 131 sportine veikla nesidominčių mokinių.

Tyrimo metu išdalinta 450 klausimynų. Pirmojoje mokykloje 5-8 klasių mokiniams pateiktos 210 anketų. Antrojoje mokykloje – 238 klausimynai. Nesugrąžintos 25 anketos. Vadinasi, anketų grįžtamumo kvota - 94,4%. Toks sugrąžintų anketų skaičius gali būti laikomas pakankamu tiriamo reiškinio analizei.

3 pav. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas (N=425)

Apibendrintas respondentų pasiskirstymas pagal klases pateiktas 3pav. Didžiausia sportuojančių mokinių dalis lanko 6 ir 8 klases (43,60% ir 39,30%). Akivaizdu, kad sportuojančių mokinių dalis tirtų klasių kolektyvuose yra mažesnė nei nesportuojančių mokinių. Tačiau šis skirtumas nėra toks didelis, kad sportuojančius mokinius būtų galima laikyti maža grupe. Galima daryti prielaidą, jog sportuojančių mokinių interesai yra pakankamai aktyviai įgyvendinami, o jie laikomi svarbiais socialinių santykių dalyviais.

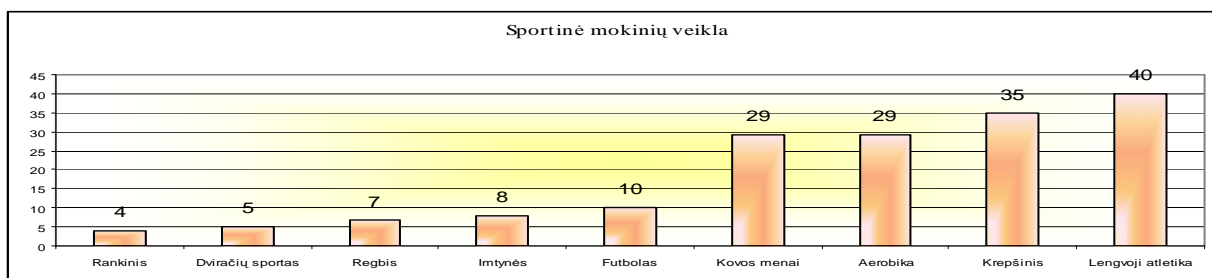
7 lentelė

Sportuojančių ir nesportuojančių mokinių pasiskirstymas pagal lytį ir klasę (N=425)

Respondentai	5 klasė	6 klasė	7 klasė	8 klasė	Iš viso
Sportuojančios mergaitės	30	30	16	22	98
Nesportuojančios mergaitės	39	35	18	12	104
Iš viso mergaičių	69	65	34	34	202
Sportuojantys berniukai	12	31	10	16	69
Nesportuojantys berniukai	43	44	28	39	154
Iš viso berniukų	55	75	38	55	223
Iš viso	124	140	72	89	425

Tyrimo dalyvavo 98 sportuojančios ir 104 nesportuojančios mergaitės (7lentelė). Mergaičių dalis bendrame respondentų skaičiuje yra mažesnė nei berniukų. Tai atspindi bendras tirtų mokinių klasių demografines charakteristikas. Įdomu tai, kad sportinėje veikloje kur kas aktyvesnės mergaitės. Ypač daug besidominčių įvairiomis sporto šakomis mergaičių yra tirtų mokyklų 8 klasėse (64,7%). Didžiausia dalis sportuojančių berniukų lanko 6-ąsias klases (58,7%). Sportinėje veikloje mažiausiai dalyvauja 5 klasių mokiniai (21,8%). Vadinas šiuose klasės kolektyvuose išskirtinis dėmesys gali tekti būtent sportuojantiems mokiniams, jų elgesiui ir pasiekimams vertinti.

Atlikus sportuojančių mokinių sportinės veiklos analizę paaiškėjo, kad labiausiai mokinius domina lengvosios atletikos sporto šakos. Pakankamai gausiai lankomi ir sportinių komandinių žaidimų, ypač krepšinio, užsiėmimai (4 pav.). Mokiniai aktyviai domisi įvairiais kovos menais, tarp mergaičių vis labiau populiarėja aerobikos treniruotės. Mažiausia dalis sportuojančių mokinių savo gebėjimus tobulina rankinio ir dviračių sporto srityse.

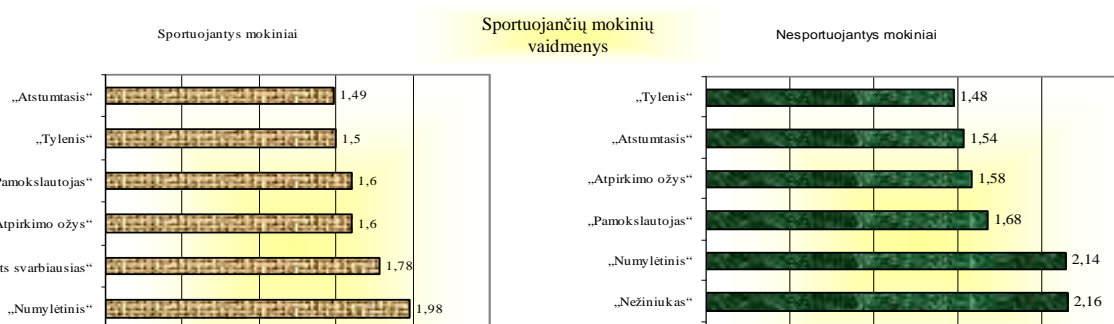

4 pav. Sportinės mokinių veiklos įvairovė (N=167)

Berniukams įdomiausia sportinė veikla - krepšinis. Krepšinio treniruotes lanko net 27,54% apklaustų berniukų (1priedas, 1pav.). Futbolas kaip sportinė veikla aktualiausia 7 klasės berniukams (20%). Krepšinio treniruotes dažniausiai lanko aštuntokai (43,75%). Lengvosios atletikos užsiėmimus dažniausiai lanko 5 klasės berniukai (25%). Imtynės įdomiausios 6 klasės mokiniams (12,9%). Pakankamai didelė penktų klasių berniukų lanko regbio ir dviračių sporto užsiėmimus (po 16,67%). Kovos menais domisi panaši visų klasių mokinių dalis. Didžiausia dalis mergaičių lanko lengvosios atletikos sportines treniruotes (1priedas, 2 pav.). Visų klasių mergaitėms patinka ir aerobikos užsiėmimai (29,59%). Imtynės kaip sportinė veikla svarbi vos kelioms penktų ir aštuntų klasių mergaitėms (3,33% ir 1,02%).

3. SPORTUOJANČIŲ MOKINIŲ SOCIALINIŲ VAIDMENŲ RAIŠKA: TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ IR APIBENDRINIMAS

3.1. Būdingiausių sportuojantiems mokiniams socialinių vaidmenų apžvalga

5 pav. Mokinių nuomonių apie dažniausiai sportininkų atliekamus socialinius vaidmenis raiška (įverčių reitingas) (N=167, N=258)

Tyrimo metu paaiškėjo, kad sportuojantiems mokiniams itin retai priskiriami neigiami, žemą socialinį statusą ir adaptacijos problemas žymintys vaidmenys (5 pav.). Sportuojantys mokiniai linkę save laikyti savotiškais linksmuoliais, „Klounais“, kurie kuria linksmą atmosferą klasės kolektyve. Tokia pat ir nesportuojančių mokinių nuomonė. Įdomu tai, kad sportuojantys 5-8 klasės mokiniai sau linkę dažniau priskirti „Nežiniukų“ vaidmenį. Tokius jų bruožus nesportuojantys jų bendramoksliai pastebi rečiau. Rečiausiai sportuojantys mokiniai sau priskiria „Atstumtųjų“ vaidmenį. Vadinasi, sportuojančiųjų grupė jaučiasi pakankamai populiari klasės kolektyvuose. Sporto mokyklas ir būrelius lankantys vaikai taip pat mano, kad sportuojantys mokiniai retai atlieka klasės „Tylenių“ vaidmenį. Tai gali reikšti, kad viena iš labiausiai pastebimų ar demonstruojamų šios mokinių grupės savybių yra ekstravertiškumas, o gal net pakankami iškalbos įgūdžiai. Sportuojantys mokiniai linkę retai save vadinti „Pamokslautojais“ ir mano, jog retai patenka į tokias situacijas, kuriose būtų laikomi „Atpirkimo ožiais“.

Nesportuojantys mokiniai savo klasės sportininkus dažniausiai mano atliekant „Klounų“, „Pačių svarbiausių“ ir „Nežiniukų“ vaidmenis. Toks nuomonių pasiskirstymas rodo, kad tirtų klasės kolektyvų sportininkai dažniau priskiriami aukštą socialinį statusą turintiems mokiniams, kurie aktyviai demonstruoja ne tik savo sugebėjimus, bet moka išsireikalauti ir pakankamai dėmesio kitokiu elgesiu. Tai, kad sportuojantys mokiniai vadinami ir „Nežiniukais“ gali rodyti tai, kad nesportuojantys mokiniai mano, jog sportininkai turi sunkumų mokymosi srityje. Kaip ir sporto mokyklas lankantys mokiniai, nesportuojantys mokiniai rečiausiai pastebi tokius sportuojančius mokinius, kuriems tektų „Tylenių“, „Atstumtųjų“ ar „Atpirkimo ožių“ vaidmenis. Apibendrinus, galima teigti, kad sportuojančių mokinių socialinė situacija laikoma pakankamai gera, o jų turimos asmenybės savybės padeda kurti palankius socialinius santykius.

Analizuojant procentinę tyrimo duomenų išraišką išlieka panašios tendencijos. 23,95% sportuojančių mokinių įsitikinę, jog „Paties svarbiausiojo“ vaidmuo sportuojantiems mokiniams tenka itin dažnai (1priedas, 9pav.). Tačiau didesnę jų dalis (40,12%) mano, kad sportuojantys mokiniai yra kuklūs, tad ši socialinių vaidmenų kategorija jiems visiškai netinka. Tuo tvirčiausiai įsitikinę penktų klasių mokiniai (45,24%). Visgi pakankamai didelė dalis sportuojančių mokinių

sieki dominuoti ir su juo susijusius socialinius vaidmenis apibūdino kaip realią galimybę (35,93%). Tokią mokinių nuomonę galima suvokti kaip nuorodą į individualius atvejus. Nesportuojantys mokiniai labiau įsitikinę tokio socialinio vaidmens realumu (1priedas, 10pav.). Net 34,50% jų įsitikinę, kad toks apibūdinimas labai tinka sportininkų asmenybei ir elgesiui nusakyti. Ir nesportuojantys penktokai išsakė konkrečią nuomonę, pasirinkdami atsakymo variantą „dažnai“ (37,80%). Vyresnių klasių mokiniai yra linkę labiau abejoti tokiu ekscentriškumu. Analizuojant tyrimo duomenis lyties požiūriu, paaiškėjo, kad sportininkams „Paties svarbiausio“ vaidmenį priskiria būtent nesportuojantys berniukai (35,71%) (1priedas, 11pav.). Panašiai mąsto ir sportuojančios mergaitės (32,69%). Tokiai nuomonei galėtų paprieštarauti daugiau nei pusė tyrime dalyvavusių sportuojančių mergaičių (56,12%) ir apie trečdalį taip pat sporto mokyklas ar būrelius lankančių berniukų (30,43%).

Nepalankus mokiniui „Atpirkimo ožio“ vaidmuo sportuojantiems mokiniams tenka pakankamai retai. Tai, kad tokia pozicija visiškai nebūdinga šiai mokinių kategorijai įsitikinę daugiau nei pusė sporto mokyklas ar būrelius lankančių respondentų (56,89%) (1priedas, 12pav.). Tik septintokai (19,23%) tokių atvejų pastebi kiek daugiau nei jų bendramoksliai. Panašios tendencijos pastebimos ir nesportuojančių mokinių atsakymuose (1priedas, 13pav.). Visų klasių mokiniai teigia retai pastebintys atvejus, kuriuose sportininkams tektų užimti aukos vaidmenis. Toks nuomonių vieningumas išlieka ir apibendrinus tyrimo duomenis lyties požiūriu (1priedas, 14pav.). Panašiai mažai tinkamas sportuojantiems mokiniams atrodo ir „Pamokslautojo“ vaidmuo (1priedas, 15 pav.). Sportininkų, kurie visgi prisiima tokį vaidmenį, daugiau pažįsta tik septintų ir aštuntų klasių mokiniai (15,38% ir 15,79%). Tarp nesportuojančių 5-8 klasių mokinių, išvelgiančių sportininkuose „Pamokslautoją“ yra šiek tiek daugiau (1priedas, 16 pav.). Visgi daugiau nei pusė nesportuojančių mokinių mano, kad šis vaidmuo nėra toks, kuris apibūdintų jų sportuojančius bendraklasius (55,04%). Ryškaus nuomonių skirtumo negalima pamatyti ir analizuojant tyrimo duomenis lyties požiūriu (1priedas, 17 pav.).

„Numylėtinio“ vaidmuo nebuvo tas, kurį sportuojantiems respondentams buvo lengva pripažinti (1priedas, 9 lentelė). Tik šiek tiek mažiau nei ketvirtadalis jų yra įsitikinę, kad sportininkai tikrai yra akivaizdžiai mėgiami kolektyvo nariai (1priedas, pav.). Apie pusę jų prisiminė, kad visgi kartais tokias bendravimo tendencijas tikrai reikia pripažinti. Nesportuojantys 5-7 klasių mokiniai labiau nei aštuntų klasių mokiniai įsitikinę, kad sportavimo faktas garantuoja „Numylėtinio“ poziciją klasės kolektyve (1priedas, 19pav.). Lygiai taip pat „Numylėtinio“ vaidmenį drąsiau atpažįsta nesportuojantys berniukai ir mergaitės. Kad šis vaidmuo labiausiai tinka sportininkams įsitikinę 36,36% jokiai sportinei veiklai laiko neskiriančių berniukų ir šiek tiek mažiau – 26,92% - mergaičių (1priedas, 20pav.).

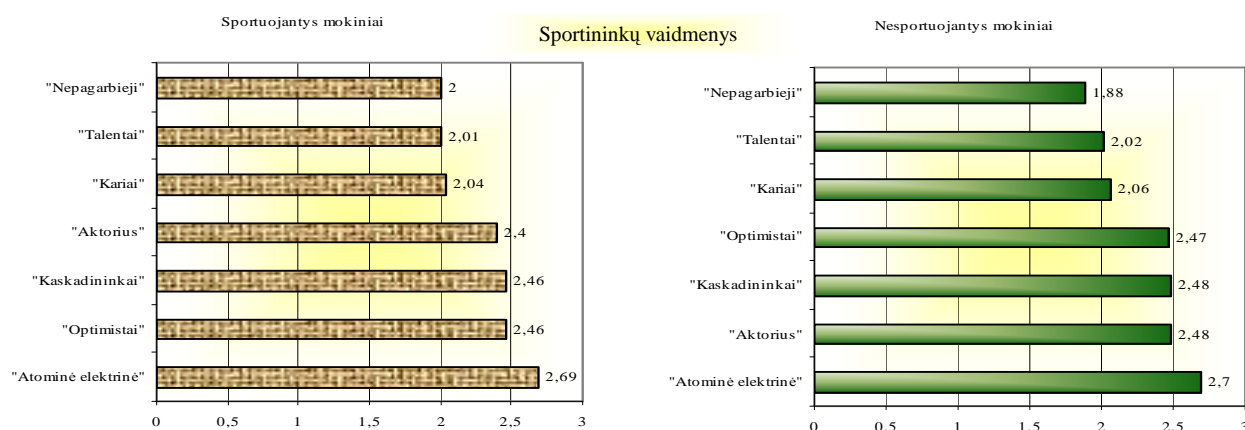
„Klouno“ vaidmuo yra tas, kurį sportuojantys mokiniai laiko vienu ryškiausių socialiniuose sportuojančių mokinių santykiuose. Tik sportuojantys 5-8 klasių mokiniai linkę, kiek atsargiau vertinti sportininkų linksmumą (1priedas, 21pav.). Matyt jiems sportinė veikla ne tik kaskadinių sugebėjimų demonstravimas, bet ir sunkus darbas, kuris yra susijęs ne vien su pozityviais išgyvenimais. Nesportuojantys respondentai taip pat mano, kad sportininkai pakankami linksmi, kad dažnai ar bent kartais būtų pavadinti „Klounais“ (1priedas, 22pav.). Įdomu tai, kad aukštėjant klasei, vis daugiau mokinių pasirinko atsakymo variantą „Ne“. Tai gali reikšti sportinės veiklos vaidmens kitimą: ji suvokiama ir ne vien kaip pramoga, laisvalaikio praleidimo forma, o ir kaip tikslingas darbas. Sportuojančius mokinius savotiškais linksmintojais dažniausiai laiko nesportuojančios mergaitės (1priedas, 23pav.). 50,95% jų išvelgia polinkį linksminti ir per jį kurti savo socialinius santykius. Nesportuojantiems berniukams, matyt, šis vaidmuo neatrodė galintis apibūdinti visus sportininkus, todėl net 24,49% jų nemano, kad esminis sportininkų atliekamas vaidmuo yra būtent „Klounas“.

Tyrimo metu taip pat paaiškėjo, kad „Tylenio“ vaidmuo dažniausiai neatitinka susikurto bendro sportuojančių mokinių įvaizdžio. Vos 11,98% sportuojančių mokinių save ar savo sportuojančius bendramokslius galėtų priskirti šiai kategorijai. Vėlgi išryškėja dėsningumas, jog jaunesni mokiniai dažniau atmeta sportuojančių mokinių nepalankius ar nepopuliarius vaidmenis nei, kad vyresnieji (1priedas, 24pav.). Nesportuojantys mokiniai taip pat dažniau teigė nepastebintys sportininkų tylumo, užsisklendimo. Priešingai nei sportuojantys jų bendramoksliai, jokių sportinių būrelių ar mokyklų nelankantys respondentai šį vaidmenį sportininkams priskiria retai, bet ši nuomonė darosi ryškesnė vyresnėse klasėse (1priedas, 25pav.). Analizuojant tyrimo duomenis lyties požiūriu, galima pastebėti, kad „Tylenio“ pozicijoje sportininkus dažniau įsivaizduoja mergaitės nei berniukai (1priedas, 26pav.).

Lygiai taip pat retai sportininkai įsivaizduojami kaip klasės atstumtieji. Vyresnių klasių mokiniai dažniau sureikšmina sportininkų populiarumą (1priedas, 27pav.). Tai gali būti viena iš sportavimo priežasčių. Panaši ir nesportuojančių respondentų nuomonė (1priedas, 28pav.). Atstūmimą dažniau išvelgia 5-6 klasių mokiniai (14,63% ir 15,19%). Lyties požiūriu didelio nuomonių skirtumo taip pat nėra (1priedas, 29pav.). Visgi „Atstumtojo“ pozicijoje atsidurti mažiausiai tikisi sportuojantys berniukai (62,32%). „Nežiniuko“ vaidmuo labiausiai apibūdina sportuojančių mokinių mokymosi pasiekimus, elgesį pamokinėje veikloje. Čia svarbus sugebėjimas kryptingai siekti pasiekimų mokymosi srityje, o tai neretai būna sudėtinga dėl intensyvių treniruočių. „Nežiniukais“ sportuojančius mokinius dažniausiai vadina penktų klasių sporto mokyklas ir būrelius lankantys respondentai (1priedas, 30pav.). Ypač daug jų teigia, kad šis vaidmuo nors ir nėra pastovus reiškinys, visgi pastebimas kai kuriais atvejais (52,38%). Kritiškiausiai sportuojančių bendramokslių pasiekimus mokymesi vertina nesportuojantys

penktokai (1priedas, 31pav.). 53,66% jų mano, kad dauguma sportininkų turi sunkumų pamokose, o 41,40% penktokų tokias tendencijas pastebi, bet rečiau. Tas pats dėsningumas pastebimas ir analizuojant tyrimo duomenis lyties požiūriu (1priedas, 32pav.). Kritiškiausi nesportuojantys berniukai: „Nežiniukiais“ sportuojančius mokinius vadina 41,56% tokia veikla nesidominčiųjų respondentų.

3.2. Su sportine veikla susiję sportuojančių mokinių socialiniai vaidmenys

6 pav. Mokinių nuomonė apie dažniausiai sportininkų atliekamus, su jų sportine veikla susijusius vaidmenis (įverčių reitingas) (N=167, N=258)

Mokslininkų nuomone, sportininkų socialinius santykius itin veikia jų sportinės veiklos metu įgytos ar išugdytos asmenybės savybės (Šukys, 2002, Martens, 1999). Tyrimo metu paaiškėjo, jog dažniausiai sportininkai pasižymi dideliu energingumu (6 pav.). Sportuojantys mokiniai sportininkų kategorijai dar priskiria „Optimistų“, „Kaskadininkų“ ir „Aktorių“ kategorijas. Visi šie vaidmenys liudija apie pakankamai gerus socialinius įgūdžius, dėmesio, populiarumo siekimą. „Nepagarbiųjų“ pozicija sportuojantiems mokiniams mažiausiai priimtina. Šie tyrimo duomenys siejasi su S.Šukio, P.Karoblio ir kt.mokslininkų teiginiais apie sportinės veiklos kaip tam tikros drausmės, susikaupimo ugdymo vaidmenį. Panašiai sportuojančius mokinius apibūdina ir nesportuojantys jų bendramoksliai. Tik aktoriškumą jie įžvelgia kur kas dažniau nei patys sportininkai. Tai gali reikšti, kad sportuojančių mokinių elgesys kartu yra suvokiamas kaip ne visai natūralus, kaip kryptingas dėmesio reikalavimas, strategija, paremta aiškiu populiarumo laimėjimo taisyklių suvokimu. „Talentais“ sportuojančius mokinius respondantai vadina taip pat pakankamai retai. Vadinasi, ne visų sportuojančių mokinių veiklų rezultatai vienodai gerai vertinami.

Visų apklausoje dalyvavusių klasių sportuojantys mokiniai dažniausiai teigė, jog sportuojančių mokinių elgesys mokyklos bendruomenėje yra veikiamas jų aktoriškumo (62,27%)

(1priedas, 33pav.). Ypač tuo tiki šeštų ir septintų klasių sporto mokyklas lankantys mokiniai (70,49% ir 69,23%). Labai panaši ir nesportuojančių respondentų nuomonė (1priedas, 34 pav.). Tačiau tai, kad sportininkai prisiima aktorius vaidmenį, teigia 50,39% nesportuojančių mokinių, o 37,98% mokinių tokį sportininkų elgesį laiko ne dėsningumu, o tik kartais išryškėjančiu bruožu. Aktorius vaidmenį sporto mokyklas lankantiems mokiniams priskiria dažniau berniukai nei mergaitės (53,62% sportuojančių ir 59,74% nesportuojančių berniukų) (1priedas, 35 pav.). Mergaitės dažniau rinkosi atsakymą apie tai, jog aktorius vaidmuo nėra apibendrinančio pobūdžio. Tarp sportuojančių berniukų ir mergaičių buvo daugiau tokių, kurie neigė apskritai esant reikšmingą sportininkų aktorius vaidmenį (15,94% ir 13,27%).

Sportininkų aktyvumą ir net galimybę laikyti savotiškomis „Atominėmis elektrinėmis“ panašiai įvertino ir sportuojantys, ir nesportuojantys mokiniai (1priedas, 36pav., 37pav.). Tarp sportuojančių Jurbarko miesto mokyklų mokinių sportininkų neišsenkančias energijos atsargas akcentavo 68,86% respondentų, o tarp nesportuojančiųjų tokių buvo dar daugiau – 81,40%. Šis sportininkų vaidmuo, susijęs su savo asmenybės energijos, gebėjimo suburti bendrai veiklai ir gal net lyderiauti, demonstravimu buvo labiausiai pastebėtas nesportuojančių berniukų ir sportuojančių mergaičių (79, 22% ir 77,55%) (1priedas, 38 pav.). Su sportuojančių mokinių energingumu ir dėmesio siekimu sietinas ir kitas socialinis vaidmuo – „Kaskadininkai“. Tai, kad sportuojantys mokiniai linkę pabrėžti savo fizines galimybes demonstruodami jas kaip triukus įsitikinę daugiau nei pusė sportuojančių (59,28%) ir nesportuojančių (56,20%) respondentų (žr. 1priedas, 45pav., 46pav.). Lyties požiūriu sugrupuotuose tyrimo duomenyse ryškaus berniukų ir mergaičių nuomonių skirtumo nebuvo (1priedas, 47 pav.).

Kita mokiniams aktuali sportuojančių mokinių savybė – optimistiškumas. „Optimisto“ vaidmuo taip pat reikšmingas, kuriant pozityvius santykius mokyklos bendruomenėje. Sportininkų gebėjimus imtis tokio vaidmens patvirtino 61,08 % sportine veikla besidominčių ir 59,69% kitokių interesų turinčių mokinių (žr. 1priedą, 39pav., 40pav.). Ypač šis vaidmuo ryškus atrodė septintokams ir aštuntokams. Analizuojant tyrimo duomenis lyties požiūriu, paaiškėjo, kad berniukai (62,32% sportuojančių ir 64,94% nesportuojančių) labiau apibendrina optimisto vaidmenį nei mergaitės (57,14% sportuojančių ir 54,81% nesportuojančių) (1priedas, 41 pav.).

„Talento“ vaidmuo, t.y. pasiekimai įvairiose srityse, jau nėra toks ryškus (1priedas, 42pav.). Tai, kad sportininkai gali įgyvendinti savo ambicijas ne tik sportinėje veikloje, bet ir mokymesi, ar kitokioje laisvalaikio veikloje tiki tik 20,96% sportuojančių mokinių. Dauguma kitų sportuojančių respondentų linkę suabejoti šio reiškinio dominavimu. Optimistiškiausiai sportininkų galimybes vertina apklausti septintokai (23,08%). Lyginant su atsakymais į kitus klausimus, galima teigti, kad ši mokinių grupė apskritai turi susidariusi geresnę nei kitų nuomonę apie sportuojančius mokinius. Nesportuojantys mokiniai sportininkų „Talento“ vaidmenį pastebi

kur kas dažniau (1priedas, 43pav.). Ypač palankiai sportininkų galimybės vertinamos penktų, šeštų ir septintų klasių nesportuojančių respondentų (36,59%, 24,05%, 28,26%). Kritiškiausiai sportininkų „Talentų“ vaidmens būdingumas buvo nusakytas sportuojančių mergaičių: vos 15,31% jų mano, jog sportininkai laikytini įvairių sričių lyderiais (1priedas, 44pav.). Vadinas, sportininkai savo galimybes linkę labiau apriboti sportine veikla, nors aplinkiniai su jais sieja ir kitokios veiklos sėkmingumą. „Kario“ vaidmuo yra tas, kurį sportuojantys mokiniai išvelgia kur kas dažniau nei kad jį patvirtina sportine veikla nesidomintys jų draugai (1priedas, 48pav., 49pav.). Ypač karingi sportininkai atrodo 35,71% penktokų ir 36,07% šeštokų. Akivaizdu, kad jaunesni sportininkai turi susidarę tam tikrą vaizdinį apie sportininkus. Nesportuojantys mokiniai „Kario“ vaidmenį jų pažįstamų sportininkų elgesyje vertino gerokai santūriau. Jį sportuojantiems mokiniams priskiria vos 24,81% šios grupės respondentų. Tyrimo metu paaiškėjo, kad „Kariais“ sportininkus laiko dažniau būtent sportuojantys berniukai (33,33%), o sportuojančios mergaitės nelinkusios sportininkams suteikti būtent tokio vardo (24,49%) (1priedas, 50pav.).

Sportuojantys mokiniai „Nepagarbiojo“ vaidmenį savo mokinių kategorijai priskiria gerokai rečiau nei nesportuojantys jų bendramoksliai (1priedas, 51pav., 52pav.). Nepagarbumas, kaip ir karingumas, dažniau yra akcentuojamas jaunesnių klasių mokinių. Tai, kad sportininkai mokyklos aplinkoje linkę nepaisyti nustatytų taisyklių, dažniausiai pastebi sportuojantys berniukai (37,68%) (1priedas, 53pav.). Gali būti, kad gebėjimas pasipriešinti mokyklos drausmei yra netgi sietinas su tam tikru populiarumu tarp kitų mokinių vaizdiniu. Nuomonių pasiskirstymo didelę įvairovę atspindi ir standartinis nuokrypis (1priedas, 10 lentelė).

3.3. Mokinių veiklos mokyklos aplinkoje sėkmingumas ir prestižiškumas

Mokyklos aplinka yra susijusi ne tik su dalykinės sistemos perpratimu, sistemingu akademinį žinių plėtojimu (Jančiauskas, 2005, Jovaiša, 2001). Mokyklos gyvenimas apima ne tik mokslo, bet ir socialinių žinių sistemas, jų kūrimą. Kaip tik todėl mokyklos aplinkoje stengiamasi apjungti kuo daugiau, kuo įvairesnių visuomeniniam gyvenimui reikalingų atributų.

Mokinių nuomonė apie veiklos sėkmingumą		Mokinių nuomonė apie veiklos svarbą mokyklos bendruomenėje	
3,65	Klasės renginiai	1	Klasės renginiai 4,71
3,52	Sportas	2	Muzika 3,92
3,49	Muzika	3	Pamokinė veikla 3,49
3,48	Pamokinė veikla	4	Sportas 3,15

3,47	Dailė, technologijos	5	Dailė, technologijos	2,91
3,39	Mokyklos renginiai	6	Mokyklos renginiai	2,81

7 pav. Mokinių nuomonė apie svarbiausios mokyklos aplinkoje veiklos asmeninį sėkmingumą ir socialinį prestižą (N=425)

Tyrimo metu paaiškėjo, kad apklaustieji 5-8 klasių mokiniai mano, jog sėkmingiausiai save ir savo sugebėjimus pristato klasės renginiuose (7 pav.). Šį dėsningumą galima sieti su tuo, kad klasė yra daug saugesnė aplinka saviraiškai dėl riboto ir pakankamai gerai pažįstamo stebėtojų rato. Kita veikla, kurioje mokiniai mano pasiekiantys pakankamai gerų rezultatų yra sportas. Tai liudija apie sporto ne tik ugdomosios reikšmės suvokimą. Greičiausiai sportinė veikla yra taip įvertinta ir todėl, kad, lyginant su kitomis mokyklos veiklos sritimis, sukelia mažiau įtampos, sudaro galimybių tarpusavio pažinimui ir geroms emocijoms. Prasčiausiai mokiniai vertina savo asmeninę sėkmę mokyklos renginiuose. Įdomu tai, kad mokyklos renginiai vertinami ir kaip mažiausiai svarbus pačiai mokyklos bendruomenei reiškinys. Mokinių nuomone, daugiausia dėmesio mokyklos bendruomenė skiria būtent klasės renginiams, muzikiniam pasiekimams bei pamokinei veiklai. Tokios tendencijos leidžia numanyti tai, kad mokyklos politika nėra siejama su aktyviu bendruomeniškumo ugdymu. Sportinė mokinių veikla nėra vertinama kaip didžiausią socialinį prestižą turinti, bet ir ne kaip visiškai nesvarbi.

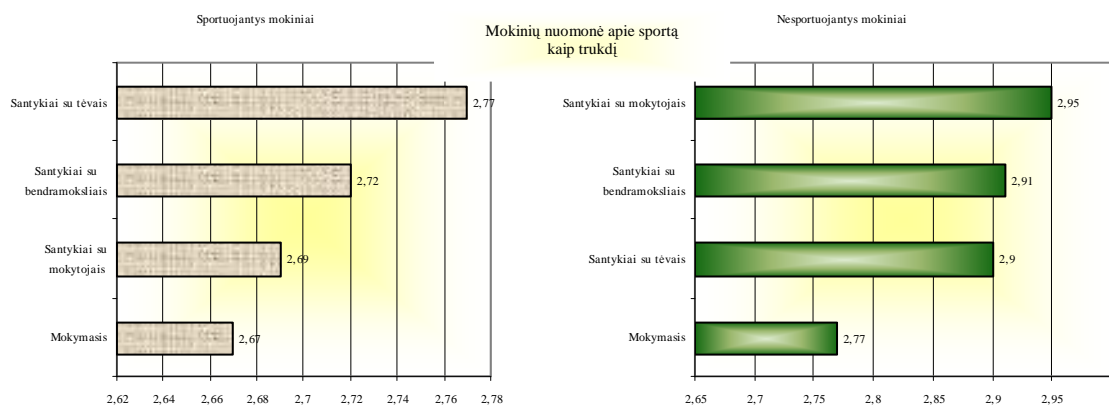
Analizuojant tyrimo duomenis lankomos klasės požiūriu paaiškėjo, kad nesportuojantys penktokai mano, jog labiausiai jiems sekasi muzika, šeštokai – mokyklos renginiai ir konkursai, septintokai – pamokinė veikla, o aštuntokai mano labiausiai save realizuojantys klasės renginiuose ir konkursuose (1priedas, 3pav.). Sportas priskiriamas prie tų veiklos sričių, kuriose šiems mokiniams sunkiausia. Įdomu tai, kad ne visi sportuojantys mokiniai patenkinti savo pasiekimais sportinėje veikloje (1priedas, 4pav.). Tik vyresnių klasių mokiniai sporte mano pasiekiantys daugiausia. Sportuojantys penktokai teigia, kad muzika yra ta sritis, kur jie jaučiasi geriausiai, o šeštokai labiausiai patenkinti mokyklos renginiuose atsiskleidžiančiomis savybėmis. Analizuojant tyrimo duomenis lyties požiūriu, paaiškėjo, kad sportas kaip sėkmingiausia asmeniniu požiūriu veiklos sritis yra suvokiama sportuojančių berniukų. Mergaitės labiau džiaugiasi savo pasiekimais pamokinėje veikloje. Nesportuojantys berniukai ir mergaitės taip pat labiausiai akcentuoja savo mokymosi pasiekimus (1priedas, 5pav.). Standartinio nuokrypio kaip statistinio dydžio analizė leidžia teigti, kad sportuojančių mokinių atsakymai yra vieningesni nei nesportuojančių (1priedas, 1lentelė, 2lentelė).

Svarbiausia veikla nesportuojantys visų tyrime dalyvavusių klasių mokiniai taip pat laiko pamokinę veiklą (1priedas, 6pav.). Dar labai svarbūs atrodo klasės ir mokyklos renginiai. Šie tyrimo duomenys patvirtina M.Barkauskaitės (2001) atliktų apklausų duomenis. Sportuojantys

penktų ir aštuntų klasių mokiniai šiuo nuomonės apie veiklos mokykloje prestižiškumą aspektu taip pat neišsiskiria iš nesportuojančių bendraamžių tarpo. Tačiau sportuojantys šeštokai mano, jog didžiausia reikšmė mokyklos bendruomenėje yra teikiama mokyklos renginiams, o septintokams atrodo, kad svarbiausia gerai pasirodyti klasės renginiuose (1priedas, 7pav.). Sportuojantiems berniukams atrodo, kad svarbiausia pasirodyti mokyklos renginiuose, o mergaitėms – klasės renginiuose, nors jų nesportuojantys bendramoksliai prestižiškesne laiko pamokinę veiklą (1priedas, 8pav.).

3.4. Sportinės veiklos įtakos vertinimas

Tyrimo metu siekta išaiškinti mokinių nuomonę ir apie tai, kaip mokiniai vertina pačią sportinę veiklą. Paprastai tokiems vertinimams įtakos turi jau sukaupta šeimoje, mokykloje patirtis (Šukys, 2002, Monkevičienė, 2005).

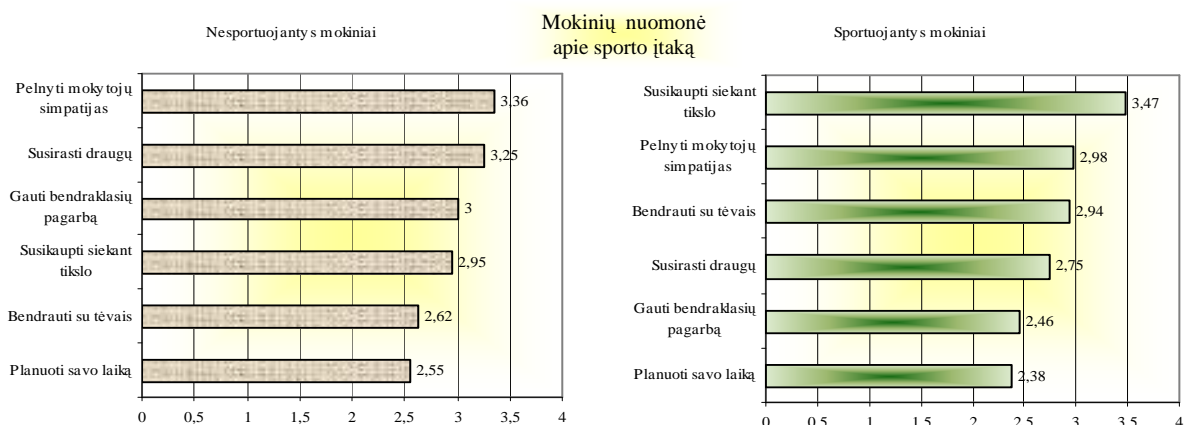
8 pav. Mokinių nuomonė apie sportą kaip trukdį kitokiai veiklai mokyklos aplinkoje (įverčių reitingas) (N=167, N=258)

Apibendrinus tyrimo duomenis paaiškėjo, kad apklaustieji Jurbarko miesto bendro lavinimo mokyklų 5-8 klasių mokiniai sportinės veiklos nelaiko trukdžiu (8pav.). Sportuojantys mokiniai mano, jog mažiausiai sportinė veikla įtakoja jų mokymosi rezultatus, santykius su mokytojais ir bendramoksliais. Problematiškiausia jiems – sutarti su tėvais. Šios srities vertinimo sudėtingumas atsispindi ir standartinio nuokrypio analizėje (1priedas, 3lentelė). Galima spėti, kad ne visose šeimose yra palaikomas toks laisvalaikio praleidimo būdas, nes daugeliui tėvų visgi svarbiausias vaiko pasiekimų rodiklis yra būtent mokymosi pasiekimai. Nesportuojantys mokiniai išsakė labai panašias nuomones. Tačiau ši mokinių grupė mano, jog sportinė veikla labiausiai trukdo būtent palankiems santykiams su mokytojais. Šie mokiniai susidarė visai kitoki savo kaip mokinių vaidmens vaizdinį.

Panašios tendencijos išlieka ir analizuojant procentinę tyrimo duomenų išraišką. Tik 10,78% sportuojančių mokinių teigia, jog sportinė veikla trukdo mokymuisi (1priedas, 59pav.). Tarp nesportuojančių mokinių taip manančių yra jau 19,38% (1priedas, 60pav.). Vyresnių klasių mokiniai sportinę veiklą laiko didesniu trukdžiu nei jaunesnieji. Sportinė veikla ir mokymasis sunkiai suderinami atrodo mergaitėms (1priedas, 61pav.). Ši teiginį patvirtino 14,3% sportuojančių ir 20,2% nesportuojančių mergaičių. Tokia galimybę pripažino atitinkamai 34,7% ir 30,8% apklaustų mergaičių. Santykiams su mokytojais sportinės veiklos neigiamos įtakos sportuojantys mokiniai išvelgia itin nedaug (1priedas, 62pav.). Tai nesusijusiais dalykais dažniausiai laiko šeštų ir septintų klasių mokiniai (34,43% ir 57,69%). Nesportuojantys mokiniai griežtesni. Jie mano, kad santykiams su mokytojais itin svarbus atsidavimas vien pamokinei veiklai (1priedas, 63pav.). Net 33,33% aštuntų klasių mokinių įsitikinę, kad jei jie sportuotų, kur kas prasčiau sutartų su mokytojais. Gali būti, jog sportinė veikla nesportuojantiems vyresnių klasių mokiniams atrodo esąs tikras trukdis, siekiant palaikyti pozityvius santykius su nuolatiniais jų rezultatų vertintojais – mokytojais. Įdomu tai, kad nesportuojančių berniukų ir sportuojančių mergaičių nuomonės labai skirtingos (1priedas, 64 pav.). Dalis jų (atitinkamai 22,08% ir 19,39%) mano, jog sportinė veikla apsunkina santykius su mokytojais, o kitiems (atitinkamai 35,71% ir 32,65%) atrodo, jog šių reiškinių negalima susieti. Panašiai galima apibūdinti ir mokinių nuomonių skirtumus, susijusius su sportinės veiklos įtakos santykiams su tėvais vertinimu (1priedas, 65 pav., 66 pav.). Labiausiai tėvų palaikomais jaučiasi sportuojantys septintų klasių mokiniai (34,62%). Sportinės veiklos trukdymą santykiams su tėvais labiau akcentuoja nesportuojantys mokiniai (18, 83% berniukų ir 29,81% mergaičių) (1priedas, 67 pav.).

Vieni aktualiausių mokiniams yra būtent santykiai su bendramoksliais. Po apklausos paaiškėjo, kad pakankamai didelė jų dalis sportinę veiklą suvokia būtent kaip trukdį sukurti optimalius santykius su bendramoksliais: penktoje klasėje tokių mokinių yra 26,19%, šeštoje – 14,75%, septintoje – 26,92%, aštuntoje – 21,05% (1priedas, 68 pav.). Pakankamai didelė sportuojančių mokinių dalis pasirinko ir silpnesnį teigimą žymintį atsakymą „Gal taip“. Nesportuojantys mokiniai apie santykius su bendramoksliais ir sportą turi labai įvairialypę nuomonę (1priedas, 69 pav.). Trukdymo aspektą išvelgė 29,27% penktų klasių mokinių, tačiau maždaug po penktadalį jų pasirinko kitus atsakymo variantus. Daugiausia šeštokų (17,72% ir 34,18%) pasirinko neigimą žyminčius atsakymus, o tai, kad sportas daugiau ar mažiau, bet visgi apsunkina santykius su bendramoksliais tiki 24,05% ir 17,72% jų klasiokų. Apie pusę septintokų (50% ir 13,04%) nemano, kad sportas trukdo draugystei su klasiokais. Aštuntokai taip pat pasidaliję į dvi viena kitai prieštaraujančias grupes. Įdomu tai, kad berniukams- ir sportuojantiems, ir besidomintiems kita veikla- sportinė veikla atrodo didesne kliūtimi

palankiems santykiams su bendraamžiais (30,43%, 27,92%) nei mergaitėms (11,21%, 17,31%) (1priedas, 70pav.).

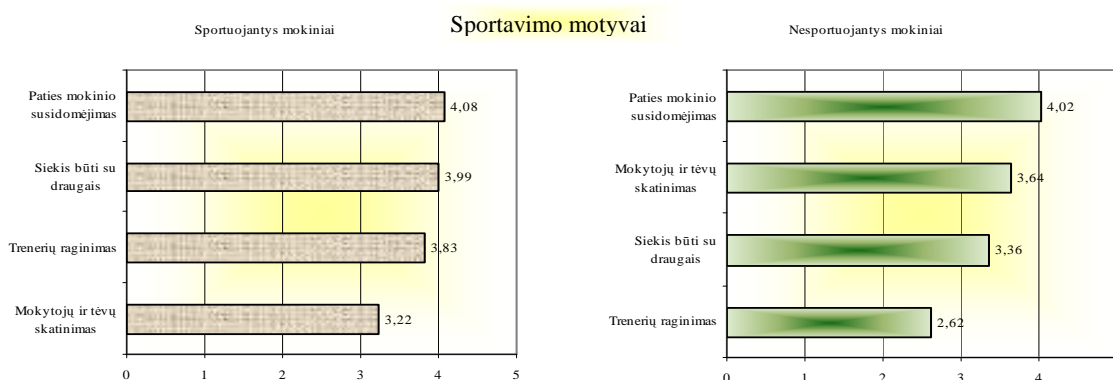
9 pav. Mokinių nuomonė apie sporto įtaką (įverčių reitingas) (N=167, N=258)

Sportuojantys mokiniai mano, jog sportinė veikla labiausiai padeda pelnyti mokytojų simpatijas, susirasti naujų draugų ir jaustis gerbiamiems bendraklasių (9pav.). Mažiausiai sportas padeda ugdyti laiko planavimo įgūdžius ir palaikyti gerus santykius su tėvais. Nesportuojantys mokiniai įsitikinę, kad sportinė veikla padeda susikaupti siekiant tikslo. Jie, kaip ir sportuojantys respondentai, abejoja, ar sportas gali ugdyti laiko planavimo įgūdžius. Kiek sportas padeda susikaupti, siekiant užsibrėžtų tikslų, ir sportuojantys, ir nesportuojantys mokiniai vertina skirtingai (1priedas, 71pav., 72pav.). Labiausiai tokia sportinės veiklos įtaka abejoja sportuojantys šeštokai (26,92%) ir nesportuojantys aštuntokai (27,45%), tačiau tarp jų bendraklasių buvo pakankamai daug ir tokių, kurie patvirtino tokią galimybę. Sportą ir kitą veiklą jau išmoko derinti 44,90% sportuojančių mergaičių ir 34,78% tokia pat veikla besidominčių mergaičių (1priedas, 73 pav.). Mergaitės ugdomąją sporto funkciją pastebi dažniau nei berniukai. Sporto įtaka susirandant draugų labiausiai abejojo sportuojantys septintokai (34,62%) (žr. 1priedą, 74 pav.), ir nesportuojantys šeštokai (48,10%) (1priedas, 75pav.). Galimybe susirasti draugų sportinė veikla dažniau tampa berniukams nei mergaitėms (žr. 1priedas, 76pav.). Laiko planavimas taip pat tampa svarbia problema sportuojant. Tai, kad sportas padeda atidžiau įvertinti laiko sąnaudas, dažniau teigia šeštų (45,9%), septintų (46,15%) klasių sportuojantys mokiniai (1priedas, 77 pav.). Aštuntų klasių mokiniai tuo dažniau abejoja. Nesportuojantys respondentai, ypač penktokai (51,22%), netiki, kad sportuodami galėtų išmokti tinkamiau planuoti savo laiką (1priedas, 78pav.). Įdomu tai, kad sportuojantys berniukai pritaria tokiai nuomonei dažniau nei mergaitės (1priedas, 79pav.). Daigiau nei pusė (50,96%) nesportuojančių mergaičių taip pat mano, jog sportas tiesiog apsunkina laiko planavimą.

Bendramokslių pagarbą sporto pagalba mano gaunantys 46,15% septintokų ir 31,58% aštuntokų (1priedas, 80pav.). Tuo taip pat tiki ir nesportuojantys jų bendramokslių (1priedas, 81pav.). Nesportuojančios mergaitės yra ta apklaustų mokinių grupė, kuri mano, jog nesportuojantiems mokiniams yra kur kas sunkiau pelnyti bendramokslių simpatijas (1priedas, 82pav.). Mokinių atsakymai apie galimybę dalyvavimu sportinėje veikloje pelnyti mokytojų simpatijas taip pat labai skirtinga (1priedas, 83pav., 84pav.). Mokiniai dažniau rinkosi ne tokį tvirtą teigimą ar neigimą reiškiančius atsakymus. Galima spėti, kad šioje situacijoje tikrai daug lemia ir tai, kaip mokinys sugeba pateikti savo pasiekimus ir sportinėje, ir nesportinėje veikloje. Nesportuojančios mergaitės dažniau nei kitos respondentų grupės mano, kad sportininkai yra mokytojų mėgiami dažnai vien dėl jų pasiekimų sporte (1priedas, 85pav.). Dėl sportinės veiklos santykių su tėvais patiria 28,57% penktokų, net 52,46% šeštokų, 30,77% septintokų ir 39,47% aštuntokų (1priedas, 86pav.). Akivaizdu, kad vyresnėse klasėse, kai vis svarbesni darosi mokymosi pasiekimai, vis daugiau problemų dėl sportinių treniruočių lankymo atsiranda ir su tėvais. Nesportuojantys mokiniai pateikė labai įvairias nuomones, tad vieningos tendencijos tiesiog nėra (1priedas, 87pav.). Aštuntų klasių nesportuojantys mokiniai dažniau rinkosi atsakymus apie tai, kad sportas apsunkina santykius su tėvais. Dėl sporto mokyklų ar būrelių su tėvais dažnai pykstasi sportuojantys berniukai (37,68%) (1priedas, 88pav.). Analizuojant standartinio nuokrypio dydžio pasiskirstymą, galima teigti, kad sudėtingiausia mokiniams buvo įvertinti būtent sporto kaip veiklos įtaką santykiams su kitais mokyklos bendruomenės nariais (1priedas, 4lentelė). Šiose kategorijose ypač atsispindi respondentų nuomonių didelė įvairovė.

3.5. Sportinės veiklos motyvai ir kitos sportuojančių mokinių interesų sritys

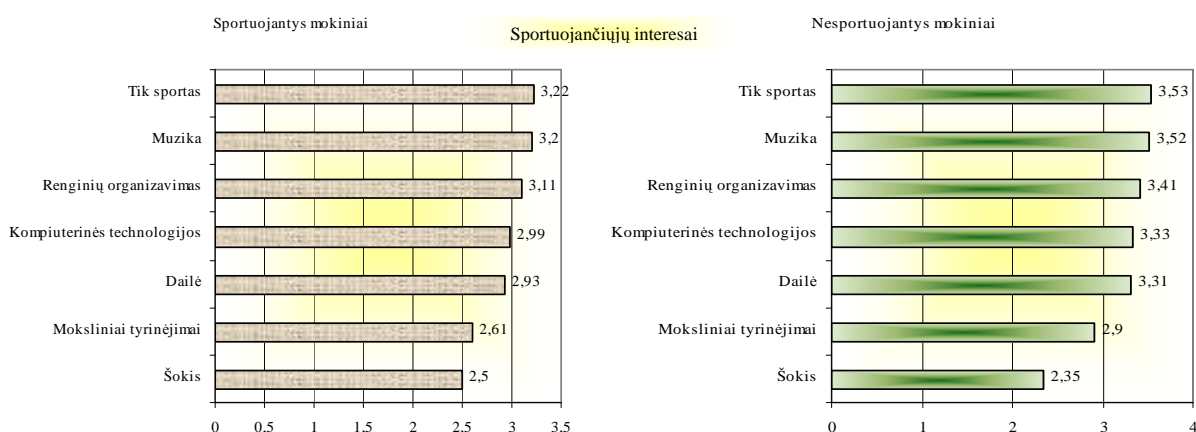

10 pav. Mokinių nuomonė apie veiksnius, skatinančius sportuoti (įverčių reitingas) (N=167, N=258)

Analizuojant įvairius skatinimo sportuoti šaltinius, didelio nuomonių skirtumų nebuvo galima pastebėti (10pav.). Akivaizdu, kad paties mokinio susidomėjimas, siekis būti su tais

bendramoksliais, kurie taip pat turi sportinių siekių, mokytojų, tėvų bei trenerių raginimai yra kone vienodai svarbūs. Nesportuojantys mokiniai mano, kad čia reikšmingiausi visgi paties mokinio interesai, o mažiausiai įtakos turi trenerių nuomonė.

Tokias pat tendencijas galima išžvelgti ir procentinėje duomenų išraiškoje. Tai, kad sportinei veiklai būtinai reikalingas paties mokinio susidomėjimas, įsitikinę 62,87% sportuojančių ir 37,98% nesportuojančių respondentų (1priedas, 89pav., 90pav.). Paties mokinio susidomėjimą akcentuoja net 64,42% nesportuojančių mergaičių (1priedas, 91pav.). Tėvų, mokytojų nuomonė aktuali atrodo nesportuojantiems penktokams (41,46%) ir šeštokams (29,11%) (1priedas, 92 pav.). Vadinasi, jaunesniems mokiniams itin svarbus mokytojų ir tėvų palaikymas. Nesportuojantys berniukai ir mergaitės tėvų bei mokytojų skatinimus mano esant svarbesniais nei kad jie reikšmingi atrodo patiems sportininkams (1priedas, 93pav.). Sportuojantiems mokiniams kur kas labiau rūpi gauti bendramokslių palaikymą, ypač šis faktorius svarbus darosi vyresnėse klasėse (1priedas, 94pav.). Siekis būti su draugais atrodo svarbus ir nesportuojantiems respondentams (1priedas, 95pav.), tačiau ne toks, kaip sportuojantiems berniukams ir mergaitėms (1priedas, 96pav.). Berniukai (52,17% sporto mokyklas lankančių ir 35,06% kitokia veikla besidominčių) labiau akcentuoja bendramokslių reikšmingumą pasitenkinimui sportine veikla. Treneriai ir jų nuomonė apie mokinio sportines galimybes taip pat reikšmingesnė jau sportuojantiems respondentams (1priedas, 97pav.). 40,13% jų teigia, kad trenerių įtaka didžiulė. Tą patvirtinti gali 29,07% nesportuojančių respondentų (1priedas, 98pav.). Visgi trenerių nuomone labiau pasitiki sportuojantys berniukai (63,77%) (1priedas, 99pav.).

11 pav. Mokinių nuomonė apie sportuojančių mokinių interesus (įverčių reitingas)
(N=167, N=258)

Ir sportuojantys, ir nesportuojantys 5-8 klasių mokiniai mano, kad visgi pats stipriausias sportininkų interesus yra būtent sportinė veikla (11 pav.). Mokiniai įsitikinę, kad sportininkai šia

veikla dažnai apsiriboja, nebesidomi kitomis jų bendramoksliais aktualiomis sritimis.

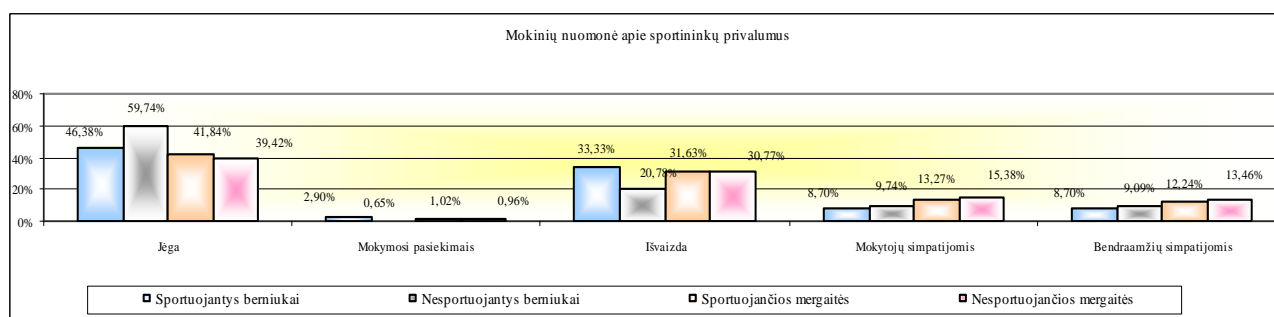
Respondentų nuomone, sporto mokyklas ar būrelius lankantys mokiniai tiesiog per mažai dėmesio skiria šokiui, moksliniams tyrinėjimams, dailei, tačiau jiems vis dar pakankamai įdomi muzika, renginių organizavimas. Šios sritys sietinos su sportuojantiems mokiniams priskirtinu ekstravertiškumu ir jų socialiniais vaidmenimis, atspindintiems polinkį atsidurti dėmesio centre.

Sportuojantys mokiniai ir kitokia veikla besidomintys jų bendraklasiai dažniausiai sutinka, kad sportuojantys mokiniai tiesiog daugiausia dėmesio skiria sportui ir niekam kitam (41,92% ir 39,1%) (1priedas, 100pav., 101pav.). Mergaitės (41,84% sportuojančių ir 53,85% nesportuojančių) tokiu interesų siaurumu įsitikinusios labiau nei berniukai (1priedas, 102pav.). Dėl domėjimosi kompiuteriais mokiniai negalėjo išreikšti tvirtos nuomonės: visų tyrime dalyvavusių klasių mokiniai dažniau rinkosi atsakymus „gal taip“ ir „gal ne“ (1priedas, 103pav., 104pav.). Visgi apklausoje dalyvavusioms mergaitėms (26,53% ir 42,31%) atrodo, kad sportininkai negali nesidomėti kompiuteriais ir technologijomis, kas visgi yra bendros kultūros dalis (1priedas, 105 pav.). Renginių organizavimas yra ta sritis, kurios svarbą sportininkams pripažino 26,95% sporto mokyklas lankančių ir 25, 19% kitokia veikla besidominčių mokinių (1priedas, 106pav., 107pav.). Tyrimo duomenis apibendrinus lyties požiūriu, paaiškėjo, kad sportininkų indėlių į renginių mokykloje organizavimą patvirtina sportuojantys ir nesportuojantys berniukai (21,74% ir 37,66%), šiek tiek mažiau šis teiginys aktualus atrodė sportuojančioms mergaitėms (34,69%), o tarp nesportuojančių mergaičių tokių buvo vos 2,88% (1priedas, 108pav.). Daile labiausiai domisi ir tokį sportuojančių mokinių interesą patvirtina septintų klasių mokiniai (1priedas, 109pav.). Nesportuojančių mokinių nuomonė pakankamai įvairi. Apibendrinus ją paaiškėjo, kad 20,16% šios grupės respondentai mano, kad sportininkai gali domėtis net ir daile (1priedas, 110pav.). Įdomu ir tai, kad berniukai dažniau nei mergaitės akcentuoja sportininkų interesus, susijusius su daile (1priedas, 111pav.). Muzika taip pat turėtų bendras šio amžiaus mokinių interesus. Tyrimo metu paaiškėjo, kad apie ketvirtadalį visų klasių sportuojančių ir nesportuojančių respondentų teigia, jog muzika yra visai realus sportininkų pomėgis (1priedas, 112 pav., 113pav.). Ši sritis pakankamai aktuali sportininkams atrodė pusei nesportuojančių mergaičių (1priedas, 114pav.). To mokiniai negalėjo pasakyti apie domėjimąsi moksliniais tyrinėjimais. Vyresnių klasių sportuojantiems mokiniams atrodo, kad sportas itin dažnai išstumia tokia sudėtingą veiklą kaip moksliniai tyrinėjimai (1priedas, 115pav.). Tokį atsakymą pasirinko net 55,76% aštuntokų. Tarp nesportuojančių mokinių didžiausi kritikai yra penktokai: 30,49% neigia tokį sportininkų interesą, o 39,92% pripažįsta, kad tai tiesiog mažai tikėtina (1priedas, 116pav.). Paaiškėjo, kad moksliniai tyrinėjimai ir sportas nesusiejami dažniau atrodo mergaitėms (1priedas, 117pav.). Šiuos tyrimo duomenis galima sieti sportininkų mokymosi pasiekimų vertinimu. Šokis, nors ir pakankamai judri ir susijusi su sportu veikla, taip

pat neatrodo reikalinga sportininkams (1priedas, 118pav., 119pav.). Tokia nuomonė buvo stipriausiai išreikšta berniukų (53,62% sportuojančių ir 35,06% nesportuojančių) (1priedas, 120pav.). Vertindami sportuojančių mokinių interesus ir sportuojantys, ir nesportuojantys mokiniai pateikė pakankamai įvairias nuomones, tačiau bendros vertinimo tendencijos išlieka pakankamai panašios (1priedas, 5lentelė).

3.6. Požiūris į sportuojančius mokinius bei jų vertinimui aktualiausias asmenybės savybės

Tyrimo metu siekta išaiškinti ir tuos sportuojančių mokinių asmenybės savybes, kurios tampa svarbiomis, apibūdinant jų socialinius vaidmenis mokyklos bendruomenėje, o gal net sąlygoja jų tam tikrą raišką ir vertinimą.

12 pav. Mokinių nuomonė apie sportuojančių mokinių privalumus

(N=69 N=154, N=98, N=104)

Apklausus 5-8 klasių mokinius, paaiškėjo, kad sportuojantys mokiniai yra lyginami su savo bendramoksliais. Tyrimo dalyviai mano, jog sportininkų išskirtinumas gali būti siejamas būtent su jų veiklos sąlygojamais ypatumais (12pav.). Labiausiai pastebimas sportuojančių mokinių pranašumas – jėga. Tokia yra net 46,38% sportuojančių ir 59,74% kitokia veikla besidominčių berniukų nuomonė. Akivaizdu, kad nesportuojantiems berniukams šis faktorius yra aktualiausias ir didžiausias jų pastebimas skirtumas. Mergaitėms ši sportininkų išskirtinybė atrodo mažiau pastebima. Standartinio nuokrypio kaip dydžio analizė taip pat atskleidžia didelę mokinių nuomonių įvairovę, kas visgi verčia abejoti respondentų nuomonės vieningumu (1priedas, 12 lentelė). Kitas dalykas, kuris išskiria sportininkus iš bendraamžių tarpo – išvaizda. Galima spėti, kad mokiniams sportinė veikla atrodo tiesiogiai susijusi su išvaizdos privalumais. Anot M. Barkauskaitės (2001), išvaizda dažnai tampa simpatijų ar antipatijų priežastimi, ji labai svarbi formuojant pirminius nuomonės apie asmenį kontūrus. Dalis mokinių sportininkų privalumais laiko ir mokytojų bei bendramokslų simpatijas. Itin mažai mokinių, kurie mano, jog sportuojantys mokiniai yra pajėgūs išsiskirti ir savo mokymosi pasiekimais: tik 2,4%

sportuojančių ir 0,39% nesportuojančių mokinių (1priedas, 54pav., 55pav.).

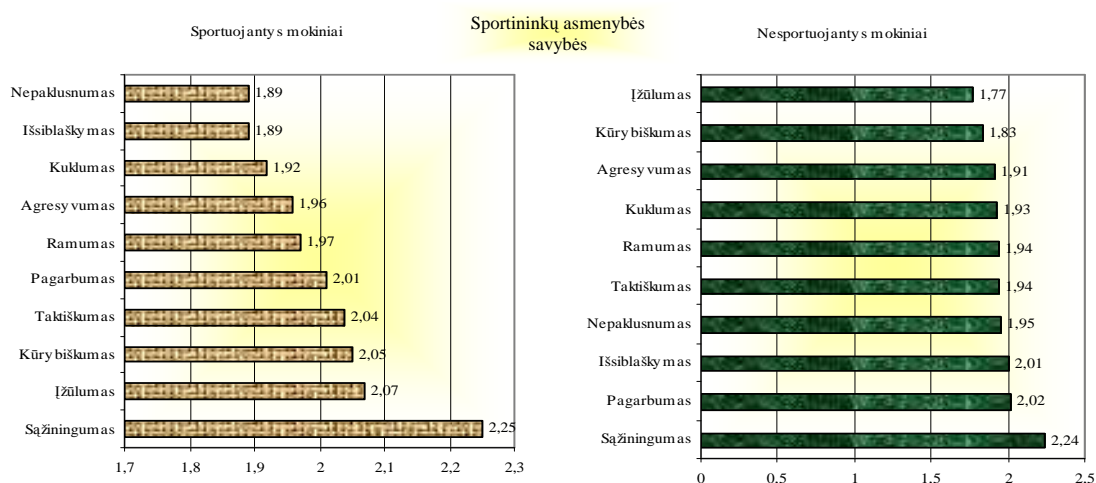
Šiuos duomenis patvirtina ir mokinių atsakymai į klausimus apie sportuojančių mokinių silpnąsias puses. Tikrai nedidelė respondentų dalis teigia, kad sportininkai galėtų blogai jaustis dėl jėgos, išvaizdos ar mokyklos bendruomenės narių simpatijų trūkumo (1priedas, 56pav., 57pav.). Tačiau mokymosi pasiekimai problematiški atrodo net 64,42% respondentų (žr. 1priedą, 58pav.). Kritiškiausiai sportininkų mokymosi rezultatus vertina ir sportuojantys, ir nesportuojantys jaunesnių klasių mokiniai. Tai tikrai sudėtinga vertinant sportuojančių mokinių savivaizdžio tendencijas. Mokinių nuomonės įvairovė atskleidžia tam tikrą respondentų susiskirstymą (1priedas, 13lentelė). Galima spėti, kad sportuojantys mokiniai pakankamai anksti susitaiko su tuo, jog sportinė veikla ir aukšti mokymosi pasiekimai yra nesuderinami.

Sportuojančių mokinių socialinius vaidmenis didele dalimi lemia ir suvokiamas jų vertinimas. Šis tyrimas padėjo išaiškinti ir tai, kaip sportuojantys mokiniai yra vertinami kitų mokyklos bendruomenės narių ir tai, koks jų savęs vertinimas yra pastebimas. Sportuojantys mokiniai, apibūdinami mokytojų nuomonę apie sportininkus dažniau rinkosi vertinimo kategoriją „Gerai“ (1priedas, 121pav.). Taip mano 53,29% sportuojančių respondentų. Tai, kad sportininkai yra itin gerbiami ir palaikomi, mano 29,94%, o nepatenkinamą vertinimą išvelgė 16,77% 5-8 klasėse besimokančių sportininkų. Vadinasi, toli gražu ne visi sportuojantys mokiniai yra laikomi tinkamai adaptavęsi mokyklos bendruomenėje. 23,21% nesportuojančių mokinių nuomone, tokių nepatenkinamai mokytojų vertinamų sportininkų yra gerokai daugiau (1priedas, 122pav.). Nesportuojantys jaunesnių klasių mokiniai rečiau išvelgia priežastis, dėl kurių mokytojai galėtų reikšti nepasitenkinimą sportuojančiais mokiniais. Sudėtinga šios mokinių grupės situacija laiko 39,13% septintokų ir 21,57% aštuntokų. Mergaitės mano, jog sportininkais mokytojai tikrai žavisi retai (1priedas, 123pav.).

Sportuojantiems mokiniams atrodo, kad svarbiau įvardinti bendramokslių neigiamas nuostatas. Net 42,24% sportuojančių penktokų mano, jog sportininkai sulaukia neigiamo bendraamžių vertinimo (1priedas, 124pav.). Nesportuojantys mokiniai tokių neigiamų nuostatų išvelgia kur kas mažiau: tokia yra tik 21,71% nesportuojančių mokinių nuomonė (1priedas, 125pav.). Tai, kad sportininkai sulaukia neigiamo bendramokslių vertinimo dažniau tvirtino berniukai (34,78% sportuojančių ir 27,27% nesportuojančių) (1priedas, 126pav.).

Visų tyrime dalyvavusių klasių mokiniai mano, jog sportininkams būdingas pakankamai aukštas savęs vertinimas. Nepatenkinamai savęs vertinančius sportininkus pastebi 4,76% sporto mokyklas ar sportinius būrelius lankančių penktokų, 18,03% šeštokų, 23,08% septintokų, 23,68% aštuntokų (1priedas, 127pav.). Akivaizdu, kad vyresnėse klasėse gali būti ir daugiau sportuojančių mokinių, kurie nepatenkinti savo sugebėjimais. Nesportuojantys mokiniai priešingai nei jų sportuojantys bendraamžiai mano, jog sportuojantys mokiniai savimi pasitiki, o

nepatenkinamą savęs vertinimą įvardija vos 13,95% šios grupės respondentų (1priedas, 128 pav.). Nepatenkinamo savęs vertinimo atvejus dažniau išvelgia mergaitės (1priedas, 129pav.). paprastai mergaitės laikomos empatiškesnėmis, todėl ši jų nuomonių tendencija tikrai įdomi.

13 pav. Mokinių nuomonė apie sportuojančių mokinių asmenybės savybes (N=167, N=258)

Apibendrinus tyrimo rezultatus buvo susisteminti ir tie tyrimo duomenys, kurie apibūdina respondentų nuomonę apie sportininkų asmenybės savybes. Paaiškėjo, kad sportuojantys mokiniai mano, jog jų bendramoksliams sportininkams labiausiai būdingas sąžiningumas, įžūlumas, kūrybiškumas ir taktiškumas (13pav.). Įdomu tai, kad tarp pakankamai aukštą asmenybės moralinį lygį liudijančių savybių viena ryškiausių laikoma ir tokia savybė kaip įžūlumas. Ypač todėl, kad žemiausiose reitingo pozicijose įvardijamas sportininkų nepaklusnumas, išsiblaškymas. Nesportuojantys mokiniai mano, jog sportininkai dažniausiai būna sąžiningi, pagarbūs, tačiau kartu ir šiek tiek išsiblaškę. Įžūliais, kūrybiškais ir agresyviais jie laikomi rečiausiai. Šie tyrimo duomenys paneigia daugelio autorių nuomonę apie sportininkams būdingą agresyvumą ne tik sportinėje veikloje, bet ir socialiniuose santykiuose.

Sąžiningumas kaip sportininkų asmenybės savybė dažniausiai yra pastebima sportuojančių septintokų ir aštuntokų (57,69% ir 60,53%) (1priedas, 130pav.). Jaunesnių klasių mokiniams ši savybė atrodo ne tokia reikšminga. Tokį pat dėsningumą galima išvelgti ir nesportuojančių mokinių nuomonių pasiskirstyme (1priedas, 131pav.). Sportininkų sąžiningumas itin ryškus atrodė mergaitėms, o berniukai linkę dažniau teigti, kad tokia savybė nėra sietina su sportininkų asmenybe ar suabejoti jos reikšmingumu jų asmenybės apibūdinime (1priedas, 132pav.). Tuo, kad sportininkams būdingas taktiškumas įsitikinę 32,93% sportuojančių ir 39,53% nesportuojančių mokinių (1priedas, 133pav., 134pav.). Tačiau panaši mokinių dalis teigia, kad taktiškumas sportininkų elgesyje tikrai nepastebimas (atitinkamai 27,54% ir 22,09%). Tyrime

dalyvavusios mergaitės linkusios dažniau sportininkus apibūdinti kaip taktiškus asmenis (1priedas, 135pav.).

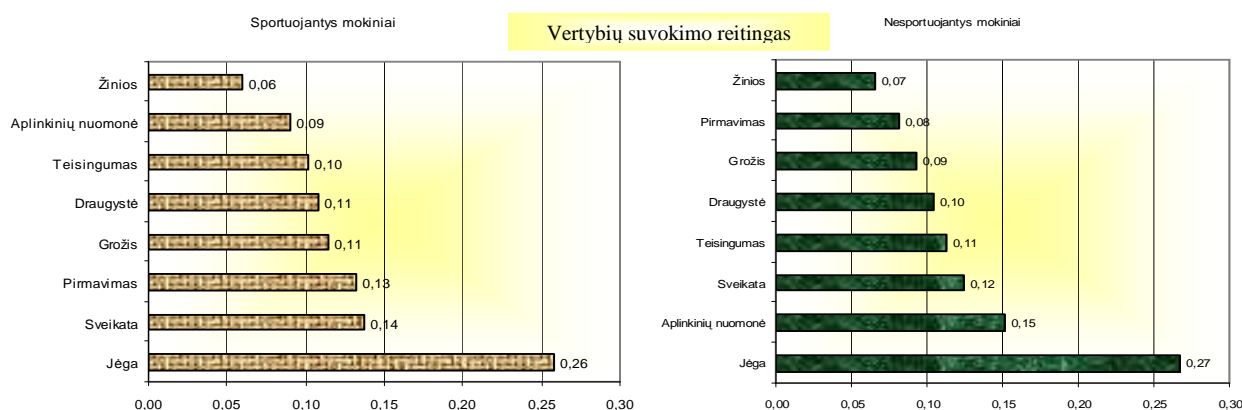
Ramumas yra ta savybė, apie kurią ir sportuojantys ir nesportuojantys mokiniai dažniausiai kalba kaip apie mažai būdingą 5-8 klasėse besimokantiems sportininkams (1priedas, 136pav., 137pav.). Šiuo aspektu visų klasių nuomonė pakankamai vieninga. Itin aktyviais sportininkus mano esant tyrime dalyvavusios mergaitės (70,41% sportuojančių ir 79,81% nesportuojančių) (1priedas, 138pav.). Tyrime dalyvavę mokiniai mano, jog sportininkams retai kada būdingas ir kuklumas. Tokios asmenybės pasireiškimų nepastebi 55,09% sportuojančių ir 50,39% nesportuojančių respondentų (1priedas, 145pav., 146pav.). Ypatingai neįtikėtinas toks reiškinys nesportuojančioms mergaitėms (70,19%) (1priedas, 147pav.).

Sportininkų kūrybiškumas yra ta savybė, kurią sau dažniau priskiria sportuojantys mokiniai (29,34%) (1priedas, 142pav.). Tarp nesportuojančių jų bendramokslių daugiau tokių (45,35%), kurie nemano, kad taip galima nusakyti sportininkų asmenybę (1priedas, 143pav.). Šiai nuomonei pagrįsti reikšmingiausias būtent sportavimo faktas, o ne respondentų lytis (1priedas, 144pav.). Patys sportuojantys mokiniai dažnai tvirtino ir tai, kad sportininkams mažai būdingas agresyvumas (1priedas, 151pav.). Tai mažiausiai tikėtina atrodė septintokams (7,69%). Nesportuojantys mokiniai teigia priešingai: 37,60% kaip tik taip nusako sportininkų bendravimo būdą. Vyresnių klasių mokiniai sportininkų agresyvumą identifikuoja dažniau (1priedas, 152pav.). Sportininkai kaip agresyvios asmenybės dažniausiai yra suvokiamos nesportuojančių berniukų (32,47%) ir sportuojančių mergaičių (35,71%) (1priedas, 153pav.). Be to, sportuojantys mokiniai save mano esant drausmingesniais nei tai galėtų patvirtinti kitokia veikla besidomintys bendramoksliai (1priedas, 157pav., 158pav.). Tai, kad nepaklusnumas nėra ryški sportininkų asmenybės savybė tvirtina 44,91% sportuojančių mokinių. Vyresnių klasių mokiniai tokią nuomonę išsakė dažniau nei nesportuojantys. Tuo tarpu, nesportuojantys mokiniai, ypač jaunesnių klasių, mano, jog kaip tik sportuojantys jų bendramoksliai yra linkę pažeidinėti drausmę. Šis nuomonių skirtumas išryškėja ir analizuojant berniukų ir mergaičių atsakymus: nepaklusnumą įžvelgia 26,09% sportuojančių berniukų, 32,47% nesportuojančių jų bendramokslių bei 25,51% sportinius užsiėmimus lankančių, 30,77% kitokiai veiklai laiką skiriančių mergaičių (1priedas, 159pav.).

Didelė mokinių dalis mano, jog viena iš reikšmingų sportininkų asmenybę nusakančių kategorijų yra pagarbumas. Tai viena iš tų savybių, kuri akcentuojama sportiniame ugdyje. Jis ypač ryškus atrodo sportuojantiems ir nesportuojantiems aštuntokams (55,26% ir 49,02%) (1priedas, 139pav., 140pav.). Analizuojant tyrimo duomenis lyties požiūriu, paaiškėjo, kad sportininkų pagarbumu dažniau abejoja mergaitės (45,92% sportine veikla besidominčių ir 49,04% kitokių interesų turinčiųjų) (1priedas, 141pav.).

Sportininkų įžūlumumas yra ta asmenybės savybė, apie kurią sportuojantys mokiniai turi pakankamai įvairią nuomonę (1priedas, 6lentelė). Šiek tiek daugiau nei po trečdalį tyrime dalyvavusių sporto mokyklas ar būrelius lankančių mokinių pasirinko visus galimus atsakymų variantus (žr. 1priedą, 148pav.). Nesportuojantys mokiniai dažniau reiškė abejonę (43,80%) (1priedas, 149pav.). Lygiai tiek pat reikšmingas sportavimo faktas ir analizuojant tyrimo duomenis pagal lyties faktorių (1priedas, 150pav.). Tokia pat įvairi yra ir mokinių nuomonė apie sportininkų išsiblaškimą (1priedas, 154pav., 155pav.). Išsiblaškimas kaip sportininkų asmenybės savybė mažiausiai ryški atrodo sportuojantiems šeštų klasių mokiniams (50,82%). O dažniausiai ją išvelgia sportuojantys aštuntų klasių mokiniai (36,84%). Iš nesportuojančių mokinių išsiblaškimą itin aktyviai neigė septintokai, o tokios savybės ryškumą vėlgi patvirtino 37,25% aštuntokų. Apie išsiblaškimą dažniau minima berniukų (20,92% sportine ir 26,62% kitokia veikla besidominčiųjų) atsakymuose (1priedas, 156pav.).

3.7. Sportuojančių mokinių vertybių sistemos suvokimas

14 pav. Mokinių nuomonių apie sportuojančiųjų vertybių sistemą raiška (įverčių reitingas) (N=167, N=258)

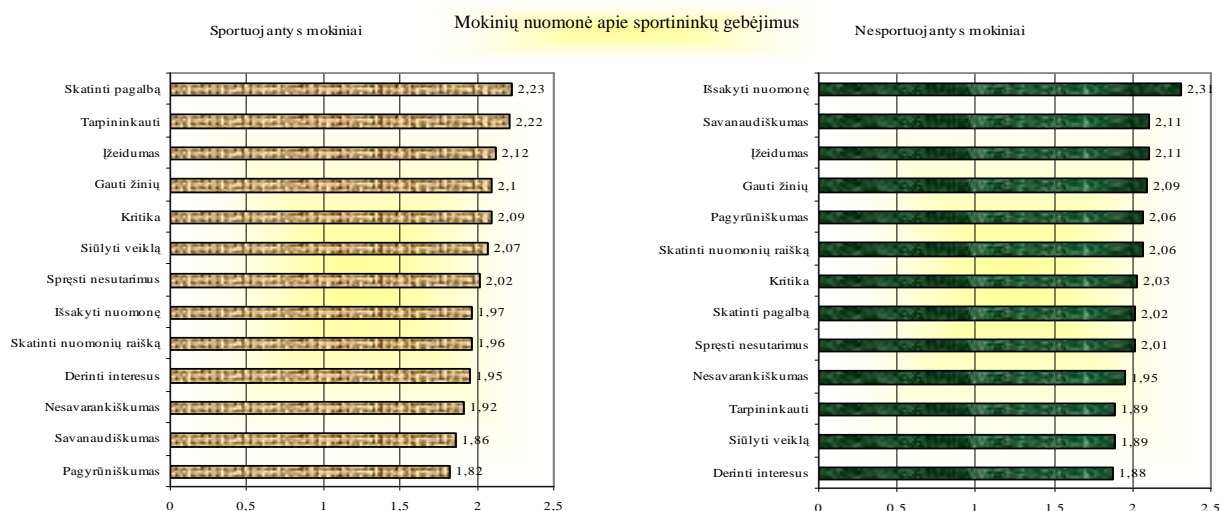
Šis tyrimas buvo organizuotas ir remiantis mokslininkų teiginiais apie mokinių socialinių vaidmenų ir socialinio statuso priklausomybę nuo demonstruojamos vertybių sistemos

(Malinauskas, 2002, Kučinskas, Kučinskienė, 2000). Apklausus Jurbarko miesto mokyklų 5-8 klasių mokinius, paaiškėjo, kad sportuojantys respondentai labiausiai akcentuoja tokias sportuojančiųjų vertybes kaip jėga, sveikata ir pirmavimas (14pav.). Sportuojantys mokiniai taip pat teigia, jog sportininkai mažiausiai reikšmės teikia žinioms, aplinkinių nuomonei ir teisingumui. Nesportuojantys mokiniai pastebi, jog sportininkai iš tikrųjų daugiausia vertina jėgą, elgiasi taip, lyg aplinkiniai nuolat juos stebėtų, daug kalba apie sveiką gyvenseną. Tačiau žemiausiose pozicijose vertybių reitinge atsiduria tokios vertybės kaip žinios, grožis ir pirmavimas. Taigi sportuojantys ir nesportuojantys mokiniai pateikia pakankamai kontrastingas nuomones. Ši teiginį pagrindžia ir standartinio nuokrypio kaip statistinio dydžio analizė (1priedas, 7lentelė).

Sportuojantiems septintų klasių mokiniams atrodo, kad sportininkų vertybių sistemoje reikšmingiausią vietą užima aplinkinių nuomonė (19,23%) (1priedas, 186 pav.). Didelė dalis sportuojančių šeštokų (14,75%) sportininkams priskiria ypatingą draugystės vertinimą. Pirmavimas kaip vertybė atrodo ryškiausias aštuntokams (15,75%). Nesportuojantys aštuntokai sureiškina sportininkų teisingumo siekį (21,57%). Grožis kaip sportininkų vertybė buvo pakankamai dažnai minimas penktokų (10,98%) (1priedas, 187pav.). Sportuojantiems berniukams atrodė svarbu paminėti tokias sportininkų vertybes kaip aplinkinių nuomonė, grožis ir sveikata (1priedas, 188pav.). Sportuojančios mergaitės dažniau rinkosi atsakymus apie sveikatos, grožio ir pirmavimo vertinimą. Nesportuojantiems berniukams ir mergaitėms šios vertybės taip pat atrodė ryškios jų klasės sportininkų elgesyje.

3.8. Sportuojančių mokinių socialinių įgūdžių ir elgesio vertinimas

15 pav. Mokinių nuomonių apie sportuojančių mokinių gebėjimus raiška (įverčių reitingas)

(N=167, N=258)

Tyrimo metu pavyko surinkti duomenis ir apie tas sportuojančių mokinių elgesio apraiškas, kurios gali būti vertinamos kaip socialinių įgūdžių išlavėjimo atspindys (15pav.). Paaiškėjo, kad sportuojantys mokiniai itin sureikškina tokius sportininkų gebėjimus kaip tarpusavio pagalbos skatinimas, tarpininkavimas. Jie taip pat mano, jog sportininkų elgesyje ryškios ir tokios neadaptavyvus elgesio apraiškos kaip perdėtas įžeidumas, kritikavimas. Sportininkų jie nelaiko savanaudžiais ir perdėtai pagyrūniškais. Nesportuojančių mokinių nuomonės reitinge atsispindi kiek kitokie sportuojančiųjų sugebėjimai: gebėjimas reikšti nuomonę, sąžiningumas, įžeidumas. Nesportuojantys mokiniai mano, jog prasčiausiai sportininkams sekasi siūlyti veiklą ar derinti grupės interesus. Taigi jie sumenkina sportininkų kaip lyderių vaidmenį. Tačiau standartinio nuokrypio kaip dydžio analizė taip pat atskleidžia didelę mokinių nuomonių įvairovę, kas visgi verčia abejoti respondentų nuomonės vieningumu (1priedas, 11 lentelę).

Tuo, kad sportuojantys mokiniai geba pasiūlyti įdomią veiklą, labiausiai netiki sportuojantys jaunesnių klasių mokiniai (38,10% ir 37,70%) (1priedas, 189pav.). Iš nesportuojančių respondentų, kritiškiau šį sugebėjimą vertino septintų ir aštuntų klasių mokiniai (1priedas, 190pav.). Jiems prieštarautų sportuojantys (43,38%), o pritartų kitokia veikla besidomintys berniukai (54,55%) (1priedas, 191pav.). Gebėjimą gauti žinių pastebi 32,34% sportuojančiųjų ir 37,98% nesportuojančiųjų (1priedas, 192pav., 193pav.). Mergaitės šį sportininkų socialinį įgūdį vertina kritiškiau (1priedas, 194pav.). Daugelis sportuojančių mokinių mano, jog sportininkų gebėjimas rasti bendrą ir visą grupę tenkinantį sprendimą pasireiškia itin retai (1priedas, 195pav.). O net 52,17% nesportuojančių septintokų kaip tik už tai vertina savo klasės sportininkus (1priedas, 196pav.). Nepatenkinti šios mokinių grupės tarpininkavimo įgūdžiais, pasirodo, yra nesportuojantys berniukai (1priedas, 197pav.). Ir sportuojantys, ir nesportuojantys mokiniai panašiai vertina sportininkų gebėjimą atvirai reikšti savo nuomonę apie įvairius grupės santykių aspektus (1priedas, 198pav., 199pav.). Nesportuojančios mergaitės dažniausiai vertina sportininkus kaip dažnai besiiimančius tarpininko vaidmens (1priedas, 200pav.). Sportininkų siekis padėti sudėtingose situacijose yra atpažįstamas 35,53% sportuojančiųjų ir panašios dalies – 36,82% nesportuojančių (1priedas, 201pav., 202pav.). Šiam socialiniam gebėjimui daugiausia įtakos turi pats sportavimo faktas, o ne lytis (1priedas, 203pav.). Sportuojančių mokinių gebėjimą spręsti nesutarimus apklausti Jurbarko miesto mokiniai taip pat vertino įvairiai. Sportuojančiųjų grupėje šį gebėjimą dažniausiai minėjo šeštokai (44,26%) ir aštuntokai (42,11%) (1priedas, 204pav.). Nesportuojantys mokiniai dažniau rinkosi ne tokio tvirto teigimo atsakymą (1priedas, 205pav.). Apibendrinus tyrimo duomenis lyties požiūriu, paaiškėjo, kad mergaitės gebėjimus spręsti nesutarimus grupėje pastebi dažniau

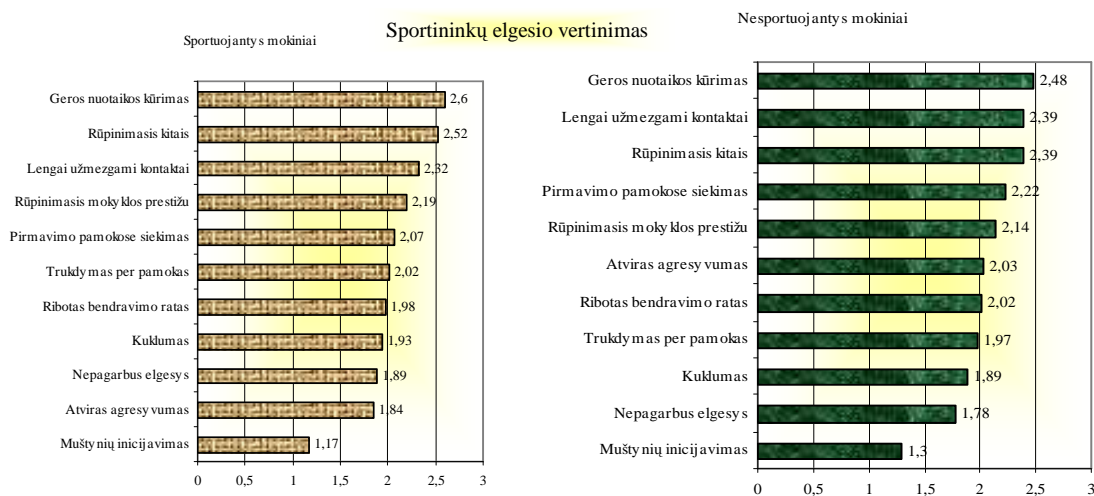
nei berniukai (1priedas, 206pav.). Nuomonių raiška pasirodė esantis sudėtingas reiškinys, kurį ir sportuojantys ir nesportuojantys mokiniai buvo linkę vertinti atsargiau (1priedas, 207pav., 208pav.). Sportuojančiųjų respondentų grupėje palankesnis buvo jaunesniųjų klasių mokinių vertinimas, o nesportuojančiųjų – priešingai: šis gebėjimas labiau aktualizuojamas vyresniųjų klasių mokinių. Ir vertinant sportininkų gebėjimą skatinti nuomonių raišką palankesnė buvo mergaičių (sportuojančių 29,59% ir nesportuojančių 37,50%) nuomonė (1priedas, 209pav.). Didesnė mokinių dalis tvirtino, jog sportininkams sudėtinga surasti bendrus, visus grupės narius tenkinančius sprendimus (1priedas, 210pav., 211pav.). Ypač tokiu sportininkų gebėjimu suabejojo tyrime dalyvavę berniukai (33,33%, 43,51%) (1priedas, 212pav.).

Tyrimo metu surinkti duomenys ir ne apie tokias adaptyvias elgesio formas ir savybes kaip polinkis kritikuoti, perdėtas įžeidimas. Paaiškėjo, kad sportuojantys penktokai ir šeštokai labiau nepatenkinti sportininkų kritika nei vyresnieji jų bendramoksliai (1priedas, 213pav.). Ši tendencija ryški ir nesportuojančių mokinių atsakymuose (1priedas, 214pav.). Tačiau šioje respondentų grupėje net 39,92% atsakinėjusių į anketos klausimus teigia, jog sportininkai itin dažnai imasi nepageidaujamo kritiko vaidmens. Analizuojant tyrimo duomenis lyties požiūriu, paaiškėjo, kad berniukai ir sportuojančios mergaitės itin dažnai mini kritikavimą kaip sportininkams būdingą elgesį, o tarp nesportuojančių mergaičių tokių yra tik 15,38% (1priedas, 215pav.). Panašiai tyrimo respondentai įvertino ir sportuojančių mokinių įžeidimą (1priedas, 216pav., 217pav.). Tokį perdėtą rūpinimąsi savo savimeile pastebėjo 44,93% sportuojančių ir 36,36% kitokia veikla besidominčių berniukų bei atitinkamai 29,59% ir 38,46% mergaičių (žr. 1priedą, 218pav.).

Nesportuojantys mokiniai mano, jog jų klasės sportininkai yra linkę nuolat prašyti pagalbos atlikti mokyklinės užduotis (1priedas, 219pav., 220pav.). Savarankiškesniais sportininkus laiko berniukai, ypač sportuojantys (1priedas, 221pav.). Jaunesniųjų klasių sportuojantys mokiniai mano, jog sportininkai itin retai kalba apie savo pasiekimus, nors nesportuojantys mokiniai tokiai nuomonei dažnai prieštarauja (1priedas, 222pav., 223pav.). Įdomu ir tai, kad kuklesniais sportininkus visgi laiko berniukai (1priedas, 224pav.). Polinkį į nekuklų savo pasiekimų vertinimą apibūdinti sunkiausiai sekėsi būtent sportuojantiems mokiniams (žr. 1priedą, 8lentelę). Polinkį sureikšminti tik savo laimėjimus linkę priminti 26,35% sportuojančių mokinių ir gerokai daugiau – 36,69%- nesportuojančių jų bendramokslių (1priedas, 225pav., 226pav.). Tokį neadaptyvų elgesį pastebėjo 15,94% sportuojančių ir 36,36% nesportuojančių berniukų bei atitinkamai 29,59% ir 38,46% mergaičių. Pastarųjų nuomonė itin įvairi, todėl sunku išvelgti vieningas nuostatas (1priedas, 227pav.).

Sportininkų elgesio vertinime sportuojantys Jurbarko miesto 5-8 klasių mokiniai reikšmingiausiomis laiko tokias kategorijas kaip geros nuotaikos kūrimas, rūpinimasis

bendramoksliais ir lengvas kontaktų užmezgimas (16pav.). Įdomu tai, kad ši respondentų grupė itin retai mini tokias neadaptyvias elgesio apraiškas kaip nepagarba aplinkiniams, atviras agresyvumas ir muštynių inicijavimas. Vadinasi, net jei ankstesni tyrimo duomenys liudija apie kai kurias neigiamas ir su jėgos kultu susijusias sportininkų savybes bei socialinius vaidmenis, apibendrintame sportininkų vertinime ir vaizdinyje sportuojantys mokiniai tokiems reiškiniams teikia mažiau svarbos. Nesportuojantys mokiniai sportuojančius bendramokslis labiausiai vertina už palankios atmosferos grupėje kūrimą, lengvai užmezgamą draugystę bei rūpinimąsi savo klasės draugais. Tačiau atvirai demonstruojamas agresyvumas, pirmavimo siekimas ir siekis atkreipti į save dėmesį taip pat nėra paskutinėse šių savybių reitingo pozicijose. Ne visi mokiniai mano, jog sportininkai pasižymi kuklumu ir pagarba aplinkiniams.

16 pav. Mokinių nuomonių apie sportuojančiųjų elgesį raiška

(įverčių reitings)(N=167, N=258)

Sportuojantys mokiniai savo sportavimo rezultatus dažnai sieja su mokyklos prestižu (48,50%) (1priedas, 160pav.). Nors nesportuojantiems bendramoksliams tokia jų orientacija atrodo retesnis reiškinys (28,68%) (1priedas, 161pav.). Analizuojant tyrimo duomenis lyties požiūriu, paaiškėjo, kad pastangas garsinti mokyklą mažiausiai akcentuoja nesportuojantys berniukai (33,12%) (1priedas, 162pav.). Sportuojantiems respondentams taip pat atrodo, kad sportininkai kaip socialinė mokyklos bendruomenės grupė nepabrėžia savo laimėjimų svarbos, o jų nesportuojantys bendramoksliai mano visiškai kitaip (1priedas, 163pav., 164pav.). Tokiu kukliu dalyvavimo varžybose pasiekimu atvirai abejoja mergaitės, ypač nelankančios sportinių užsėmimų (1priedas, 165 pav.). Polinkį savo bendravimo ratą apriboti tik sportuojančiais mokiniais abi respondentų grupės vertino panašiai (1priedas, 166pav., 167pav.). Vyresnių klasių mokiniai tokį dėsningumą neigia dažniau nei jaunesni jų mokyklos mokiniai. Tokiu sportininkų ribotumu nepatenkinti 15,94% sportuojančių ir 32,47% nesportuojančių berniukų bei atitinkamai

38,78% ir 17,31% mergaičių (1priedas, 168pav.). Ir sportuojantys, ir nesportuojantys mokiniai mano, jog labai ryškus yra sportininkų gebėjimas lengvai užmegzti draugiškus santykius (56,29% ir 52,71%) (1priedas, 169pav., 170pav.). Tai, kad šis reiškinys visgi nėra toks apibendrinantis sportininkų socialinius vaidmenis, atrodo 28,99% sportuojančių berniukų ir net 39,42% kitokia veikla besidominčių mergaičių (1priedas, 171pav.).

Sportuojantys mokiniai tvirtino, jog sportininkams svarbūs ir mokymosi pasiekimai, leidžiantys jiems susikurti pirmavimo santykius ne tik laisvalaikio, bendravimo, bet ir mokymosi aplinkoje (1priedas, 172pav.). Tačiau toks elgesys ar pastangos nesportuojančių jų bendramokslių yra minimos gerokai rečiau (25,58%) (1priedas, 173pav.). Tik mergaitės, ypač nesportuojančios, mano, jog toks siekis sportininkų elgesyje yra tikrai atpažįstamas (1priedas, 174pav.).

Anksčiau pateiktus tyrimo duomenis patvirtina ir mokinių atsakymai apie sportininkų gebėjimą linksminti kitus mokinius: tokį sportininkų vaidmenį labiausiai pastebi 59,28% sportuojančių ir 63,57% kitokia veikla besidominčių respondentų (1priedas, 181pav., 182pav.). Tokia sportininkų elgesio paskirtis yra akcentuojama 71,01% sporto užsiėmimus lankančių ir 61,69% kitokiai veiklai laisvalaikį skiriančių berniukų (1priedas, 183pav.).

Ir sportuojantys, ir nesportuojantys mokiniai mini, jog nors ir retai, bet visgi yra atvejų, kuomet sportininkai atvirai demonstruoja savo nepasitenkinimą, o problemas sprendžia fizinės jėgos pagalba (47,31% ir 50,78%) (1priedas, 175pav., 176pav.). Ypač dažnai tokios nuostatos pastebimos mergaičių atsakymuose (55,10% ir 43,27%) (1priedas, 177pav.). 82,04% sportuojančių respondentų tikina, kad sportininkai nėra muštynių iniciatoriai (1priedas, 178pav.). Panaši dalis (81,78%) jų nesportuojančių bendramokslių taip pat mano, kad toks neigiamas elgesys nėra siejamas su mokinio sportavimo faktu (1priedas, 179pav.). Tokie pat dėsningumai ryškūs ir tyrimo duomenų analizėje lyties požiūriu (1priedas, 180 pav.). Nepagarbus elgesys su aplinkiniais taip pat dažniau minimas ne sportuojančių (16,17%), o kitokia veikla besidominčių mokinių (33,33%) atsakymuose (1priedas, 184pav., 185pav.).

3.9. Sportuojančių mokinių socialinius vaidmenis ir jų raišką nusakančių požymių sąsajų analizė

Tyrimo metu siekta nustatyti, kokie yra socialinių sportuojančių mokinių vaidmenų ir juos nusakančių reiškinių koreliaciniai ryšiai (2 priedas). Paaiškėjo, kad labai stipria koreliacija ($r=0,8-1$; $p<0,05$) nepasižymėjo nė vienas analizuotų teiginių. Stiprus ryšys ($r=0,6-0,8$; $p<0,05$) apibūdina šiuos reiškinius:

- Respondentų lytis- mokinys ↔ imtynių kaip sportinių užsiėmimų lankymas;

- Pamokinės veiklos sėkmingumas ↔ sportininkų polinkis į nepagarbų elgesį su aplinkiniais ↔ taktiškumas kaip sportuojančių mokinių bruožas;
- Sportinė veikla padeda pelnyti bendraklasių pagarbą ↔ sportininkų gebėjimas linksminti kitus mokinius ↔ „Klounas“ kaip sportuojančiųjų socialinis vaidmuo.

Šie koreliaciniai ryšiai apibrėžia tyrime analizuotų reiškinių priklausomybę nuo respondentų lyties, jų pagrindinių elgesio bruožų ir požiūrio į pamokinę veiklą bei kitus mokyklos bendruomenės narius. Daugelį bendravimo su sportuojančiais mokiniais aspektų kiti mokyklos bendruomenės nariai formuoja per vieną dažniausiai jiems priskiriamų linksmintojo vaidmenų. Atitinkamai formuluojami ir kiti lūkesčiai sportininkų savybėms, elgesiui bei vertybėms.

Esminės koreliacijos (r 0,4 - 0,6; $p < 0,05$) yra susietos tos sportuojančių mokinių socialinius vaidmenis ir juos įtakojančius reiškinius nusakančios kategorijos, kurios nusako sportinės veiklos ir tam tikro socialinio elgesio charakteristikas:

- Sportinių užsiėmimų pobūdis;
- Sportinės veiklos įtakojami santykiai su mokytojais, tėvais ir bendramoksliais;
- Sportinės veiklos sėkmingumas ir veiklos prestižiškumas mokyklos aplinkoje;
- Sportininkų gebėjimai, su lyderyste ir savo pasiekimų akcentavimu susiję polinkiai;
- Sportavimo motyvacija, pastebimos vertybės ir savęs vertinimas;
- Sportininkų gebėjimas derinti asmeninius ir grupės interesus;
- Sportininkų elgesio socialumo vertinimas.

Akivaizdu, kad socialinių vaidmenų sąvoka yra neatsiejama nuo sportuojančių mokinių socialinio elgesio, demonstruojamų savybių ir kuriamų tarpusavio santykių pobūdžio. Be to, mokyklos bendruomenės nariai yra linkę susieti kai kuriuos reiškinius ir kartais remtis jau turimu sportuojančių mokinių vaizdiniu, tam tikra išankstine nuomone. Galima spėti, kad sportuojančių mokinių socialinis elgesys yra priklausomas nuo polinkio pademonstruoti savo išskirtinumą bei tuo pačiu sulaukti teigiamų aplinkinių reakcijų.

IŠVADOS

1. Sportuojantiems mokiniams retai priskiriami neigiami, žemą socialinį statusą ir adaptacijos problemas liudijantys socialiniai vaidmenys. Dažniausiai sportuojantys mokiniai laikomi gerą atmosferą kuriančiais „Klounais“, dėmesio reikalaujančiais „Pačiais svarbiausiais“, simpatijas pelnančiais „Numylėtiniais“. Tokios socialinių vaidmenų kategorijos kaip „Atstumtasis“, „Tylenis“, „Atpirkimo ožys“ su sportuojančių mokinių funkcionavimu mokyklos bendruomenėje siejami retai ir apibūdina tik išskirtinius atvejus.

2. Socialinius vaidmenis susiejus su sporto veikloje akcentuojamomis sportininkų asmenybės savybėmis, paaiškėjo, kad jie laikomi priklausomais nuo didelio sportuojančiųjų energingumo, gebėjimo pristatyti savo sugebėjimus ir ekstravertiškumo. Todėl sportuojantys mokiniai gali būti vadinami „Atominėmis elektrinėmis“, „Aktoriais“ ir „Kaskadininkais“. Rečiausiai mokiniams priskiriamos „Karių“, „Nepagarbiųjų“ pozicijos.

3. Kai kurių sportuojančių mokinių mokymosi sunkumus atspindi „Nežiniukų“ socialinių vaidmenų kategorija, kurią sportuojantys mokiniai sau priskiria dažniau nei taip juos apibūdina kiti mokiniai.

4. Neigiamus sportinės veiklos įtakos sportininko asmenybei ar jų adaptacijai mokyklos bendruomenėje aspektus dažniau pastebi ir įvardija nesportuojantys mokiniai.

5. Tyrime dalyvavę mokiniai tiki, jog būtent sportuojantys mokiniai savo pasiekimų sporte dėka gali pelnyti mokytojų palankumą, susirasti draugų, mokytis tikslingai planuoti savo veiklą, įgyvendinti planus.

6. Socialiniai sportuojančiųjų mokinių vaidmenys yra siejami ir su tokiomis jų asmenybės savybėmis kaip sąžiningumas, pagarbumas. Jų socialiniai santykiai taip pat yra lemiami pastebimo išsiblaškymo, nepaklusnumo, kurį sportininkų elgesyje dažniau išvelgia jų nesportuojantys bendramoksliai. Sportininkai retai suvokiami kaip nepaklusnūs, agresyvūs, bet jiems retai priskiriamas ir kūrybiškumas.

7. Sportuojantys mokiniai nėra vyraujanti socialinė grupė tirtose mokyklų bendruomenėse, tačiau jų dalis nėra ir tokia maža, kad būtų ignoruojama jų pagrindinė veiklą, nepastebimi svarbiausi socialinio bendravimo aspektai.

8. Tyrime dalyvavusių sportuojančių 5-8 klasių mokinių sportinė veikla dažniau yra tradicinė, atspindinti bendras sportavimo tendencijas, kuomet palyginti daug dėmesio skiriama komandinėms, populiarioms sporto šakoms.

9. Sportinė veikla tirtose mokyklų bendruomenėse mokinių yra vertinama kaip antra pagal svarbą asmeninės mokinių sėkmės požiūriu. Ji nėra laikoma prestižine, ypatingai aktualia mokyklos bendruomenės veiklos sfera, tačiau ir nesuvokiama kaip trukdis, kuris galėtų neigiamai paveikti mokymosi rezultatus ar ypatingai įtakoti mokyklos bendruomenės narių santykius.

10. Vienas iš labiausiai išryškėjusių sportavimo motyvų – būtent paties mokinio susidomėjimas. Šis interesas daugeliu atveju laikomas tokiu stipriu, kad sportuojantys mokiniai tiesiog apsiriboja vien sportine veikla, gerokai susiaurindami savo interesų sritis.

11. Sportuojančiųjų mokinių pranašumais yra laikomi tokie faktoriai kaip jėga, išvaizda, o didžiausia silpnybė – mokymosi pasiekimai. Nepaisant tokių tendencijų, sportuojantys mokiniai laikomi mėgiamais mokyklos bendruomenės nariais, kurie suvokia aplinkinių palankumą ir demonstruoja pasitikėjimą savimi.

12. Dominuojančios ir labiausiai pastebimos sportuojančių mokinių vertybės - jėga, sveikata ir aplinkinių nuomonė. Rečiausiai sportuojantys mokiniai įsivaizduojami kaip teikiantys pakankamai daug svarbos žinioms, teisingumui ar grožiui.

13. Sportuojantys mokiniai laikomi kaip reikšmingi mokyklos bendruomenės nariai ir dėl pakankamai išlavėjusių socialinių įgūdžių: tarpusavio pagalbos skatinimo, gebėjimo tarpininkauti ir išsakyti savo nuomonę. Reikšmingas ir tas sportuojančiųjų elgesys, kurio tikslas – geros nuotaikos kūrimas, rūpinimasis kitais, bendravimo rato plėtra. Tačiau problemų kyla dėl

atviro sportininkų siekio dominuoti ir pamokinėje veikloje, kuris nesportuojančių mokinių yra suvokiamas kaip trukdymas, agresyvumo ir polinkio draugiškus santykius kurti tik su sportininkais.

14. Koreliacinė tyrimo duomenų analizė atskleidė analizuotų sportuojančių mokinių socialinius vaidmenis nusakančių reiškinų priklausomybę nuo respondentų lyties, jų pagrindinių elgesio bruožų ir požiūrio į pamokinę veiklą bei kitus mokyklos bendruomenės narius.

Tyrimo rezultatai patvirtino keltą hipotezę apie tai, kad sportuojantys mokiniai įgyja aktualius, išskirtine raiška pasižyminčius vaidmenis, kurių atlikimą lemia sportininkams priskiriamos asmenybės savybės, pastebimos vertybės bei pačios mokyklos bendruomenės funkcionavimo tendencijos.

REKOMENDACIJOS

1. Tyrimo metu gauti reikšmingi duomenys apie sportuojančių mokinių padėtį mokyklos bendruomenėje, vyraujančias jų socialinių vaidmenų atlikimo tendencijas ir prielaidas. Išaiškinti sportuojančių mokinių socialiniai vaidmenys nusako ir bendras jų adaptacijos, mokyklos bendruomenės kaip institucijos plėtotės kryptis.

2. Tirtose mokyklų bendruomenėse mažai dėmesio skiriama bendruomeniškumo ugdymui, kuris leistų visas jos veiklos sritis laikyti pakankamai svarbiomis ir reikšmingomis mokinių socialinių gebėjimų ugdymui. Vadinasi, yra reikalinga bendra strategija, kuri mažintų mokyklos socialinių grupių atskirtį ir leistų jos nariams funkcionuoti kaip išskirtinėms asmenybėms, o ne veikti tam tikrų stereotipų aplinkoje.

3. Nors ir apibendrinus socialinius sportuojančiųjų mokinių socialinius vaidmenis išryškėjo pakankamai palankus jų vertinimas, visgi turėtų būti atkreiptas dėmesys ir į tuos atvejus, kuomet mokiniai atsiduria nepalankiose jų socialiniam funkcionavimui pozicijose.

4. Spręstinos ir mokinių agresyvumo, griežto ir nepalankaus vertinimo, atskirties problemos, aktualios ne tik kalbant apie sportuojančius mokinius, bet ir apie visą mokyklos bendruomenę.

5. Tokioms problemoms spręsti svarbūs ugdymo proceso organizavimo klausimai. Daugiau dėmesio reikėtų skirti ne tik žinių sistemos kūrimui, bet ir tolerancijos ugdymui, mokinių interesų plėtotei, skatinti nuomonių raišką ir kurti erdvę mokinių gebėjimų plėtotei.

6. Mokinių savijautos ypatumus įvardinti šiuo metu pajėgios ir pačios mokyklų bendruomenės, kurios psichologinio klimato tendencijoms įvardinti ir gerinti galėtų apjungti ne tik specialistų, bet ir mokinių darbą.

7. Tolimesnis mokslinis tiriamos problemos nagrinėjimas galėtų būti orientuojamas į konkrečių socialinių vaidmenų ir juos įtakojančių reiškinių išsamesnes studijas. Pagrindu tam galėtų tapti išsamesni, kokybiniais tyrimo metodais surinkti duomenys, kurie padėtų išvelgti konkretesnius atvejus, o ne vien bendrąsias tendencijas ir dėsningumus.

LITERATŪRA

1. Aramavičiūtė V. (2005). *Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda*. Vilnius: Gimtasis žodis.
2. Augienė D. (2002). Jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių socialinio pažinimo plėtos ypatumai. *Pedagogika*, 61, p.5-9.
3. Bagdonienė L., Blauzdys V. (2005). VI klasių mokinių požiūris į mokymą(si) bendradarbiaujant per kūno kultūros pamokas. *Pedagogika*, 74, p.43-47.
4. Balevičiūtė R., Poteliūnienė S. (2006). Mokinių sveikos gyvensenos žinių įgijimo ir fizinio aktyvumo skatinimas aktyvinamaisiais mokymosi metodais. *Pedagogika*, 81, p. 115-120.
5. Barkauskaitė M. (2001). *Paaugliai: sociopedagoginė dinamika*. Monografija. Vilnius: VPU leidykla.
6. Barkauskaitė M., Žadeikienė L. (2006). Santykiai kaip žmogaus ugdymo metodologinė paradigma. *Pedagogika*, 83, p.39-44.

7. Berger P. L. (1995). *Sociologija*. Vilnius: Pažintis.
8. Bitinas B. (1998). Ugdymo tyrimų metodologija. Vilnius: Jošara.
9. Bitinas B. (2004). *Hodegetika. Auklėjimo teorija ir technologija*. Vilnius: Kronta.
10. Bobrova L., Brazienė N. (2002). Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų koordinacinių gebėjimų ypatumai ir ugdymo galimybės. *Pedagogika*, 61, p. 26-31.
11. Broom B., Bonjemin Ch. M., Broom H. D. (1992). *Sociologija. Esminiai tekstai ir pavyzdžiai*. Kaunas: Litera Universatis Vytauti Magni.
12. Bruzgelevičienė R. (2001). *Lietuvos švietimo kaita. Švietimo reformos darbai tūkstantmečių sandūroje: tendencijos, lūkesčiai*. Vilnius: Garnelis.
13. Butkienė G., Kepalaitė A. (1996). *Mokymasis ir asmenybės brendimas*. Vilnius: Margi raštai.
14. Coakley J. (1990). *Sport in society: Issues and controversies* (4th.ed). New Yourk: McGraw-Hill.
15. Cratty B.J. (1989). *Psychology in contemporary sport*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
16. Čekanavičius V., Murauskas G. (2000). *Statistika ir jos taikymai*. Vilnius: TEV.
17. Dailidienė J.J. (1997). *Vaiko kalba-vaiko dvasia*. Kaunas: "Šviesa".
18. Dumčienė A. (2002). *Kūno kultūros mokytojo ugdomojo darbo ypatumai: mokomoji priemonė*. Kaunas: LKKA.
19. Gage N.L., Berliner D.C. (1994). *Pedagoginė psichologija*. Vilnius: alna litera.
20. Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. (2002). *Asmenybės ir bendravimo psichologija*. Vilnius: Tyto alba.
21. Gaigalienė M., Lukšienė L.(2002). Paauglių laisvalaikio ypatumai. *Pedagogika*, 62, p.27-34.
22. Gaižauskienė A. (1998). *Šeimos fizinio aktyvumo įtaka paauglio asmenybės formavimui*. Asmenybės ugdymo edukologinės ir psichologinės tendencijos: respublikinės mokslinės konferencijos medžiaga, p.18-21 . Kaunas: LKKI.
23. Grincevičienė V. (2000). *Veiksmingo mokymosi įgūdžiai: prielaidos ir siekiai*. Švietimo reforma ir mokytojų rengimas. 7 tarptautinė mokslinė konferencija. Mokslo darbai, p.91-97. Vilnius: VPU leidykla.
24. Hetzberg F.(1996). *Work and the Nature of Man*. Cleveland: Word.
25. Higgins E.T. (1987). Self-discrepancy: A theory relating self adnd affect. *Psychological Rewwiew*, 94, p.319-340.
26. Hopkins D. (1998). *Kaita ir mokyklos tobulinimas*. Vilnius: Tyto alba.
27. Ignatavičius S., Gendvileinė (1996). *Konfliktų reguliavimo ir prevencijos kultūros ugdymas mokyklose*. Konfliktai ir bendradarbiavimas: tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga, p.67-69. Vilnius: VPU leidykla.
28. Jacikevičius A. (1994). *Siela, Mokslas, Gyvensena*. Vilnius: "Žodynas".

29. Jančiauskas R.(2005). Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų fizinio ugdymo humanizavimo galimybės per kūno kultūros pamokas. *Pedagogika*, 80, p. 91-95.
30. Johnson P.L. (2001). *Socialinio darbo praktika*. Vilnius:VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
31. Jovaiša L. (2001). *Ugdymo mokslas ir praktika. Analitinių straipsnių monografija*. Vilnius: Agora.
32. Juodaitytė A.(2004). *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius: Petro Ofsetas.
33. Juodraitis A. (2004). *Asmenybės adaptacija: kintamųjų sąveika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
34. Juodsnukienė V.(1997). *Elgesio kultūra*. Elgesio kultūra mokykloje: antrosios respublikinės etikos mokytojų konferencijos medžiaga, p.14-18. Vilnius: „Ethos“.
35. Kalenda Č. (1997). *Apie elgesio kultūrą*. Elgesio kultūra mokykloje: antrosios respublikinės etikos mokytojų konferencijos medžiaga, p.3-5. Vilnius: „Ethos“.
36. Karoblis P. (1999). *Sporto treniruotės teorija ir didaktika*. Vilnius: Egalda.
37. Kasiulis J., Barvydienė V. (2001). *Vadovavimo psichologija*. Kaunas: Technologija.
38. Katz L.G. (1993). Self-esteem and narcissism: Implications forr practise. University of Illinois: Eric Digeest.
39. Kučinskas V., Kučinskienė R. (2000). *Socialinis darbas socialinėje sistemoje.Teoriniai aspektai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
40. Kveskienė G. (2005). *Pozityvioji socializacija: monografija*. Vilnius: VPU leidykla.
41. Lapė J., Navikas G. (2003). *Psichologijos įvadas*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras.
42. Lasahn R.(1999). *Bendrosios pedagogikos pagrindai*. Vilnius: Margi raštai.
43. Legkauskas V. (2000). Tapatumo būvių ir socialinės adaptacijos mokykloje rodiklių rūšys. *Psichologija*, 22, p.54-63.
44. Leliūgienė I. (2002). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologija.
45. Leonavičius J. (1993). *Sociologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
46. Lepeškienė V. (1996). *Humanistinis ugdymas mokykloje*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
47. Maciulevičienė I. (1997). *Elgesio kultūros ugdymo prasmė*. Elgesio kultūra mokykloje: antrosios respublikinės etikos mokytojų konferencijos medžiaga, 5-10. Vilnius: „Ethos“.
48. Malinauskas R. (2000). Žmonių bendravimo ir bendradarbiavimo problemos bei pedagogų socialinio rengimo būtinybė. *Pedagogika*, 40, p.121-134.
49. Malinauskas R. (2002). Sporto pedagogų socialinių įgūdžių raiška socialinio rengimo kontekste. *Pedagogika*, 63, p.190-195.

50. Malinauskas R. (2003). *Sporto psichologijos pagrindai*. Kaunas, LKKA.
51. Malinauskas R., Žalienenė I. (2006). Socialinio rengimo reikšmė sporto pedagogų gebėjimui kurti palankų pamokos psichologinį klimatą. *Pedagogika*, 82, p. 80-84.
52. Markus H.R., Kitayama S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotions and motivation. *Psychological Review*, 94, p.341-342.
53. Martens R. (1999). *Sporto psichologijos vadovas treneriui*. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras.
54. Meidus L. (2005). *Rankininkų sąveikos psichologija: monografija*. Vilnius: VPU leidykla.
55. Meidus L. (2005). *Sporto psichologija*. Vilnius: VPU leidykla.
56. Miškinis K., Skyrius E. (2005). *Trenerio veiklos optimizavimas*. Vilnius: Lietuvos sporto informacijos centras.
57. Monkevičienė O. (2006). Socialinis mobilumas: aukšto ir žemo socialinio statuso šeimose augančių vaikų laimėjimai. *Pedagogika*, 80, p.148-153.
58. Navaitis G. (2001). *Psichologinė parama paaugliui*. Vilnius: Kronta.
59. Plužek Z. (1996). *Pastoracinė psichologija*. Vilnius: Amžius.
60. Poderienė G., Janonytė N. (2006). Mokytojo įtaka mokinių adaptacijos procesui. *Pedagogika*, 82, p.73-79.
61. Palujanskienė A. (2005). Paauglių agresija kaip charakterio akcentuacijų pasireiškimo forma. *Pedagogika*, 80, p. 133-141.
62. Prakapas R. (2001). Paauglių tarpusavio agresija mokykloje. *Pedagogika*, 53, p. 113-115.
63. *Psichologijos žodynas* (1993). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
64. Spindžiūnas A. (2000). *X-XII klasių mokinių tolerancijos ugdymas*. Daktaro disertacijos santrauka. Vilnius:VPU leidykla.
65. Stonkus S. (1998). Kilni ir garbinga pergalė. *Mokslas ir gyvenimas*, 10, p.8-11.
66. Stulpinas T. (2005). *Ugdymo perspektyvos: idealai, tikslai, uždaviniai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
67. Suslavičius A. (1998). *Socialinė psichologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
68. Šiauščiuikienė L. (1998). Liberalaus ugdymo prielaidos diferencijuoto mokymo sistemoje. *Socialiniai mokslai. Edukologija*, 2(15),p. 108-115.
69. Šukys S. (2002). *Socialiniai, moraliniai sporto sociologijos aspektai*. Kaunas: LKKA.
70. Šukys S. (2003). Pedagoginių priemonių įtaka futbolininkų vertybinių ir garbingos kovos nuostatų kaitai. *Pedagogika*, 67, p.37-43.
71. Tamošauskas P. (2000). *Humaniškai orientuotas studentų fizinis ugdymas*. Vilnius: Technika.
72. Targamadzė V. (1996). Mokinio ir mokytojo vaidmenų suvokimas – organizacijos vystymosi

- efektyvinimo galimybė. *Socialiniai mokslai. Edukologija* 1(5), p.78-81.
73. Teresevičienė M., Gendvilienė G. (2003). *Mokymasis grupėse ir asmenybės kaita. Monografija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
74. Tilindienė I. (2006). Paauglių iš pilnų ir nepilnų šeimų savęs vertinimas ir santykis su aplinka. *Pedagogika*, 83, p.148-153.
75. Vaicekauskienė V. (2002). *Sąžinės ugdymo pagrindinės mokyklos etikos pamokose galimybės ir ribos: daktaro disertacijos santrauka*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
76. Vaitkevičius J. (1995). *Socialinės pedagogikos pagrindai*. Vilnius: Mokslas.
77. Vasiliauskas R. (2001). Ugdymo tikslai ir uždaviniai lietuvių liaudies pedagogikoje. *Pedagogika*, 53, p.131-137.
78. Virbalienė A. (2004). Paauglių bendraamžių grupės- sėkmingos socializacijos veiksnys. *Pedagogika*, 70, p.217-222.
79. Želvys R. (2003). *Švietimo vadyba ir kaita*. Vilnius: Garnelis.
80. Лисина М.И., Силверстру А.И. (1983). *Психология самопознания у дошкольников*. Кишинёв: Педагогика.
81. Реан А. А., Коломинский Я. Л. (1999). *Социальная педагогическая психология*. Санкт Петербург: Питер Ком.